

บทที่ 4

ผลการวิจัย

จากการลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์ รวมถึงการสังเกตการณ์ตลอดระยะเวลาที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ศึกษาในพื้นที่ชุมชนบ้านปูน แขวงบางยี่ขัน เขตบางพลัด กรุงเทพมหานคร และจากประสบการณ์โดยตรงของผู้วิจัยที่เคยลงพื้นที่ในชุมชนย่านเก่าอื่น ๆ ในกรุงเทพมหานคร มาก่อนหน้านี้ ไม่ว่าจะเป็นชุมชนหลังวัดราชินีตศารามวรวิหาร ชุมชนบางลำพู ชุมชนวัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร (ปัจจุบันถูกไล่รื้อแล้ว) เป็นต้น ทำให้เห็นว่าสภาพทางกายภาพทั่วไปของชุมชน ซึ่งเกิดจากการตั้งบ้านเรือนภายในพื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัด บ้านเรือนที่อยู่ในลักษณะของห้องแถวที่ทอดตัวไปตามเส้นทางเท้า บรรยากาศในช่วงสาย ๆ จนถึงบ่ายแก่ ๆ ที่ชุมชนค่อนข้างจะเงียบสงบเนื่องจากผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชน ต่างออกไปทำงานตามแหล่งงานที่อยู่ภายนอก จนกระทั่งกลับมาคึกคักอีกครั้งในช่วงเวลาเย็น สภาพพื้นที่และบรรยากาศอันคุ้นชินเหล่านี้พอที่จะบอกได้ว่าชุมชนบ้านปูนแทบจะไม่มีอะไรที่แตกต่างไปจากชุมชนย่านเก่าอื่น ๆ หากแต่เมื่อพิจารณาถึงบริบททางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ รวมถึงเรื่องราวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่ส่งผลโดยตรงต่อบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ ก็จะเห็นได้ว่าในแต่ละพื้นที่นั้นก็ย่อมที่จะมีบริบทเฉพาะที่แตกต่างกันออกไป แม้ว่าในแต่ละพื้นที่ที่กล่าวมานี้จะเป็นชุมชนที่เป็นส่วนหนึ่งของกรุงเทพมหานคร นั่นก็หมายความว่าพื้นที่เหล่านี้ก็ย่อมที่จะได้รับผลจากการขยายตัวของเมืองที่เกิดขึ้นตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ไปจนถึงการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับพัฒนาต่าง ๆ ด้วย

สำหรับข้อมูลที่จะกล่าวถึงในส่วนต่อไปนี้เป็นผลการศึกษาที่ผู้วิจัยพยายามสะท้อนให้เห็นถึงบริบทเฉพาะของชุมชนบ้านปูน ประกอบด้วย 2 ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของชุมชน และข้อมูลการเปลี่ยนแปลงและสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน

4.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านปูน

ข้อมูลในส่วนนี้เป็นข้อมูลที่ผู้วิจัยได้รวบรวมจากข้อมูลเอกสารโดยส่วนใหญ่แล้วเป็นข้อมูลการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ ซึ่งมีทั้งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านปูนโดยตรง ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่โดยรอบ หรือประเด็นการศึกษาอื่น ๆ อย่างในกรณีของการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ศิลปะที่สามารถนำมาประติดประต่อเรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนบ้านปูน ทั้งยังอาศัยข้อมูลจากการบอกเล่าของผู้คนในชุมชน เพื่อนำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบริบททางประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านปูนผ่านกลั่นกรองข้อมูลและร้อยเรียงโดยผู้วิจัยเอง สำหรับข้อมูลในส่วนนี้ผู้วิจัยจะเริ่มต้นด้วยเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ฝั่งธนบุรีในทุกวันนี้เพื่อเป็นการทำความเข้าใจบริบทของพื้นที่ซึ่งเป็นที่ตั้งของชุมชนแห่งนี้ โดยสืบย้อนไปในช่วงก่อนสมัยกรุงเทพฯ ทั้งนี้เพื่อแสดงให้เห็นว่าการเกิดขึ้นของชุมชนในพื้นที่ที่เป็นชุมชนบ้านปูนในปัจจุบันนี้ไม่ใช่

เรื่องที่จะไม่มีความเป็นไปได้ และควรกล่าวด้วยว่าการเกิดขึ้นของชุมชนแห่งนี้ย่อมที่จะมีรากฐานสำคัญมาจากบริบทต่าง ๆ ในห้วงเวลาในอดีต ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1.1 พื้นที่ฝั่งธนฯ กับชุมชนบ้านปูน

4.1.1.1 ฝั่งธนบุรีก่อนกรุงเทพฯ

ข้อมูลในส่วนนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ในฝั่งธนบุรีในยุคก่อนกรุงเทพฯ อันเป็นที่ตั้งของชุมชนบ้านปูนซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษา เพื่อให้เห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ทั้งในด้านที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่และผู้คนที่เกี่ยวข้องเนื่องกับประเด็นทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม เพื่อเป็นการให้ภาพกว้างๆ อันนำไปสู่การทำความเข้าใจเหตุปัจจัย ในการก่อร่างขึ้นและความเป็นไปของชุมชนบ้านปูนในที่ตั้งทุกวันนี้ อันมีความเกี่ยวเนื่องกับทั้งบริบทแวดล้อมของทั้งพื้นที่ รวมถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ข้อมูลที่ผู้เขียนนำเสนอในส่วนแรกนี้โดยหลักแล้วเป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร โดยแบ่งช่วงเวลาในการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่บริเวณนี้ออกเป็นสองช่วงเวลาด้วยกัน โดยแบ่งเป็นช่วงเวลากว้างๆ ใช้ช่วงเวลาในการขุดคลองลัดบางกอกเป็นจุดแบ่งในการนำเสนอข้อมูล แทนที่จะนำเสนอข้อมูลที่มีการแบ่งตามศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองในแต่ละช่วงเวลา โดยไล่เรียงมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ อันเนื่องมาจากผู้เขียนเล็งเห็นว่าการขุดคลองลัดฯ นั้น นอกจากจะเป็นผลทำให้การให้ความสำคัญของพื้นที่ที่มีมาการเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ยังเป็นผลทำให้เกิดย่านชุมชนขึ้นมาในบริเวณดังกล่าวนี้ก็เป็นจำนวนมาก เนื่องมาจากความสำคัญของพื้นที่ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ดังกล่าวนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่เชื้อต่อการตั้งรกรากเพื่อทำมาหากินอันสอดคล้องกับวิถีที่ต่องพึ่งพาแม่น้ำ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ก่อนการขุดคลองลัดบางกอก

พื้นที่ซึ่งทุกวันนี้เรียกว่า ฝั่งธนฯ หรือฝั่งธนบุรีนั้น ในอดีตเคยเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญ อันเป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการของกรุงเทพมหานครในทุกวันนี้ นอกจากจะเคยเป็นที่ตั้งอันเป็นศูนย์กลางของธนบุรีมาตั้งแต่เมื่อครั้งที่ย้ายศูนย์กลางอำนาจมาจากกรุงศรีอยุธยาแล้ว หากย้อนกลับไปในช่วงเวลาก่อนหน้านั้น จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ก็ได้ชี้ให้เห็นว่าบริเวณดังกล่าวนี้เคยมีความสำคัญในฐานะของเมืองที่ตั้งอยู่ในเส้นทางที่เรือสินค้าและผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ที่จะเดินทางเข้าไปยังกรุงศรีอยุธยา มีข้อสันนิษฐานว่าชุมชนบางกอกเป็นชุมชนที่น่าจะเกิดในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21 ตำแหน่งของชุมชนน่าจะกินอาณาบริเวณในพื้นที่ที่มีการขุดคลองลัดด้วย ต่อมาได้มีชื่อเป็นทางการว่า “ธนบุรีศรีมหาสมุทร” หากแต่คนทั่วไปก็ยังคงเรียกกันติดปากว่า “บางกอก” (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2561: น.34) พื้นที่บริเวณนี้ถือได้ว่าเป็นจุดพักสินค้าที่มีความเหมาะสมเป็นอย่างมาก อันเนื่องมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาแต่เดิมก่อนที่จะมีการขุดคลองลัดบางกอกขึ้นนั้น มีลักษณะคดโค้ง ทำให้ต้องใช้ระยะเวลาในการเดินทางนานสำหรับเส้นทางของแม่น้ำ

เจ้าพระยาสาวยเดิมนั้นจะไหลจากบริเวณปากคลองบางกอกน้อย (แม่น้ำอ้อมบางกอกตอนบน) ไหลกับสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ไหลลงทางใต้ตรงหน้าวัดสุวรรณศิริ (วัดชีเหล็ก) เป็นคลองชักพระ มีคลองบางระมาดแยกออกไปจากคลองชักพระไหลลงไปในที่ลุ่มทางทิศตะวันตก ส่วนคลองบางพรหมก็เช่นเดียวกัน ทั้งยังมีคลองบางเขื่อนหนึ่ง คลองมอญ สันนิษฐานว่าคลองมอญนี้น่าจะเป็นคลองที่เกิดจากการขุดเพื่อเชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยาสาวยเดิมกับสายใหม่ ถัดมาเป็นคลองบางแวก บางจาก คลองด่าน คลองบางสะแก คลองบางน้ำชน คลองสำเหร่ คลองบางไส้ไก่ ถัดไปเป็นปากคลองบางกอกใหญ่ (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2561: น.18-23) (หรือเรียกว่าคลองบางหลวง อยู่ระหว่างวัดอรุณราชวรารามกับวัดกัลยาณมิตรที่สามารถสังเกตเห็นได้ในปัจจุบัน เดิมชื่อคลองบางหลวงเป็นชื่อคลองที่ปัจจุบันอยู่ในย่านตลาดพลู ปัจจุบันเรียกคลองด่าน เป็นคลองที่เชื่อมระหว่างเมืองบางกอกกับชุมชนแถบแม่น้ำท่าจีน และออกปากอ่าวไทย ส่วนชื่อคลองบางหลวงได้กลายเป็นชื่อเรียกคลองบางกอกใหญ่ในปัจจุบัน) บริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ นั้นเป็นที่ตั้งของป้อมวิชัยประสิทธิ์ (สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แห่งกรุงศรีอยุธยา) (จิราภรณ์ เชื้อไทย และคณะ, 2556: น. 77) ในช่วงเวลานั้นพื้นที่ซึ่งเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาสาวยปัจจุบันตั้งแต่คลองบางกอกน้อยไปจนถึงคลองบางกอกใหญ่ยังเป็นผืนเดียวกัน บางกอกเป็นหมู่บ้านใหญ่แห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาสาวยเดิม (ส.พลายน้อย, 2525: น.1) สภาพของพื้นที่ซึ่งมีลักษณะเป็นที่ดอนที่เกิดจากการทับถมของดินตะกอนเป็นจำนวนมากจากแม่น้ำหลายสาย ประกอบด้วย แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำบางปะกง (สุตารา สุขฉายา, 2560: น.50) อันเนื่องมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาสาวยเดิมมีลักษณะคดโค้ง เป็นรูปเกือกม้า ดังกล่าวนี้ทำให้พื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการตั้งถิ่นฐาน (จิราภรณ์ เชื้อไทย และคณะ, 2556: น. 76) จากบริบทของพื้นที่ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในช่วงต้น เป็นผลทำให้พื้นที่บริเวณนี้มีผู้คนหลากหลายกลุ่มเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยกันเป็นจำนวนมาก ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

สำหรับชื่อที่เรียกต่อกันมาว่า “บางกอก” ทุกวันนี้กรุงเทพมหานครก็มีชื่อเรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า “Bangkok” สำหรับที่มาของชื่อบางกอกมีหลายข้อสันนิษฐานด้วยกัน บ้างก็กล่าวว่ามีที่มาจากทิวทัศน์บริเวณนี้แต่เดิมเคยมีต้นมะกอกขึ้นอย่างหนาแน่น ด้านที่เรียกว่าบางกอกน้อยในปัจจุบันเป็นด้านที่มีมะกอกผลเล็ก ๆ ขึ้นอยู่ ส่วนด้านที่เรียกว่าบางกอกใหญ่มีต้นมะกอกใหญ่ขึ้นอยู่ (สมบัติ จำปาเงิน, 2526: น. 15) นอกจากนี้แล้วยังมีข้อสันนิษฐานที่ว่าชื่อนี้อาจมีที่มาจากคำว่าบางเกาะ อันเนื่องมาจากบริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่มีน้ำล้อมรอบ (จิราภรณ์ เชื้อไทย และคณะ, 2556: น. 76) (เห็นได้จากสภาพพื้นที่อันเป็นผลมาจากลักษณะของแม่น้ำเจ้าพระยาสาวยเดิม) ข้อมูลในส่วนนี้ได้ถูกนำเสนอผ่านแผนที่ของ เมอซีเออร์ เดอ ลามาร์ (M. de la Mare) นายช่างชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ โดยได้มีการสำรวจและจัดทำแผนที่แม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ปากน้ำไปจนถึงกรุงศรีอยุธยา แผนที่ดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่าในหลายพื้นที่มีสภาพเป็นเกาะ (พลาติคัย สิทธิธัญกิจ, 2551: น. 45, 53)

อีกทั้งข้อมูลจากหลักฐานชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้เขียนชื่อ บางกอกในบันทึกตามภาษาของแต่ละชาติ โดยคำขึ้นต้นน่าจะมาจากคำว่า “บ้าน” (พลาติคัย สิทธิธัญกิจ, 2551: น. 47) หากแต่คำว่าบางนั้นน่าจะมาจากการที่มีพื้นที่ตั้งอยู่ริมน้ำแจกเช่นเดียวกับชุมชนอื่น ๆ ที่มีคำ นำหน้าว่าบางเช่นเดียวกัน สำหรับคำว่า “บาง” นั้น หมายถึง ทางน้ำ (พลาติคัย สิทธิธัญกิจ, 2551: น. 41) มีข้อสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นคลองตัน ทำขึ้นเพื่อชักน้ำจากในแม่น้ำเข้าไปใช้ในเรือกสวนไร่นา ซึ่งเกิดจากการขุด ในภายหลังนั้นบาง หรือคลองตันที่ว้าน้อาจเปลี่ยนแปลงไป ด้วยเมื่อเริ่มแรกนั้นขุดเข้าไปเพียงสั้นๆ แต่ต่อมาเมื่อมีผู้คนมาตั้งบ้านเรือนกันหนาแน่นมากขึ้นจึงมีการขุดต่อเข้าไป ติดต่อกับบางอื่น ๆ ที่ขุดขึ้น ทำให้เชื่อมต่อกัน บางแห่งก็มีที่ดินเงินสูญหายไปบ้าง ข้อมูลดังกล่าวนี้ปรากฏในสาส์นสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (พลาติคัย สิทธิธัญกิจ, 2551: น. 58, 59) ดังกล่าวนี้น่าจะเป็นผลทำให้เมื่อมีผู้คนมาตั้งบ้านเรือนอยู่กันเป็นจำนวนมากในพื้นที่ในลักษณะดังกล่าวนี้ก็จะเรียกชื่อถิ่นที่อยู่ของตนโดยนำหน้าชื่อด้วยคำว่า บาง ในปัจจุบันชื่อเหล่านี้ก็ยังคงใช้เรียกอยู่ แม้ว่าจะไม่มีเส้นทางน้ำที่มีมาแต่เดิมหลงเหลืออยู่

จากความสำคัญของเมืองบางกอกตามที่ได้เขียนได้เกริ่นมาแล้วในช่วงต้น ยังมีหลักฐานที่ทางพุทธศิลป์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเก่าแก่ของชุมชนที่อยู่บริเวณนี้ ในงานของประภัสสร ชูวิเชียร เรื่องอยุธยาในย่านกรุงเทพฯ ศิลปกรรมที่สัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง งานดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่าวัดที่ตั้งอยู่ตามลำน้ำทั้งที่ยังคงหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน หรือไม่หลงเหลือการเป็นพื้นที่ริมน้ำแล้วก็ตาม โดยพบว่าหลักฐานทางพุทธศิลป์ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่พบส่วนใหญ่ในพื้นที่กรุงเทพฯ และบริเวณทลเป็นศิลปะอยุธยาที่ส่วนใหญ่มีอายุไม่เกินพุทธศตวรรษที่ 20 ขึ้นไป โดยมีทั้งที่อยู่ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 มาจนถึงกรุงศรีอยุธยาตอนปลายตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ 23-24 ทั้งยังมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนย้ายพระมาประดิษฐานในวัดด้วย ดังกล่าวยังสามารถบ่งบอกได้ถึงการก่อตัวขึ้นของชุมชนในแถบเมืองบางกอกนี้ว่ามีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยายังคงเป็นราชธานีอยู่ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ประภัสสร ชูวิเชียร, 2561)

จากการที่เมืองบางกอกได้ถูกให้ความสำคัญมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นผลโดยตรงมาจากการตั้งอยู่ในเส้นทางคมนาคมอันเป็นเส้นทางที่กรุงศรีอยุธยาใช้ในการติดต่อกับภายนอก ดังกล่าวนี้น่าจะเป็นผลทำให้มีการดำเนินการขุดคลองลัดขึ้นเพื่อร่นระยะทางในการเดินเรือ การเดินทางโดยใช้เส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิมต้องใช้เวลามากกว่าการเดินทางบกจากปากคลองบางกอกใหญ่ (คลองบางหลวง) มาจนถึงปากคลองบางกอกน้อยในปัจจุบัน เป็นเหตุให้มีการขุดคลองลัดขึ้นในสมัยพระไชยราชาธิราช ในปี 2085 (พลาติคัย สิทธิธัญกิจ, 2551: น. 78) เมื่อผ่านไปช่วงระยะเวลาหนึ่งคลองที่ขุดขึ้นใหม่นี้ก็ขยายใหญ่ขึ้นอันเนื่องมาจากทิศทางการไหลของกระแสน้ำ เป็นผลทำให้แม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิมตื่นเงินไป การไหลของกระแสน้ำจากการขุดคลองนี้ยังเป็นผลทำให้เกิดแผ่นดินสองฝั่ง คือ ฝั่งตะวันตก และฝั่งตะวันออก โดยที่พื้นที่ทางฝั่งตะวันตกเป็นที่ดอน ส่วนทางตะวันออกเป็นที่ลุ่มต่ำ ทั้งยังมีหนองและบึงด้วย (พลาติคัย สิทธิธัญกิจ, 2551: น. 78)

2) หลังการขุดคลองลัดบางกอก

จากการที่แม่น้ำเจ้าพระยาเชื่อมต่อกันดังที่เป็นอยู่เช่นทุกวันนี้ทำให้มีการสันนิษฐานกันว่าได้เกิดเมืองที่เรียกกันว่า “ธนบุรี” ในพื้นที่ตรงปากคลองบางกอกใหญ่ ปัจจุบันนี้คือ พื้นที่บริเวณพระราชวังเดิมฝั่งตรงข้ามคือพื้นที่วัดกัลยาณมิตร หากพิจารณาในแง่ของความเหมาะสมในการตั้งถิ่นฐานแล้วจะเห็นได้ว่าพื้นที่ทางตะวันตกนั้นเป็นพื้นที่ที่มีลำคลองสามารถเดินทางคมนาคมทั้งยังเป็นที่ดิน ในขณะที่ยังฝั่งตะวันออกเป็นที่ลุ่ม ทั้งยังไม่มีลำคลองซึ่งเป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างชุมชนต่าง ๆ (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2561: 121) ดังกล่าวนี้นั้นเห็นได้จากการขุดคลองในพื้นที่ทางฝั่งตะวันออก เห็นได้จากการขุดคลองคลองโรงไหม หรือคลองหลอด หรือคลองคูเมืองเดิม ตั้งแต่ในสมัยกรุงธนบุรี และต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้มีการขุดคลองโอบอ่าง หรือคลองรอบกรุง และคลองผดุงกรุงเกษมด้วย (ศรีศักร วัลลิโภดม และวลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2559: ออนไลน์) ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเหตุใดจึงเกิดชุมชนใหญ่ ๆ ขึ้นทางฝั่งตะวันตก ซึ่งหมายรวมถึงเมืองธนบุรีด้วย ข้อมูลดังกล่าวนี้ยังถูกสะท้อนผ่านพุทธศิลป์ต่าง ๆ ในพื้นที่ด้วย โดยจะเห็นได้ว่าความเก่าแก่ของพุทธศิลป์ในพื้นที่ฝั่งตะวันออกโดยส่วนใหญ่แล้วนั้นจะเริ่มต้นในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนที่ร่วมสมัยกับกรุงศรีอยุธยาแล้วมีอยู่น้อยมาก เมื่อเทียบกับฝั่งตะวันตกที่มีอยู่อย่างหนาแน่น (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2561: 121)

พัฒนาการของเมืองธนบุรีมีหลักฐานที่บ่งชี้ว่ามีชื่อของเมือง “ทณบุรีศรีมหาสมุทร” ที่สถาปนาขึ้นในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เป็นเมืองหน้าด่านป้องกันฆ่าศึก และเป็นด่านตรวจตรา จับเก็บภาษี (สุดาร่า สุขฉายา, 2560: น.51) หากแต่หลักฐานของการก่อร่างขึ้นของเมืองธนบุรีนั้นยังไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดแต่อย่างใด หลักฐานซึ่งเป็นบันทึกของพ่อค้าชาวฮอลันดาที่เดินทางเข้ามาในสมัยพระเจ้าทรงธรรม ได้บ่งบอกว่า เมืองบางกอกเป็นเมืองที่มีกำแพงล้อมรอบ ทั้งยังมีหลักฐานอื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าในเมืองบางกอกมีสิ่งก่อสร้างที่เป็นเรือนรับรองสำหรับแขกบ้านแขกเมือง เห็นได้จากข้อมูลในจดหมายของพ่อค้าชาวอังกฤษที่เข้ามาติดต่อกับทางกรุงศรีอยุธยาในสมัยพระเจ้าทรงธรรมเช่นเดียวกัน โดยส่งไปถึงบริษัทอินเดียตะวันออก ที่เมืองปัตตานี มีใจความที่สื่อถึงการได้รับการต้อนรับจากเจ้าเมืองนี้ ทั้งยังมีการจัดเรือนรับรองไว้สำหรับพวกตนด้วย (พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ, 2551: น. 83-84) ดังกล่าวนี้นั้นแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ในเส้นทางการค้า และมีระยะทางห่างจากกรุงศรีอยุธยาอยู่พอสมควรนั้น ทำให้เมืองนี้เป็นเมืองที่มีบทบาทสำคัญในการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองด้วย

ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการสร้างป้อมค่ายแบบยุโรปขึ้นทั้งสองฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยา ตรงกับบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ ป้อมทั้งสองมีชื่อเรียกว่า **ป้อมวิไชยเอนทร์ (ป้อมวิชัยประสิทธิ์)** ตามชื่อขุนนางชาวฝรั่งเศสคนสนิทของพระองค์ คือ ออกญาวิไชยเอนทร์ หรือ คอนสแตนติน ฟอลคอน (Constantine Phaulkon) โดยมีนายช่างที่ก่อสร้างคือ เมอซีเออร์ เดอ ลามาร์ นายช่างชาวฝรั่งเศส หลังจากที่สร้างป้อมแล้วออกญาวิไชยเอนทร์ได้ให้มีการคล้องสายโซ่ใหญ่ซึ่งขวางแม่น้ำไว้ทั้งสองฟาก เพื่อเป็นการป้องกันทางการทหาร ข้อมูลจากหนังสือประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่ง

ราชอาณาจักรสยาม (Histoire Naturelle et POlitique du Royaume de Siam) ที่เขียนขึ้นโดย นิโกลาส แซร์แวงส Nicolas Gervaise นักเดินทางชาวฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเมืองบางกอกไว้ว่า เป็นเมืองที่มีความสำคัญอย่างมาก อันเนื่องมาจากเป็นเมืองที่มีประสิทธิภาพในการป้องกันภัยจากข้าศึกได้ ในด้านผังเมืองนั้นเป็นผังเมืองที่มีส่วนยาวมากกว่าส่วนกว้าง มีอาณาบริเวณไม่เกินครึ่งดี มีกำแพงกันเฉพาะด้านชายแม่น้ำใหญ่ที่ไหลผ่านตัวเมืองทางทิศตะวันออกกับทิศใต้ (บริเวณที่ปากคลองบางกอกใหญ่เชื่อมกับแม่น้ำเจ้าพระยาสายใหม่)...มีป้อมสองป้อมตั้งอยู่สองฟากแม่น้ำ (ส. พลายน้อย, 2525: น.6; สุตารา สุจฉายา, 2560: น. 53)

เมื่อกรุงศรีอยุธยาล่มสลายในปี 2310 ได้นำไปสู่การย้ายศูนย์กลางอำนาจมายังเมืองธนบุรีในเวลาต่อมา ดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากปัจจัยด้านพื้นที่ เนื่องจากบริเวณนี้ตั้งอยู่ไม่ไกลจากทางออกทะเล ซึ่งนอกจากจะทำให้สามารถติดต่อการค้ากับต่างชาติได้อย่างสะดวกแล้ว ยังเอื้อต่อการใช้อำนาจทางการเมืองในการควบคุมหัวเมืองในแถบชายฝั่งทะเลด้วย นอกจากนี้แล้วธนบุรีเป็นเมืองขนาดย่อมมีความเหมาะสมกับขนาดของกองกำลังที่มีอยู่ในช่วงเวลานั้นด้วย (สุตารา สุจฉายา, 2560: น.51, 53)

การสถาปนารธนบุรีเป็นศูนย์กลางอำนาจแห่งใหม่นั้น สิ่งสำคัญที่สุดในช่วงเวลานั้นคือ การสร้างเมืองที่สามารถป้องกันข้าศึกที่จะเข้ามารุกรานให้ได้ ซึ่งนอกจากจะมีการสร้างกำแพงเมืองที่มีความแข็งแรงแล้ว ยังมีการขุดคลองคูเมืองอีกด้วย ซึ่งนอกจากจะขุดคูเมืองทางด้านทิศตะวันตกแล้ว ยังมีการขุดในทิศตะวันออกด้วย คลองนี้ปัจจุบันคือ คลองโรงไหม (คลองหลอด, คลองคูเมืองเดิม) ตามที่ได้เกริ่นมาแล้วในตอนต้น (สุตารา สุจฉายา, 2560: น.54-55) ในเขตพื้นที่กำแพงเมืองเป็นพื้นที่ที่มีผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยกันอย่างหนาแน่น โดยเฉพาะในพื้นที่ทางด้านตะวันตกของเมือง เป็นที่ตั้งของพระราชวังที่ทำการของรัฐ บ้านเรือนของขุนนาง ราษฎรทั่วไป และวัด ส่วนพื้นที่ทางด้านตะวันออกนั้นมีผู้คนอยู่ไม่มากนัก โดยเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของกลุ่มชาวจีนและญวนมีทั้งที่อพยพและกวาดต้อนเข้ามา (สุตารา สุจฉายา, 2560: น.55) เขตพื้นที่นอกกำแพงเมืองเป็นพื้นที่การเกษตร เป็นพื้นที่สวนผลไม้ สวนผัก และที่นาซึ่งเป็นทะเลตมไปกินพื้นที่จนถึงนครปฐม (ปัจจุบันคือย่านพุทธมณฑล) (จิราภรณ์ เชื้อไทย และคณะ, 2556: น. 68) สภาวการณ์ในช่วงเวลานั้น บ้านเมืองยังไม่มีเสถียรภาพในทางการเมือง อันเนื่องมาจากต้องเผชิญกับสงครามอยู่อย่างต่อเนื่อง ประกอบกับเกิดภัยแล้ง ดังกล่าวนี้เป็นผลทำให้ราษฎรต้องเผชิญกับความอดอยาก มีใจผู้ร้ายซุกซุ่ม ในช่วงเวลานี้ได้มีการเกณฑ์แรงงานเพื่อปลูกข้าวนาปรัง พร้อมกันนั้นยังเพิ่มพื้นที่สำหรับการทำการเกษตรด้วยการใช้พื้นที่นอกกำแพงพระนครปรับให้เป็นพื้นที่นาเพื่อเพาะปลูกข้าว (สุตารา สุจฉายา, 2560: น.73)

ภาพที่ 4.1 เรือกสวนในอดีต
ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

จากการที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่ที่เกิดจากการทับถมของดินตะกอน อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่ดินมีคุณสมบัติ ลักจืดลักเค็ม (สุตารา สุจฉายา, 2560: น.51) ซึ่งเป็นผลมาจากระบบน้ำกร่อยที่ดันเข้ามาจากทะเลและน้ำจืด (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2559: ออนไลน์) เป็นผลทำให้พื้นที่ในบริเวณดังกล่าวนี้เหมาะแก่การปลูกผลไม้ ทั้งยังได้ผลไม้มือรสดีอีกด้วย สภาพการณ์ที่เป็นไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในลักษณะนี้ นอกจากจะเอื้อประโยชน์ให้กับการเติบโตของต้นไม้แล้ว หากแต่ในขณะเดียวกันชาวสวนก็จะต้องมีการเรียนรู้เพื่อปรับตัวให้เข้ากับสภาพดังกล่าวให้ได้ด้วย โดยจะเห็นได้ว่าการทำเขื่อนป้องกันความเปลี่ยนแปลงของน้ำจากการเกิดน้ำขึ้นน้ำลง (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2559: ออนไลน์) การยกร่องสวนนั้นนอกจากจะทำให้สามารถกั้นน้ำเค็ม และควบคุมน้ำจืดได้แล้ว ดินที่ยกร่องขึ้นไปสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อีก โดยอยู่ในลักษณะของการหมุนเวียน ในแต่ละปีจะมีการขุดลอกท้องร่องเพื่อนำดินเลนจากในท้องร่องขึ้นมาโปะหน้าดิน เพื่อให้ดินยังคงอยู่ในสภาพที่มีความอุดมสมบูรณ์ (จิราภรณ์ เชื้อไทย และคณะ, 2556: น. 96)

ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่อันเป็นที่ตั้งสวนผลไม้ของบางกอกในอดีตจากบันทึกการเดินทางของซิมง เดอ ลูแบร์ (Simon de La Loubère) ราชทูตฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ มีข้อมูลที่กล่าวถึงสวนผลไม้ที่บางกอกที่แสดงให้เห็นว่าสวนผลไม้กินอาณาบริเวณยาวไปตามฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาไปจนถึงตลาดขวัญ (ในปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดนนทบุรี) โดยมีระยะทางถึง 4 ลี (สันต์ ท. โกมลบุตร, แปล, 2510: 14) พื้นที่สวนผลไม้ในแถบเมืองบางกอกนี้อยู่ในเขตของสวนใน ส่วนสวนนอกนั้น อยู่แถบตำบลบางช้าง จังหวัดสมุทรสงครามในปัจจุบัน จนมีคำพูดที่คนสมัยก่อนพูดติดปากว่า “สวนใน

บางกอก สนวนอกบางช้าง” นอกจากนี้แล้วสวนในยังแบ่งออกเป็นสวนบางบน และสวนบางล่าง สวนบางบนคือ พื้นที่บริเวณคลองบางกอกน้อย ส่วนสวนบางล่างคือ พื้นที่บริเวณดาวคะนอง บางขุนเทียน และคลองด่าน (จิราภรณ์ เชื้อไทย และคณะ, 2556: น. 96) เพราะฉะนั้นแล้วสวนในพื้นที่บางกอกจึงเป็นสวนที่อยู่ในอาณาบริเวณของสวนบางบน

นอกจากบันทึกของชาวต่างชาติแล้ว จะเห็นได้ว่าหากย้อนกลับไปพิจารณาหลักฐานวรรณกรรมในสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็จะได้เห็นว่ามีการพรรณานำเสนอถึงพื้นที่บริเวณเมืองบางกอกที่เต็มไปด้วยสวนผลไม้เช่นเดียวกัน วรรณกรรมดังกล่าวคือ โคลงกำสรวล ซึ่งถูกจัดอยู่ในวรรณคดีนิราศ เดิมเชื่อว่าศรีปราชญ์เป็นผู้แต่งในขณะที่ต้องอาญาและถูกเนรเทศไปยังเมืองนครศรีธรรมราช หากแต่ในปัจจุบันก็มีข้อถกเถียงกันในหมู่นักวรรณคดีทำให้ยังไม่สามารถสรุปได้ว่าใครเป็นผู้แต่ง อีกทั้งช่วงเวลาในการแต่งนั้นแต่เดิมที่มีการสันนิษฐานกันว่าน่าจะแต่งสมัยสมเด็จพระนารายณ์ หากแต่เมื่อพิจารณารายละเอียดต่าง ๆ ก็อาจทำให้สันนิษฐานได้ว่าเป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นตั้งแต่ในช่วงต้นของกรุงศรีอยุธยา (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วสันต์ รัตนาโกคา, 2557) และถึงแม้ว่าโดยหลักแล้วกวีจะพรรณานำเสนอถึงนางอันเป็นที่รักที่แสดงถึงความโศกเศร้าเมื่อต้องจากนางอันเป็นที่รัก หากแต่รายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทางที่ได้สะท้อนผ่านวรรณกรรม ก็ได้ช่วยสะท้อนให้เห็นถึงบริบทต่าง ๆ ของพื้นที่ที่กวีเดินทางผ่านด้วย นอกจากนี้แล้วยังปรากฏข้อมูลในนิราศเมืองเพชรบุรี (เพลงยาวหม่อมอมภิมเสน) ที่สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายด้วย (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ประภัสสร ชูวิเชียร, 2561; วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, 2559: (ออนไลน์))

ภาพที่ 4.2 บ้านเรือนริมน้ำในอดีต
ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 4.3 บ้านเรือนริมน้ำในอดีต
ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ในด้านที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายของกลุ่มผู้คนไปจนถึงลักษณะของการตั้งบ้านเรือน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ**ความหลากหลายของกลุ่มผู้คน**นั้น สิ่งที่ได้เห็นได้อย่างชัดเจนในปัจจุบันคือ การดำรงอยู่ของชุมชนย่านเก่า ที่สามารถบ่งบอกได้ถึงอัตลักษณ์ของผู้อยู่ ซึ่งมีจากทั้งการประกอบอาชีพ ความเป็นชาติพันธุ์ ไปจนถึงในเรื่องศาสนา ยกตัวอย่างเช่น ชุมชนบ้านขมิ้นแต่เดิมเป็นชุมชนที่มีการผลิตผลขมิ้นเพื่อส่งขาย ชุมชนบ้านแขกเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวมลายูที่มาจากหัวเมืองทางภาคใต้ อันมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเมืองเป็นสำคัญ ชุมชนบ้านบุเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงในการทำชันลงหิน ชุมชนกะดีจีนและชุมชนคลองสานเป็นพื้นที่ที่มีทั้งกลุ่มชาวจีน ชาวมุสลิม และชาวตะวันตกต่างเข้ามาตั้งบ้านเรือนกันเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในช่วงที่ศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองที่กรุงศรีอยุธยาหมดอำนาจลง เป็นผลทำให้เป็นชุมชนที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ชุมชนบางไผ่ไก่อ๊ก็ เป็นชุมชนชาวลาวที่ถูกกวาดต้อนมาจากเมืองเวียงจันทน์จากการทำศึกสงคราม ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานและอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านลาว คนกลุ่มนี้มีความสามารถในการทำขลุ่ย ทำแคน

ชุมชนบ้านปูนซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาของผู้เขียนก็เช่นเดียวกัน ซึ่งชื่อของชุมชนก็มีที่มาจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ผู้คนในชุมชนทำเพื่อหารายได้ เป็นต้น แต่ละชุมชนจะมีประวัติศาสตร์บอกเล่าเป็นของตนเอง ซึ่งนอกจากจะแสดงถึงความเป็นตัวตนแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงนัยของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เมืองบางกอกด้วย แม้ว่าในปัจจุบันนี้กิจกรรม หรือการแสดงออกถึงอัตลักษณ์ในด้านต่าง ๆ ของคนในชุมชนจะไม่ได้มีความสอดคล้องกับชื่ออันเป็นที่มาของชุมชนนั้น ๆ หากแต่การคงอยู่ของชื่อ หลักฐานข้อมูล ไปจนถึงการมีแหล่งข้อมูล หรือบุคคลที่สามารถถ่ายทอดเรื่องราว ก็ได้ช่วยทำให้ภาพในอดีตไม่ได้เลือนหายไปเสียทั้งหมด

ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการ**ตั้งบ้านเรือน**นั้น ในอดีตผู้คนนิยมตั้งบ้านเรือนในพื้นที่ริมน้ำอันเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งที่มีความสำคัญ นอกจากนี้จะมีบ้านเรือนที่ทำเป็นเรือนไม้ยกพื้นสูงแล้ว เรือนแพก็มีอยู่อย่างหนาแน่นเช่นเดียวกัน จากข้อมูลบันทึกการเดินทางของลา ลูแบร์ ได้แสดงให้เห็นว่า ผู้คนในแถบนี้นิยมตั้งบ้านเรือนตามชายแม่น้ำมากกว่าที่จะตั้งบ้านเรือนบริเวณชายฝั่งทะเล (สันต์ ท. โกมลบุตร, แปล, 2510: 14)

จากข้อมูลบันทึกชาวอังกฤษคือ เฟรเดอริก อาร์เธอร์ นีล (Frederick Arthur Niel) ที่ได้เดินทางเข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ได้แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านเป็นจำนวนมากใช้เรือนแพเป็นสถานที่พักอาศัย เห็นได้จากถ้อยความที่ว่า “นี่คือเมืองบางกอก เมื่อแสงอาทิตย์ขึ้นสว่าง เราจึงแลเห็นแพเป็นแถวยาวจอดอยู่ เป็นแถวในแม่น้ำทั้งสองฝั่ง...มีบ้านไม้เรียงกันเป็นแถวเดียวกัน บางแห่งซ้อนกันเป็นสามแถว แต่สร้างเป็นระเบียบเรียบร้อย...เรือนเหล่านี้ลอยอยู่บนไม้ไผ่หนาๆ โยงติดกันไว้ด้วยโซ่หมู่ละ 6 หรือ 7 บ้าน (โซ่นี้ผูกติดกับเสาใหญ่ที่ปักลงไปใต้น้ำ)...เรือนแพอยู่สองฝั่งแม่น้ำย่านบางกอกในขณะนั้นประมาณ 70,000 หลัง...เรือแพแต่ละหลังจะมีเรือใบ หรือเรือพายเป็นของตนเอง อันเป็นสิ่งจำเป็นที่ขาดไม่ได้สำหรับทุก ๆ เรือนแพ หรือบ้าน เพื่อเอาไปไว้พายซื้อของที่ตลาดในลำแม่น้ำที่เต็มไปด้วยเรือขายของนานาชนิดเหมือนตลาดลอยน้ำ” (จิราภรณ์ เชื้อไทย และคณะ, 2556: น. 85) เมื่อมีการสร้างถนนหนทาง ผู้คนจึงเริ่มขึ้นมาอยู่บนบกมากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของการคมนาคมที่ทำให้พื้นที่ทางเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

4.1.2 ถนนบุรีสมัยกรุงเทพฯ

หากจะกล่าวย้อนกลับไปในช่วงที่มีการสถาปนากรุงเทพฯ เป็นราชธานีแห่งใหม่ต่อจากกรุงธนบุรี ในช่วงเวลานั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายราชธานีมาตั้งในพื้นที่ฝั่งตะวันออกแทน (พื้นที่บริเวณพระบรมมหาราชวังในปัจจุบัน) พื้นที่บริเวณนี้แต่เดิมเคยเป็นที่อยู่ของชาวจีนมาก่อน หลังจากที่มีการย้ายศูนย์กลางของเมืองมายังพื้นที่แห่งใหม่ กลุ่มคนจีนก็ต้องย้ายออกไปอยู่ในพื้นที่อื่น พื้นที่ที่เวลานั้นก็คือย่านที่อยู่จักในนามเขาวราช สำเพ็ง ในทุกวันนี้ ช่วงเวลานี้แม้ว่าพื้นที่ศูนย์กลางอำนาจทางฝั่งตะวันตกได้หมดบทบาทลง หากแต่ผู้คนเป็นจำนวนมาก ทั้งกลุ่มพ่อค้า รวมถึงกลุ่มเจ้านายก็ยังคงตั้งบ้านเรือนกันอยู่ในแถบนั้น (จิราภรณ์ เชื้อไทย และคณะ, 2556: น. 85) ในระยะแรกความเจริญของพื้นที่ฝั่งตะวันออกจำกัดอยู่เพียงแต่เฉพาะในเขตกำแพงเมือง ส่วนภายนอกนั้นยังมีสภาพเป็นป่า ทุ่งนา (สนามหลวงในปัจจุบันเป็นที่ที่ใช้ในการทำงาน) และสวนผลไม้อยู่ ชาวบ้านบางส่วนได้ปลูกสร้างบ้านเรือนบริเวณพื้นที่โดยรอบกำแพงพระนคร หนาน้ำน้ำก็จะท่วมสูง (ทัศนี พิกุล และคณะ, 2534: น. 34)

การคมนาคมในระยะแรกยังคงใช้เส้นทางน้ำเป็นหลักอยู่ ในเวลาต่อมาก็ได้มีการสร้างถนน ถนนส่วนใหญ่ก็ยังคงเป็นถนนดินแควบและสัน บางส่วนก็มีการใช้อิฐในลักษณะที่เป็นการเรียงตะแคง และมีการใช้ทราบถมเป็นหน้าถนน ถนนสายแรกที่สร้างด้วยวิทยาการจากตะวันตกคือ ถนนเจริญกรุง ซึ่งสร้างใน

สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 เป็นถนนที่เริ่มตั้งแต่สี่กั๊กพระยาศรีไปจรดสามยอด นอกจากนี้แล้วยังมีการสร้างอาคารห้องแถวตามแบบตะวันตกขนานไปกับถนนด้วย ในช่วงเวลานั้นก็ยังมีผู้คนที่ยังอาศัยอยู่ในเรือนแพ ตลาดท้องน้ำยังคงมีบทบาทสำคัญอยู่ (จิราภรณ์ เชื้อไทย และคณะ, 2556: น. 85)

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้โปรดเกล้าให้มีการซ่อม และสร้างถนนขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก มีการสร้างถนนสายสำคัญอย่างถนนราชดำเนิน ถนนเยาวราช และถนนพาหุรัด ซึ่งสองเส้นหลังนี้เป็นถนนที่อยู่ในย่านการค้าของชาวจีน เริ่มมีการใช้พาหนะสำหรับการเดินทางทางบก เห็นได้จากการมีรถลากด้วยม้า (ในช่วงเวลานั้นเรียกว่า รถเมล์) ต่อมาจึงมีรถรางที่ขับเคลื่อนด้วยไฟฟ้า (ในช่วงเวลานั้นเรียกว่ารถไอ) ในขณะที่ทางเรือก็มีการใช้เรือไฟ (ในช่วงเวลานั้นเรียกว่าเรือเมล์) ทั้งยังมีรถไฟเชื่อมระหว่างกรุงเทพฯกับหัวเมืองอื่นด้วย และมีการเริ่มใช้รถยนต์ออร์โตคาร์ หรือรถยนต์กันข้างแล้ว (จิราภรณ์ เชื้อไทย และคณะ, 2556: น. 87) ช่วงเวลานี้ในพื้นที่ฝั่งธนบุรีก็ได้มีการสร้างสถานีรถไฟบางกอกน้อย (ปัจจุบันคือ สถานีธนบุรี) ซึ่งเป็นจุดที่จะเชื่อมกับเมืองทางภาคใต้ นอกจากนี้แล้วยังได้มีการสร้างถนนลูกรังที่ตัดขนานไปกับแม่น้ำเจ้าพระยา (ถนนสายนี้ต่อมาคือ ถนนจรัญสนิทวงศ์²) ต่อมาได้มีการปรับปรุงในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม พร้อม ๆ กับถนนสายอื่น ๆ ในฝั่งธนบุรี (สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, 2554: น.112)

ในบริบทของการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยซึ่งเป็นผลมาจากอิทธิพลจากตะวันตกในยุคแห่งการล่าอาณานิคม ในแง่นี้ความเป็นสมัยใหม่ที่เข้ามาในเวลานั้นเป็นสิ่งที่ชนชั้นนามองว่าเป็นตัวแทนของความคิดวิไลซ์ (Civilize) ไม่ล่าหลัง ไม่ป่าเถื่อน แนวคิดและวิถีในลักษณะดังกล่าวนี้จำกัดอยู่เพียงในหมู่ของกลุ่มชนชั้นนำเท่านั้น โดยเริ่มเห็นอย่างเป็นรูปธรรมในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) เป็นต้นมา แม้ว่าการรับเอาอิทธิพลความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทยจะอยู่ในลักษณะที่มีการนำเอาอิทธิพลจากตะวันตกเข้ามาผสมผสานกับสิ่งที่มีอยู่เดิม รวมไปถึงการนำเอาสิ่งที่มีอยู่เดิมกลับมาด้วย ดังกล่าวนี้เห็นได้จากวิถีชีวิตที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ ในเรื่องของระบอบประชาธิปไตย

หากแต่ในส่วนที่เห็นถึงการปรับเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ที่เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนก็คือ สิ่งปลูกสร้างที่เป็นไปเพื่อการใช้ประโยชน์ ดังกล่าวนี้เห็นได้จากการสร้างถนน ไปจนถึงการสร้างสะพานเพื่อเชื่อมต่อพื้นที่ต่าง ๆ เข้าไว้ด้วยกัน การเชื่อมโยงกันระหว่างพื้นที่ทั้งสองฟากฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยาในบริบทนี้ เห็นได้จากในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) มีการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาแห่งแรกคือ สะพานพระราม 6 ทุกวันนี้คือสะพานรถไฟที่ขนานกับสะพานพระราม 7 ซึ่ง

² ชื่อของถนนจรัญสนิทวงศ์มาจากนามของอดีตปลัดกระทรวงคมนาคมคือ หม่อมหลวงจรัญ สนิทวงศ์ สำหรับสาเหตุที่ใช้ชื่อตั้งนามของท่านเป็นชื่อถนน เป็นผลจากการที่จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องการที่จะเชิดชูเกียรติบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบุกเบิกสร้างถนนในช่วงเวลานั้น เนื่องจากต้องเผชิญกับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ในการสร้างเป็นอย่างมาก

ไม่ใช่ทางถนนหากแต่เป็นทางรถไฟ เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับผู้ที่เดินทางไปยังหัวเมืองทางภาคใต้ (จิราภรณ์ เชื้อไทย และคณะ, 2556: น. 86-87)

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) ได้มีการสร้างสะพานเพื่อเชื่อมสองฟากฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเชื่อมระหว่างบริเวณปากคลองตลาดกับฝั่งคลองสาน คือ สะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ (หรือที่เรียกกันในปัจจุบันว่า สะพานพุทธฯ) เนื่องจากในชวงเวลานั้นมีผู้คนตั้งบ้านเรือนอยู่ทั้งสองฟากฝั่งอยู่อย่างหนาแน่น อันเป็นผลมาจากการใช้พื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมทางการค้า การเชื่อมโยงที่เกิดขึ้นดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับพื้นที่ในช่วงเวลาต่อมาเป็นอย่างมาก (จิราภรณ์ เชื้อไทย และคณะ, 2556: น. 88)

ในส่วนของพื้นที่ที่ศึกษาคือ บริเวณชุมชนบ้านปูนนั้น ในระแวกดังกล่าวก็ได้มีการสร้างสะพานกรุงธน (เรียกกันโดยทั่วไปว่า สะพานซังฮี้) เปิดใช้ในปี 2500 สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า เปิดใช้ในปี 2516 ต่อมาก็ได้มีการสร้างสะพานพระราม 8 เปิดใช้ในปี 2545 ความเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่ทั้งสองฟากฝั่งนั้นเกิดขึ้นอยู่อย่างต่อเนื่องนี้เป็นผลทำให้พื้นที่ฝั่งธนบุรีเป็นพื้นที่ในการรองรับการขยายตัวของเมืองในเวลาต่อมาด้วย ข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับบทบาทในการรองรับการขยายตัวของเมืองนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงรายละเอียดในบทที่ 4

ในด้านการจัดการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าให้มีการจัดการปกครองในพื้นที่ฝั่งพระนคร ธนบุรี และหัวเมืองใกล้เคียง โดยจัดการปกครองเป็นคณะกรรมการจัดบริหารนครหลวง ซึ่งรวมพื้นที่ทั้ง 3 ส่วนตามที่ได้กล่าวถึงไปแล้วในข้างต้นเป็น “มณฑลกรุงเทพพระมหานคร” ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้โปรดเกล้าให้ยกเลิกมณฑลดังกล่าว พร้อมกับให้มีฐานะเป็น “กรุงเทพมหานคร” โดยให้แบ่งออกเป็นจังหวัด พื้นที่ฝั่งธนบุรี ได้กลายเป็น “จังหวัดธนบุรี” ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ก็ได้มีการใช้ระเบียบบริหารราชการแบบใหม่ในปี 2480 โดยมีการจัดตั้งเทศบาลธนบุรี (จิราภรณ์ เชื้อไทย และคณะ, 2556: น. 86-88)

ต่อมาในสมัยรัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจร ที่ได้มีการทำรัฐประหารรัฐบาลตนเอง การรัฐประหารในครั้งนั้นได้มีประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 24 ลงวันที่ 21 ธันวาคม 2514 โดยมีสาระสำคัญเพื่อให้การบริหารราชการเป็นไปอย่างประหยัด และมีประสิทธิภาพ อันเนื่องมาจากทั้งสองจังหวัดนี้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ให้รวมจังหวัดพระนครกับจังหวัดธนบุรีเข้าไว้ด้วยกัน เป็น “นครหลวงกรุงเทพธนบุรี” โดยมีฐานะเป็นจังหวัด ให้มีตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดที่ได้รับการแต่งตั้งโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 24 มีสถานะเทียบเท่าพระราชบัญญัติ กำหนดให้รวมจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีเป็นหนึ่งจังหวัด เรียกว่า นครหลวงกรุงเทพธนบุรี, 2514) ส่วนในฉบับที่ 25 ลงวันที่ 21 ธันวาคม 2514 เป็นเรื่องของการรวมเทศบาลนครกรุงเทพ และธนบุรี ให้เป็นเทศบาลนครหลวงกรุงเทพธนบุรี (ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 25 มีสถานะเทียบเท่าพระราชบัญญัติ กำหนดให้รวมเทศบาลนครกรุงเทพ และเทศบาลนครธนบุรี เป็นเทศบาล

สำหรับนครหลวงกรุงเทพธนบุรี เรียกว่า เทศบาลนครหลวง, 2514) ต่อมาได้มีประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 335 ลงวันที่ 13 ธันวาคม 2515 โดยให้เรียกนครหลวงของประเทศว่า “กรุงเทพมหานคร” ซึ่งมีฐานะเป็นจังหวัดหนึ่ง (ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 335 (มีสถานะเทียบเท่าพระราชบัญญัติ ให้ปรับปรุงระเบียบบริหาร, 2515) ราชการ ส่วนราชการ และแบ่งขอบเขตท้องที่การปกครอง ในนครหลวงกรุงเทพธนบุรี) หลังจากที่ได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปี 2517 ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารกรุงเทพมหานครตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารกรุงเทพมหานครปี 2518 ดังกล่าวนี้เป็นผลทำให้เกิดรูปแบบของการบริหารปกครองที่มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขต และแขวง (จิราภรณ์ เชื้อไทย และคณะ, 2556: น. 89) พื้นที่ฝั่งธนบุรีจึงถูกแบ่งออกเป็นเขตต่าง ๆ ยกตัวอย่างเช่น เขตธนบุรี เขตบางพลัด เขตคลองสาน เขตบางกอกน้อย เขตตลิ่งชัน เป็นต้น สำหรับชุมชนบ้านปูนซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษานี้ตั้งอยู่ในเขตบางพลัด แขวงบางยี่ขัน

4.1.3 ชุมชนบ้านปูน

จากการเก็บข้อมูลชุมชนทั้งจากข้อมูลที่เป็นเอกสาร รวมถึงข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้คนในพื้นที่ ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงช่วงเวลา กิจกรรม หรือเหตุการณ์สำคัญอันเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชุมชนบ้านปูน สำหรับชุมชนบ้านปูนแล้วเหตุการณ์สำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ที่เกิดขึ้นกับชุมชนในช่วง 20 ปีมานี้ คงจะหนีไม่พ้นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสะพานพระราม 8 ซึ่งในส่วนนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงรายละเอียดหัวข้อที่ 4.2 หากย้อนกลับไปก่อนหน้านั้นก็จะพบว่ายังมีอีกหลายเรื่องราวที่น่าสนใจเกี่ยวกับชุมชนแห่งนี้ เพื่อให้ภาพในอดีตของชุมชนบ้านปูน อันแสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของชุมชน และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนในอดีตด้วย โดยผู้วิจัยจะเริ่มนำเสนอผลการศึกษาด้วยประเด็นที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ และผู้คน เป็นหลัก โดยจะให้ข้อมูลที่แคบลงมาจากหัวข้อก่อนหน้าที่ได้พูดถึงฝั่งธนบุรี มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ภาพที่ 4.4 ภาพทางเข้าชุมชนบ้านปูน จากทางด้านแนวกำแพงวังเจ้าอนุวงศ์
ที่มา: ถ่ายโดยวีรณัฐ พิทักษ์วงศ์วาน

4.1.3.1 พื้นที่และผู้คนในชุมชนบ้านปูน

จากข้อมูลที่ได้กล่าวถึงพื้นที่ฝั่งธนบุรีในหัวข้อก่อนหน้านี้ ทำให้เห็นว่าพื้นที่ของชุมชนบ้านปูนในปัจจุบันนี้ก็อยู่ในบริเวณดังกล่าวด้วย ดังนั้นแล้วพัฒนาการต่าง ๆ ของชุมชนเองก็ย่อมที่จะมีส่วนร่วมกันกับส่วนที่ได้กล่าวถึงไป หากพิจารณาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความเก่าแก่ของพื้นที่ จะเห็นได้ว่าในส่วนที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์อันเกี่ยวเนื่องกับพุทธศิลป์ ไม่ว่าจะเป็นในด้านที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรมต่าง ๆ ในศาสนสถานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ละแวกนี้ แม้ว่าสภาพที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้จะทรุดโทรม มีการบูรณะซ่อมแซมในแต่ละยุคแต่ละสมัย หากแต่ก็พอมิหลักฐานที่จะสืบย้อนกลับ ไปเพื่อพินิจพิเคราะห์ถึงการเข้ามาใช้พื้นที่ในแถบนี้ของผู้คนในห้วงเวลาที่ผ่านมา โดยเฉพาะวัดซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชน ทั้งในแง่ของจิตใจ และการทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินวิถีชีวิตประจำวัน และอื่น ๆ นอกจากนี้แล้วยังพบว่าในพื้นที่บริเวณดังกล่าวนี้ยังมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์สำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการใช้พื้นที่นี้เป็นที่สร้างที่พักอาศัยของกลุ่มคนที่ย้ายมาจากบ้านเมืองอื่น ๆ อันเกี่ยวเนื่องกับนโยบายทางการเมืองมานับตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี หลักฐานดังกล่าวนี้คือ ซากกำแพงวังที่สันนิษฐานว่าเป็นวังของเจ้าอนุวงศ์ ราชบุตรจากเวียงจันทน์ ทั้งยังปรากฏข้อมูลเกี่ยวกับโรงงานสุราที่มีหลักฐานที่ทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่ามีความสัมพันธ์กับพื้นที่บริเวณนี้มาตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้นมาจนกระทั่งโรงสุราได้ย้ายไปตั้งอยู่ที่จังหวัดปทุมธานีในปี 2538 ซึ่งนับว่าเป็นสถานที่ที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนย่านนี้มาเป็นเวลานาน ทั้งยังมีการทำโรงฝิ่น ซึ่งถือเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่าง

หนึ่งที่สัมพันธ์กับวิถีของกลุ่มแรงงานในโรงงานสุรา และผู้คนกลุ่มอื่น ๆ ด้วย และหากจะกล่าวถึงกิจกรรมอันเป็นที่มาของอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านปูนแห่งนี้ ก็คงหนีไปพ้นการทำปูน อันเป็นที่มาของชื่อชุมชนนั่นเอง ขณะเดียวกันการทำปูนก็เชื่อว่าจะเป็นกิจกรรมหลักกิจกรรมเดียวของผู้คนที่นี่ เพราะจะเห็นได้ว่าในหัวข้อก่อนหน้าผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่บริเวณนี้ ซึ่งอยู่ในเขตของสวนในบางกอก และอยู่ในเขตสวนบางบน กิจกรรมที่สัมพันธ์กับการใช้พื้นที่ที่เกิดขึ้นในอดีตอีกอย่างหนึ่งคือการทำสวนผลไม้ นอกจากนี้แล้วยังมีอีกกิจกรรมหนึ่งซึ่งเป็นสินค้าส่งออกสำคัญอีกอย่างหนึ่งของชุมชนบ้านปูน นอกจากปูนแล้วก็คือ เต้าอั้งโล่ ก่อนที่จะกล่าวถึงข้อมูลตามที่ได้กล่าวมาในข้างต้นนี้ ก่อนอื่นผู้วิจัยจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับที่ตั้ง รวมถึงอาณาบริเวณของชุมชน รวมถึงข้อมูลโดยสังเขปเกี่ยวกับผู้คนที่ตั้งแต่วัยแรกๆ ที่เข้ามาตั้งบ้านเรือน และผู้คนที่หลั่งไหลเข้ามาในชุมชนแห่งนี้ในแต่ละช่วงเวลาเสียก่อนที่จะนำไปสู่ข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่และผู้คนที่ตามประเด็นที่ได้เกริ่นมาในตอนต้น

ภาพที่ 4.5 ถ่ายทางอากาศชุมชนบ้านปูนในช่วงที่กำลังก่อสร้างสะพานพระราม 8
ที่มา: ภาพจากเอกสารที่ได้รับความอนุเคราะห์จากนายอุทิศ อุดมทรัพย์

ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนบ้านปูนที่มีการเผยแพร่ในหนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ พลโท สุรเสฏฐ รามสมภพ ซึ่งผู้วิจัยได้รับความอนุเคราะห์จากนายอุทิศ อุดมทรัพย์ หรือลุงจือ ในการสำเนาเอกสารในส่วนที่กล่าวถึงอาณาบริเวณของชุมชนบ้านปูนในอดีตนี้ เป็นข้อมูลที่มีการรวบรวมจากข้อมูลสัมภาษณ์จากข้อมูลที่ทำนี้ทำให้เห็นว่า อาณาเขตของชุมชนบ้านปูนทางด้าน**ทิศเหนือ** ไล่ไปตามแนวคลองวัดบวรมังคล (วัดลิงขบ) ปัจจุบันคลองดังกล่าวถูกถมเป็นถนนแล้ว ไปจรดแนวสวนวัดรอก ริมถนนจรัญสนิทวงศ์ ส่วนทาง**ทิศตะวันออก**นั้นไล่ไปตามแนวลำน้ำเจ้าพระยาจากอาณาเขตทางทิศเหนือไปจนแนวคลองบางยี่ชัน **ทางทิศใต้** ไล่ตามแนวคลองบางยี่ชัน จะมีทางเดินที่เรียกว่าสะพานยาว เนื่องจากเป็นทางเดินที่ทำขึ้นจากไม้กระดานด้านล่างมีตอม่อรองรับไว้ อาณาเขตจะขนานไปกับคลองบางยี่ชัน ผ่านวัดดาวดึงส์ วัดบางยี่

ชั้น วัดน้อยนางหงส์ ไปจรดเขตถนนจรดภูสันทวงศ์ ส่วนทางทิศตะวันตก นับจากจุดทางด้านทิศใต้คือ คลองบางยี่ขัน ผ่านแนวถนนจรดภูสันทวงศ์ไปจนจรดแนวคลองวัดบวรมงคล ในอดีตยังมีการแบ่งพื้นที่ ออกเป็นท่าบนและท่าล่างเนื่องจากระดับของพื้นที่มีความแตกต่างกัน จากข้อมูลบอกเล่าของลุงจือ (สัมภาษณ์, 2560) ทำให้ทราบว่าพื้นที่ในอดีตนั้นระดับที่มีความแตกต่างกันนั้น ลุงจือบอกว่าให้ประมาณ ความสูงสัก 3 ชั้นบันได ในส่วนของพื้นที่ท่าบนนั้นจะอยู่ในส่วนที่เป็นพื้นที่ชุมชนบ้านปูนในปัจจุบัน ส่วนท่า ล่างนั้นจะอยู่ถัดจากแนวกำแพงวังของเจ้าอนุวงศ์ออกไปทางที่ตั้งของสะพานพระราม 8 ในปัจจุบัน หาก เป็นไปตามข้อมูลอาณาเขตในอดีตที่น่าเสนอมาในข้างต้นนี้พื้นที่ทั้งหมดนี้ในอดีตเป็นอาณาเขตของชุมชน บ้านปูนทั้งหมด ในปัจจุบันอาณาเขตของชุมชนบ้านปูนอาณาเขตทางด้านทิศเหนือของชุมชนแห่งนี้จรด กับแนวคลองวัดคฤบดี ส่วนทางด้านทิศตะวันออก ไล่มาตามริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา มาสิ้นสุดเขตที่แนว กำแพงเก่า ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นแนวกำแพงวังของเจ้าอนุวงศ์ ทางทิศใต้ มีแนวกำแพงวังของเจ้าอนุวงศ์ เป็นเขตระหว่างพื้นที่ชุมชนกับพื้นที่สะพานพระราม 8 ส่วนทางทิศตะวันตกมีอาณาเขตจรดกับซอยอรุณ อมรินทร์ 55 สังเกตหน้าปากซอยจะมีร้านสะดวกซื้อตั้งอยู่ ข้อมูลในข้างต้นนี้ที่แสดงให้เห็นว่า อาณา บริเวณของชุมชนบ้านปูนในอดีตนั้นกว้างขวางกว่าเขตพื้นที่ของชุมชนในปัจจุบันมาก ข้อมูลดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยมองว่าไม่ใช่ข้อมูลที่จะสามารถบ่งบอกว่าชุมชนมีขนาดเล็กลง หรือถูกกำหนดขอบเขตเสียใหม่ หากแต่อาจมองได้ว่าเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้คนในอดีตอาจเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การกล่าวถึง อาณาบริเวณเป็นไปในลักษณะที่กว้างออกไปตามสายสัมพันธ์ ดังกล่าวนี้เห็นได้จากข้อมูล สัมภาษณ์อดีตชีวิตประวัติของจอมพลประภาส จารุเสถียร ที่อยู่ในหนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ เล่มนี้เช่นเดียวกัน โดยให้ข้อมูลว่าสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับวิถีของชาวชุมชนบ้านปูนก็คือ วัด บริเวณวัดดาว ดิงซาราม (เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในละแวกเดียวกับวัดพระยาศิริโอบยสวรรค) นั้นมีลานกว้างที่เรียกว่า “ลาน มะเกลือ” เนื่องจากในอดีตชาวบ้านมักจะนำฝ้ายอมมะเกลือไปตากที่นั่น ทั้งยังเป็นพื้นที่สำหรับเด็กได้ เล่นกันอีกด้วย (สุรเสฏฐ รามสมภพ และครอบครัว, 2545: น.114-115)

ในส่วนของข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้คน การตอบคำถามที่ว่าคนบ้านปูนเป็นใคร มาจากไหน หาก จะใช้คำถามนี้ในบริบทปัจจุบันคงจะไม่สามารถตอบคำถามนี้ได้อย่างครอบคลุม แต่ถ้าหากจะกลับไปหา คำตอบดังกล่าวในช่วงแรกเริ่มนั้นก็คงพอที่จะหาได้ ดังกล่าวนี้เห็นได้จากข้อมูลทั้งที่เป็นเอกสาร และข้อมูล ที่ได้จากการสัมภาษณ์คนในชุมชน (คนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนที่เข้ามาซื้อที่ดินต่อจากคนในตระกูลที่เข้ามาตั้ง บ้านเรือนในยุคแรกๆ) สำหรับข้อมูลเอกสารผู้วิจัยได้รับความกรุณาให้ถ่ายสำเนาหนังสือที่ระลึกงาน พระราชทานเพลิงศพ พลโท สุรเสฏฐ รามสมภพ จากลุงจือเป็นเอกสารชุดหนึ่งที่ทำให้ผู้วิจัยสามารถตั้งต้น ในการบอกเล่าเรื่องราวของผู้คนในชุมชนแห่งนี้ได้ โดยเนื้อหาในหนังสืองานศพเล่มนี้มีส่วนที่เป็นข้อมูล ข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าซึ่งเป็นอดีตชีวิตประวัติของจอมพลประภาส จารุเสถียร ที่ได้บอกเล่าเรื่องราว เกี่ยวกับการเข้ามาตั้งบ้านเรือนของผู้คนในพื้นที่ชุมชนบ้านปูนแห่งนี้ดังนี้ คนกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาตั้ง

บ้านเรือนในพื้นที่แห่งนี้ เป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยาในช่วงก่อนที่จะเสียกรุงไม่นาน โดย
 เห็นได้ว่าพื้นที่บริเวณนี้มีความเหมาะสม ไม่มีพม่ามาตั้งค่าย

นอกจากนี้แล้วยังมีข้อมูลเกี่ยวกับที่มาของชื่อเรียก “บางพลัด” ซึ่งในปัจจุบันเป็นชื่อของเขตที่
 ชุมชนแห่งนี้ตั้งอยู่ โดยมีข้อมูลที่ว่าสาเหตุที่เรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่าบางพลัดนั้น เป็นเพราะว่า คนกลุ่มนี้ต้อง
 พลาดพรากจากบ้านของตนเองที่กรุงศรีอยุธยามา กลุ่มคนที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนในระยะแรกนั้น เป็นกลุ่ม
 ตระกูลที่อพยพมาพร้อมๆ กัน คือ กลุ่มตระกูลธนะภูมิ และตระกูลจารุเสถียร ทั้งสองตระกูลนี้เป็น
 ตระกูลที่มีความสนิทสนมกัน

ตระกูลธนะภูมิเป็นตระกูลที่เริ่มทำปฐมนิคมเป็นที่มาของชื่อชุมชนแห่งนี้ด้วย ทั้งยังเป็นตระกูลที่เรียก
 กันว่าพระญาติที่บ้านปฐมนิคมอันเนื่องมาจากเป็นพระญาติทางฝ่ายมารดาของเจ้าคุณจอมมารดาคำดี เป็น
 พระธิดาในสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (ท้าวบุนนาค) เป็นพระสนมเอกในพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) และเป็นพระมารดาในสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทามาลมารศรี พระอัครราช
 เทวีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทามาลมารศรีฯ เป็น
 พระมารดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิพยรัตน์ กรมหลวงรัตนโกสินทร์ และจอมพลสมเด็จพระ
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ที่ดินส่วนใหญ่ในชุมชนบ้านปฐมนิคม
 ปัจจุบันยังคงเป็นที่ดินของตระกูลธนะภูมิ และตระกูลบริพัตร

ส่วนตระกูลจารุเสถียร ตระกูลนี้เป็นตระกูลของอดีตผู้ว่าราชการเมืองพระประแดงคือ พระยาพายัพ
 พิริยะกิจ (เป่า จารุเสถียร) ผู้เป็นบิดาของจอมพลประภาส ผู้มีบทบาททางการเมืองในยุครัฐบาลจอมพล
 ถนอม กิตติขจร นอกจากตระกูลที่กล่าวไปในข้างต้นนี้แล้ว ยังมีตระกูลอื่นๆ อีก ยกตัวอย่างเช่น ตระกูลราม
 สมภพ (ตระกูลของบุคคลในหนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ) ตระกูลเสนาณรงค์ (เดิม อากาศะ
 พันธุ์) ตระกูลดาระสวัสดิ์ ตระกูลมหาสันทนา ตระกูลสวัสดิบุตร ตระกูลศรีนทุ เป็นต้น (สุรเสฏฐ รามสมภพ
 และครอบครัว, 2545: น.116-117)

นอกจากตระกูลเหล่านี้แล้ว ป้าน้อย (ตระกูลสมิตะมาน) (สัมภาษณ์, 2560) เล่าว่า ในชุมชนมีกลุ่ม
 ของข้าราชการบริพาร ข้าราชการเข้ามาตั้งบ้านเรือนในชุมชนแห่งนี้ด้วย ซึ่งตระกูลของป้าน้อยก็เป็นกลุ่ม
 ข้าราชการ อีกทั้งต่อมายังมีกลุ่มของคนที่เข้ามาทำงานในโรงงานสุรา รวมถึงผู้ประกอบการอาชีพค้าขายอื่นๆ
 เข้ามาพักอาศัยด้วย ขณะที่กลุ่มตระกูลที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่แต่เดิมได้ย้ายออกไป บางส่วนขายที่ดิน
 ให้กับคนใหม่ที่เข้ามา บางส่วนก็ให้เช่า ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์คนแก่คนแก่ในชุมชน คนเหล่านั้นต่าง
 ให้ข้อมูลตรงกันว่า ปัจจุบันตระกูลดังที่กล่าวไปนี้บางส่วนยังเป็นเจ้าของที่ดินในชุมชนอยู่ ตระกูลที่คนใน
 ชุมชนมักจะกล่าวถึงคือ ตระกูลธนะภูมิ และตระกูลบริพัตร ตามที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้น กับตระกูลราม
 สมภพ

4.1.3.2 ศาสนสถาน

ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับศาสนสถานที่สามารถสืบย้อนกลับไปได้เห็นว่าพื้นที่บริเวณนี้ได้ถูกใช้มาตั้งแต่เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยายังคงเป็นราชธานี เห็นได้จากข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัดสวนสุวรรณค์ วัดแห่งนี้วัดร้างที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากชุมชนบ้านปูนมากนัก หากเดินจากชุมชนบ้านปูนข้ามคลองวัดคฤหบดี แล้วเดินต่อไปเพียงเล็กน้อย ก็จะพบกับวัดแห่งนี้ ในปัจจุบันวัดแห่งนี้ยังคงมีสิ่งปลูกสร้างหลงเหลืออยู่ ทั้งยังสามารถเข้าไปสักการะพระประธานที่อยู่ในโบสถ์ได้ ภายในอุโบสถของวัดแห่งนี้เป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่อดำ (เกิดจากการลงรักสีดำเคลือบองค์พระ) หากแต่พื้นที่ในหลายส่วนของตัววัดในปัจจุบันได้กลายเป็นพื้นที่ทับซ้อนกับบ้านเรือนของผู้คน ทำให้เขตบ้านเรือนของผู้คนมีสิ่งปลูกสร้างของวัดบางส่วนอยู่ด้วย ดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากความหนาแน่นของพื้นที่พักอาศัยอันเป็นผลมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชนแห่งนี้ ข้อมูลเกี่ยวกับวัดแห่งนี้ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรไว้มากนัก พบเพียงแต่ข้อมูลที่ว่าวัดแห่งนี้ร้างไปเมื่อใด จากบันทึกประวัติของวัดคฤหบดีที่ว่า “วัดสวนสุวรรณค์ร้างไปเมื่อปี 2463 โดยได้รวมเข้ากับวัดคฤหบดีในปี 2519” โดยไม่พบข้อมูลในทะเบียนของวัดหลงแต่อย่างใด จึงทำให้สันนิษฐานว่าวัดแห่งนี้ในอดีตนั้นเป็นวัดราษฎร์ อีกทั้งชื่อของวัดแห่งนี้ยังปรากฏในแผนที่กรุงเทพฯ ฉบับที่พิมพ์ระหว่างปี 2431 จนถึง 2474 ดังกล่าวนี้ยิ่งชี้ชัดให้เห็นว่าวัดแห่งนี้อาจถูกปล่อยให้ร้างในช่วงหลังจากนั้น (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2559: น.48) ด้วยเหตุนี้เองข้อมูลเกี่ยวกับวัดแห่งนี้จึงต้องร้อยเรียงจากข้อสันนิษฐานที่เกี่ยวข้องกับหลักฐานด้านศิลปกรรมเป็นหลัก

ภาพที่ 4.6 – 4.7 สภาพโบสถ์ภายนอกและภายในของ
วัดสวนสุวรรณค์ในปัจจุบัน
ที่มา: วริณารุ พัทธ์กษวงศ์วาน

ภาพที่ 4.8 – 4.9 ภาพซุ้มเสมาของวัดสวนสวรรค์
ที่มา: วรณารัฐ พิทักษ์วงศ์วาน

ภาพที่ 4.11 – 4.12 ภาพปรางค์ของวัดสวนสวรรค์
ที่มา: วรณารัฐ พิทักษ์วงศ์วาน

ดังกล่าวนี้ทำให้สันนิษฐานได้ว่าวัดแห่งนี้น่าจะสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 23-25 ซึ่งอยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2559: น.57) เห็นได้จากอุโบสถซึ่งเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทรงสูงหลังคาใช้กระเบื้องแบบเกล็ดเต่ามุง บริเวณด้านหน้าอุโบสถ สันนิษฐานว่าเคยมีเพิงหลังคาลาดยื่นออกมาแต่พังไปแล้ว โดยมีเพิงไม้บางชิ้นและแนวเสาด้านหน้าหลงเหลืออยู่ ดังกล่าวนี้เป็นรูปแบบที่พบในอาคารสมัยอยุธยาตอนปลาย ภายในอุโบสถยังมีการเจาะช่องรูปวงโค้ง ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ (กรุงศรีอยุธยาตอนปลาย) ลงมา (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2559: น.41-42)

ในส่วนของพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ภายใน ซึ่งชาวบ้านเรียกกันว่าหลวงพ่อดำนั้น เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย สันนิษฐานว่าในอดีตเคยปิดทองหากแต่ทองนั้นหลุดลอกออกไป จนเหลือเพียงยางรักสีดำ เมื่อพิจารณาจากเค้าโครงต่าง ๆ แล้วยังทำให้สันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นราวสมัยกรุงศรีอยุธยาเช่นเดียวกัน (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2559: น.42) หากพิจารณาจากที่ตั้ง และทิศทางจะเห็นได้ว่าอุโบสถวัดแห่งนี้หันหน้าไปทางทิศตะวันออก โดยเป็นทิศทางที่หันไปสู่ลำน้ำเจ้าพระยา สันนิษฐานได้ว่าในอดีตผืนดินบริเวณนี้อาจใกล้กับแม่น้ำเจ้าพระยามากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่ต่อมาพื้นที่ได้ขยายออกไป ทำให้มีพื้นที่พอที่จะสร้างวัดคฤภคิที่สร้างขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้ (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2559: น.57, 61)

นอกจากวัดสวนสวรรค์แล้วในบริเวณใกล้เคียงยังมีวัดบางอีขัน ที่สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นตั้งแต่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายเช่นเดียวกัน เห็นได้จากลักษณะของฐานอุโบสถซึ่งเป็นฐานบัวแอ่นโค้ง หรือเรียกว่าท้องสำเภา เป็นลักษณะพิเศษของศิลปะอยุธยาตอนปลาย นอกจากนี้แล้วผนังด้านหลังอุโบสถยังมีหน้าบันเป็นผนังก่อทึบต่อจากตัวอาคาร ที่หน้าบันและชายคาปีกนกมีลายปูนปั้นประดับ เป็นแบบการก่อสร้างที่นิยมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ในส่วนของซุ้มเสมานั้น เป็นเสมาเดี่ยวที่ทำจากศิลาทรายแดงตั้งในซุ้มจตุรมุขฐานสิงห์ย่อมุมไม้สิบสอง (วิภาวิรัตน์ ประดิษฐ์ตรีสิริ, 2527: น.7-8) สำหรับในส่วนของการจิตรกรรมฝาผนังของวัดนี้ สันนิษฐานว่าเป็นสกุลช่างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นภาพทศชาติชาดกเป็นภาพจิตรกรรมแบบประเพณี ใช้เทคนิคแบบสีฝุ่นระบายซ้อน (วิภาวิรัตน์ ประดิษฐ์ตรีสิริ, 2527: น.36, 44) ในส่วนของพระพุทธรูปในอุโบสถวัดบางอีขัน แม้ว่าพระประธานจะไม่สามารถสังเกตเห็นที่มาของศิลปะได้ ซึ่งอาจเกิดจากการบูรณะในเวลาต่อมา หากแต่พระพุทธรูปอันดับบางองค์พอจะมีเค้า เห็นได้จากมีพระโอษฐ์หยักแบบปากครุฑที่ทำให้สันนิษฐานได้ว่าเป็นศิลปะอยุธยาที่มีอายุร่วมสมัยกับอุโบสถ (ประภัสสร ชูวิเชียร, 2561: น.99)

ในพื้นที่ชุมชนบ้านปูนในปัจจุบันมีสิ่งปลูกสร้างอันเกี่ยวเนื่องกับการทำกิจกรรมทางศาสนา คือ ศาลาโรงธรรม ในปัจจุบันกรมศิลปากรได้ทำการขึ้นทะเบียนโบราณสถานเป็นที่เรียบร้อยแล้วในปี 2539 (เป็นช่วงที่กำลังมีการเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสะพานพระราม 8) เป็นสิ่งปลูกสร้างที่ชาวชุมชนได้ใช้เป็นข้อมูลเพื่อบ่งบอกถึงความเก่าแก่ของชุมชน และเป็นนัยที่แสดงให้เห็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของชุมชนแห่งนี้ เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นมีชาวลิ้อออกมาว่าชุมชนบ้านปูนจะถูกเวนคืนที่ดินไปทั้งหมดเพื่อสร้าง

สะพานพระราม 8 และทำเป็นสวนสาธารณะ ศาลาโรงธรรมแห่งนี้เป็นศาลาโรงธรรมที่เหลืออยู่เพียงไม่กี่แห่งในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ตามธรรมเนียมนั้นการสร้างศาลาโรงธรรม หรือศาลากลางบ้านนี้เป็นการสร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมในการทำกิจกรรมของผู้คนในชุมชนทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา และการพบปะกันในวิถีประจำวันของผู้คน ทั้งยังสะดวกต่อผู้สูงอายุที่ไม่ต้องเดินทางไกลไปทำบุญที่วัดด้วย การสร้างศาลานั้นโดยมากแล้วก็มาจากการลงขันกันของผู้คนในชุมชน นอกจากที่ชุมชนบ้านปูนแล้วในกรุงเทพมหานครยังมีศาลาในลักษณะนี้คือ ศาลาโรงธรรมบ้านสายวัดประคด ไม่ไกลจากวัดเทพธิดาราม (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เกสรบัว อุบลสรรค์, 2558: ออนไลน์)

จากข้อมูลที่จอมพลประพาส จารุเสถียรได้ให้สัมภาษณ์ซึ่งรวบรวมไว้ในหนังสือที่ระลึกพิธีพระราชทานเพลิงศพ ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับศาลาโรงธรรมแห่งนี้ไว้ว่า เป็นศาลาไม้สักที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เกือบใจกลางของชุมชน เรียกได้ว่าเป็นศาลากลางบ้าน น่าจะสร้างมาตั้งแต่คนรุ่นแรกได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนในชุมชนแห่งนี้ และน่าจะนำเอารูปแบบของศาลากลางบ้านในถิ่นที่อยู่เดิมคือ กรุงศรีอยุธยา มาสร้างไว้ที่นี่ด้วย บริเวณใต้ถุนของศาลาแห่งนี้มีเรือชะล่า ซึ่งเป็นเรือขุดมีแก่งเป็นเรือแก่งสี่แจว ซึ่งผู้ใหญ่บอกเล่าต่อกันมาว่า เรือลำนี้เป็นเรือที่ใช้ในการอพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา ในอดีตนั้นจะมีการทำบุญในเทศกาลสำคัญทางศาสนา ทั้งยังมีพระมาเทศน์ในเวลา 17.00 น. ของทุกวัน พร้อมกันนั้นยังมีการนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ มีการเลี้ยงพระในช่วงเช้าของวันพระ หรือวัดอุโบสถ ในแต่ละครั้งจะมีเจ้าภาพทำหน้าที่หมุนเวียนกันไป ผู้ที่มาพร้อมจะเตรียมอาหารมาถวายพระ ในสมัยนั้นจะใช้ภาชนะที่ใช้ชั่วคราวอย่างกระถางใบตองแห้ง แต่ต่อมากิจกรรมดังเช่นที่ว่านี้ก็ลดลงเนื่องจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน ทำให้กิจกรรมที่โรงธรรมแห่งนี้เหลือเพียงการเลี้ยงพระตามวาระโอกาสที่กำหนดเท่านั้น ข้อมูลดังกล่าวนี้สอดคล้องกับข้อมูลที่ผู้วิจัยได้จากลุงชาญ (นายชาญ คงเมือง) (สัมภาษณ์, 2559) ผู้ดูแลศาลาโรงธรรมในปัจจุบัน ได้ให้ข้อมูลว่า ในอดีตสถานที่แห่งนี้ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ทั้งงานทำบุญในวาระโอกาสสำคัญทางพระพุทธศาสนา งานบวช งานศพ ไปจนถึงงานแต่งงาน ด้านหน้าของศาลาโรงธรรมจะมีโรงทานอีกหลังหนึ่ง (ในปัจจุบันนี้ได้รื้อสร้างใหม่เป็นศาลาเอนกประสงค์ ใช้สำหรับเตรียมอาหารในช่วงที่มีการทำบุญ และทำกิจกรรมอื่น ๆ ของชุมชน) ในอดีตผู้ที่มาทำบุญจะเตรียมอาหาร และเตรียมภาชนะชั่วคราวมาไว้สำหรับใส่อาหารพวกกระถางใบตองต่าง ๆ ส่วนใหญ่แล้วเจ้านายจะนั่งกันข้างบนศาลา ส่วนชาวบ้านธรรมก็จะไปนั่งด้านล่างศาลา บรรยากาศในอดีตคึกคักมาก แต่ในปัจจุบันเหลือเพียงแค่การทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์ในช่วงวันที่มีการกำหนดไว้เท่านั้น

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการให้ความสำคัญกับศาลาโรงธรรมนี้ นอกจากจะเห็นได้จากข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการใช้พื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมแล้ว ยังเห็นได้จากข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับผู้ดูแลด้วย โดยเห็นได้จากข้อมูลจากลุงชาญ (สัมภาษณ์, 2558) ที่ว่า ในช่วงที่ลุงเข้ามาในชุมชนแห่งนี้ช่วงราวปี 2500 เป็นช่วงที่คนดูแลศาลาโรงธรรมรุ่นที่ 4 ดูแลศาลาแห่งนี้อยู่ รวมลุงด้วยเป็น 12 คน แต่ต่อมามีบางก็เลิกไปบ้างก็เสียชีวิตไป ทำให้เหลือลุงดูแลศาลาโรงธรรมอยู่เพียงคนเดียว ซึ่งถือว่าเป็นคนรุ่นที่ 5 ที่ดูแลศาลาโรงธรรมแห่งนี้

4.1.3.3 ซากกำแพงวังเก่า

สำหรับข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับซากกำแพงที่ตั้งสันนิษฐานว่าในอดีตเคยเป็นกำแพงวังของเจ้าอนุวงศ์นั้น ข้อมูลในส่วนนี้เป็นข้อมูลที่มีหลักฐานวรรณกรรมประเภทนิราศ คือ นิราศวังบางยี่ขัน ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าซากกำแพงที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของชุมชนบ้านปูน ซึ่งในปัจจุบันเป็นเขตกันระหว่างพื้นที่สะพานพระราม 8 กับชุมชนบ้านปูนนั้นน่าจะเป็นกำแพงของวังซึ่งเคยเป็นที่อยู่ของเจ้าจากเวียงจันทน์ จากถ้อยความในนิราศบางยี่ขันที่แต่งขึ้นเมื่อปี 2412 (ตรงกับสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5) แต่งขึ้นโดย “คุณพุ่ม” กวีผู้ได้รับฉายาว่า “บุษบาทำเรือจ้าง” คุณพุ่ม ภรรยามนตรี (ธิดาในพระยาราชมนตรี หรือภู่) ผู้แต่งนิราศดังกล่าวนี้มีความใกล้ชิดกับเจ้านายเชื้อสายเวียงจันทน์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) คุณพุ่มได้ฝากตัวอยู่กับเจ้าจอมในรัชกาลที่ 4 คือ เจ้าจอมมารดาดวงคำ ผู้มีเชื้อสายเวียงจันทน์ (เจ้าจอมมารดาดวงคำ มีศักดิ์เป็นหลานของเจ้าอนุวงศ์ เนื่องจากตาของเจ้าจอมมารดาดวงคำเป็นน้องชายของเข้าอนุวงศ์) การแต่งนิราศวังบางยี่ขันนั้นเป็นผลมาจากการที่คุณพุ่มได้ตามเสด็จพระองค์เจ้าหญิงนารีรัตน (พระธิดาในเจ้าจอมมารดาดวงคำ) กับ เจ้าจอมประทุม (พระสนมในรัชกาลที่ 4) ไปเยี่ยมอาการป่วยของเจ้าจันทรถพสุริยวงศ์ เจ้าเมืองมุกดาหาร (ผู้เป็นบิดาของเจ้าจอมประทุม มีศักดิ์เป็นน้ำของเจ้าจอมมารดาดวงคำ) ที่วังบางยี่ขัน (สุเจน กรรพททธิ, 2555: น. 51-52) วังแห่งนี้สันนิษฐานว่าเป็นที่อยู่ของเจ้าอนุวงศ์เมื่อครั้งที่พระองค์ประกำนของราชสำนักสยาม เจ้าอนุวงศ์ผู้นี้เป็นพระโอรสของพระเจ้าสิริบุญสารผู้ครองเวียงจันทน์ ภายหลังจากที่ล้างช้างแยกออกเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย เวียงจันทน์ หลวงพระบาง และจำปาศักดิ์ ต่อมาเมื่อผู้เป็นบิดาเกิดความขัดแย้งกับพระเจ้ากรุงธนบุรี เจ้าอนุวงศ์จึงต้องมาเป็นองค์ประกำนอยู่ที่กรุงธนบุรี ในการทำศึกสงครามระหว่างกรุงธนบุรีกับเวียงจันทน์ในครั้งนั้น หลังจากเวียงจันทน์แตกก็ได้มีการกวาดต้อนครัวลาว ทพยสิน รวมทั้งพระคู้บ้านคู้เมืองของเวียงจันทน์มาด้วย (สุเจน กรรพททธิ, 2555: น.43-45) การกวาดต้อนครัวลาวมานั้น เห็นได้จากการเกิดขึ้นของชุมชนชาวลาวที่บางไผ่ไก่ ฝั่งธนบุรี ในส่วนของบ้านปูนนั้นยังไม่มีข้อมูลที่แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของชุมชนชาวลาว หากแต่จากสถานที่ที่สันนิษฐานว่าเคยเป็นที่พำนักของราชวงศ์เวียงจันทน์ก็ทำให้สันนิษฐานได้ว่าบริเวณนี้จะเคยเป็นย่านชุมชนที่มีคนลาวที่ถูกกวาดต้อนมาอยู่ด้วยเช่นกัน

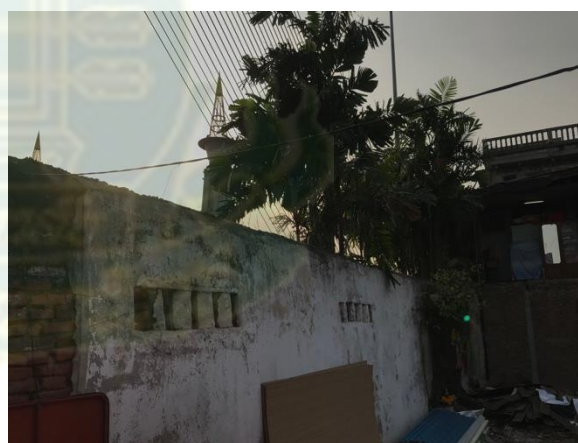
ขณะเดียวกันข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะของวังแห่งนี้ ไม่มีความแน่ชัดว่าเป็นสิ่งปลูกสร้างในลักษณะใด ตั้งอยู่ในจุดใด นิราศบางยี่ขันนี้เพียงให้ภาพความทรวดทอของวังนี้เท่านั้น เห็นได้จากถ้อยความในนิราศที่ว่า

“ดูรกลี้อยู่เกี่ยวพันเถาว์วัลย์วุ่น เกตพิกุลเลียบบอุโลกโคกสาขา
ทุกพุ่มพักหักพังเปนรังกา เมื่อเจ้าตาย่านกระหม่อมอยู่พร้อมพริก”

“บ้านที่สร้างบางยี่ขันท่านมาพัก ตึกตำหนักหักตกถึงอกไก่
นี่แอบอิงพิงพระเดชประเทศไทย ยังเป็นได้ดูคู่พังถึงหลังคา”

(โครงการห้องสมุดดิจิทัลวชิรญาณ, ออนไลน์)

ผู้วิจัยมองว่าความในนิราศนี้ยังมีข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือการกล่าวถึง “ประเทศไทย” หากยึดตามช่วงเวลาในการแต่งนิราศเรื่องนี้ตามช่วงเวลาในข้างต้นก็จะเห็นได้ว่าในช่วงที่แต่งขึ้นนั้นเป็นช่วงต้นของรัชกาลที่ 5 ซึ่งหากจะกล่าวถึงการแนวคิดเกี่ยวกับการสถาปนาขึ้นของราชธานีนั้น จะเห็นได้ว่าการใช้คำว่าราชอาณาจักรไทย หรือประเทศไทยนั้น ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นทางการในช่วงพุทธศตวรรษที่ 2450 แล้ว (คริสเบเกอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2557: น.111) การใช้คำว่าประเทศไทยในนิราศก็เป็นประเด็นที่ผู้วิจัยมองว่าเป็นประเด็นคำถามที่จะต้องสืบค้นต่อไป ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเจ้าอนุวงศ์ซึ่งสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ไทยนั้นในประวัติศาสตร์ลาวและไทยมีข้อมูลที่แตกต่างกัน สำหรับคนลาวเจ้าอนุวงศ์ถือว่าเป็นวีรกษัตริย์ แต่สำหรับไทยแล้วเจ้าอนุวงศ์นั้นถือว่าเป็นกบฏ

ภาพที่ 4.13 – 4.14 กำแพงที่สันนิษฐานว่าเป็นกำแพงวังของเจ้าอนุวงศ์
ที่มา: ถ่ายโดยวชิรญาณ พัทธ์กษัตริย์วงศวาน

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ลูกจื่อ (สัมภาษณ์, 2560) ทำให้ทราบว่าก่อนที่จะมีการเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสะพานพระราม 8 นั้น มีบ้านเรือนของผู้คนเต็มพื้นที่ กำแพงวังนี้ไม่ได้ถูกให้ความสำคัญแต่อย่างใด บ้านบางหลังก็มีกำแพงวังนี้เป็นส่วนหนึ่งของบ้าน คุณลุงพูดเล่นๆ ว่า “ไม่เป็นรั้วบ้านก็เป็นผนังบ้าน ในปัจจุบันทางกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนซากกำแพงวังเป็นโบราณสถานเป็นที่เรียบร้อยแล้ว”

4.1.3.4 โรงสุรา โรงฝิ่น

“ถึงโรงเหล้าเตากลั่นควันโขมง มีคันทองผูกสายไว้ปลายเสา
ไต่บาปกรรมน้ำนรกเจียวอกเรา ให้มัวเมาเหมือนหนึ่งบ้าเป็นน่าอาย

.....

ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังเมารัก สุดจะหักห้ามจิตคิดไฉน
ถึงเมาเหล้าเข้าสายก็หายไป แต่เมาใจนี้ประจำทุกค่ำคืนฯ”

(วรรณกรรมนิราศของสุนทรภู่, ม.ป.ป.: 203)

ถ้อยความดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ในนิราศภูเขาทองของสุนทรภู่ สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) เป็นนิราศที่แต่งขึ้นจากเดินทางไปนมัสการเจดีย์ภูเขาทองที่พระนครศรีอยุธยา ตามธรรมเนียมของการแต่งนิราศที่แต่งขึ้นเพื่อบอกเล่าถึงเรื่องราวของการเดินทาง ทั้งยังถูกแทรกไปด้วยการพรรณนาเมื่อต้องเดินทางจากนางอันเป็นที่รัก ซึ่งถ้อยความที่ยกมานี้ได้แสดงให้เห็นว่า สถานที่ที่กวีเดินทางผ่านนั้นคือ “โรงเหล้า” หากต้องการจะทราบว่าโรงเหล้าที่ตั้งอยู่ที่ใดนั้นสามารถย้อนกลับไปยังข้อมูลกวีได้นำเสนอออกก่อนหน้านั้น โดยจะเห็นได้ว่า ถ้อยความในนิราศก่อนหน้านั้นได้พูดถึงสถานที่โดยไล่เรียงมาตั้งแต่พระบรมมหาราชวัง ต่อมาก็ได้กล่าวถึงวัดประโคนปัก ซึ่งก็คือวัดดุสิตาราม เป็นวัดที่อยู่ทางทิศเหนือของคลองบางกอกน้อย อยู่ใกล้กับสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าในปัจจุบัน จากถ้อยความในนิราศที่ว่า

“ถึงอารามนามวัดประโคนปัก ไม่เห็นหลักถือเล่าว่าเสาหิน
เป็นสำคัญบันแดนในแผ่นดิน มีรู้สิ้นสุดชื่อที่ลือชา”

(วรรณกรรมนิราศของสุนทรภู่, ม.ป.ป.: 203)

ส่วนสถานที่ที่อยู่ถัดจากนั้นก็คือ ย่านบางจาก (บริเวณทางทิศใต้ของวัดภคินีนาถ) บางพลู และ
บางพลัด ดังถ้อยความในนิราศที่ว่า

“ถึงบางจากจากวัดพลัดพี่น้อง มามัวหมองมัววนหน้าไม่ฝ่าฝืน
เพราะรักใคร่ใจจิตไม่ยี่ดยืน จึงต้องขึ้นใจพรากมาจากเมืองฯ
ถึงบางพลูคิดถึงคูเมืออยู่ครอง เคยใส่ของส่งให้ล่วนไบเหลือง
ถึงบางพลัดเหมือนพี่พลัดมาขัดเคือง ทั้งพลัดเมืองพลัดสมรมาร้อนรนฯ”

(วรรณกรรมนิราศของสุนทรภู่, ม.ป.ป.: 204)

ดังกล่าวนี้พอจะทำให้สันนิษฐานได้ว่าโรงเหล้าเตากลั่นควันโขมงที่สุนทรภู่ได้กล่าวถึงนี้น่าอยู่
บริเวณที่ถัดจากวัดจะเป็นที่เดียวกับโรงงานสุราบางยี่ขันในเวลาต่อมา เป็นที่น่าสนใจว่าเหตุใดโรงสุราจึง
ตั้งถาวรอยู่ในพื้นที่นี้ ดังกล่าวนี้มีข้อสันนิษฐานว่าเป็นเพราะ ผู้กำกับดูแลอาคารเตาสุราในสมัย
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) คือ พระยาราชมนตรีบริรักษ์ (ภู) ผู้ซึ่งเป็นต้นสกุลภมร
มนตรีมีนิวาสสถานเดิมอยู่ในพื้นที่นี้ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณานุกรม, 2545) อีกทั้งท่านยังเป็นบุคคลสำคัญ
ในการสร้างวัดคฤบดี (วัดแห่งนี้ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของชุมชนบ้านปูนในปัจจุบัน) หลังจากที่ท่านได้รับโปรด
เกล้าฯ จากระชกาลที่ 3 ให้ดำรงตำแหน่งการพระคลังมหาสมบัติ ท่านจึงได้รับพระราชทานบ้าน ของสุนทรภู่
ซึ่งอยู่ทางเหนือของวังหลังให้เป็นบ้านพักอาศัย (ปราณี กล่ำส้ม, 2549: น.186) ดังกล่าวนี้จึงชี้ชวนให้เห็น
ว่าน่าจะมีความเป็นไปได้ว่าได้มีการตั้งโรงสุราในพื้นที่นี้เป็นการถาวรด้วยเหตุที่ว่านี้ โรงสุราแห่งนี้
สันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1) ในช่วงเวลานั้นได้มีการ
ออกกฎหมายเรื่องน้ำสุรา จ.ศ. 1148 (พ.ศ. 2329) ห้ามมิให้มีการต้มกลั่นสุราโดยไม่ได้รับอนุญาต ในปี
เดียวกันนั้นก็โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงต้มกลั่นสุราริมแม่น้ำเจ้าพระยา ในย่านบางยี่ขัน โรงสุราแห่งนี้เป็นโรง
สุราแห่งแรกของรัฐบาล มีกลุ่มคนจีนทำหน้าที่ในการต้มกลั่นสุรา พร้อมกันนั้นยังทำการผูกขาดการต้มกลั่น
สุราด้วย โดยจะส่งเงินให้หลวงตามที่ได้มีการตกลงกันเอาไว้ ในช่วงแรกสุราที่ทำนั้นเป็นสุราขาว (สุราจาก
ข้าวเหนียวหมักกับน้ำตาลแล้วนำไปกลั่น) เรียกว่าเหล้า 28 ดีกรี ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ได้เปิดให้มีการประมูลผูกขาดการภาษีอากร โดยผู้ประมูลเรียกว่านายอากร (ฐาปณี
ทินทรชัย และวิไล ตันตินันท์ธนา, 2541: น.6-7) โรงสุราแห่งนี้จึงควบคุมดูแลด้วยระบบนายอากร โดยมีการ
ควบคุมตามลำดับขั้น แรงงานจะมีหัวหน้าคอยควบคุม (สุรเสฏฐ รามสมภพ และครอบครัว, 2545: น.

117) ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้มีการยกเลิกระบบนายอากร อันเนื่องมาจากปัญหาเกี่ยวกับการจัดเก็บภาษีที่ได้อย่างไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย ในปี 2452 จึงได้มีการตั้งกรมสุราขึ้น เพื่อให้เชื้อต่อการจัดเก็บภาษี กรมสุรานี้ถือว่าเป็นจุดตั้งต้นของกรมสรรพสามิต (ฐาปณี ทินทรชัย และวิไล ตันตินันท์ธนา, 2541: น.8, 10 และ19) ต่อมาก็ได้มีการโอนโรงสุราให้ขึ้นตรงกับกรมสรรพสามิต กระทรวงการคลังในปี 2474 (ฐาปณี ทินทรชัย และวิไล ตันตินันท์ธนา, 2541: น.19) เป็นผลทำให้กลุ่มคนงานในโรงงานสุราเป็นแรงงานที่ขึ้นตรงกับกรมสรรพสามิต บางส่วนเป็นข้าราชการของกรมสรรพสามิต ในช่วงสงครามอินโดจีนจากกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเกี่ยวกับดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ซึ่งในขณะนั้นตรงกับสมัยของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ดำเนินนโยบายชาตินิยม โรงงานสุราในควบคุมดูแลของกรมสรรพสามิตแห่งนี้ก็ได้เป็นแหล่งผลิตสุราแม่โขง ซึ่งมีนัยแสดงถึงการเรียกร้องดินแดนคืนในช่วงเวลานั้นด้วย ในปี 2502 รัฐบาลได้เปิดให้เอกชนเข้ามาสัมปทาน เพื่อผลิตและจำหน่ายสุรา บริษัทที่เข้ามาสัมปทานเจ้าแรกคือ บริษัทสุรามหาคุณ ซึ่งในขณะนั้นตรงกับสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (ธนวัฒน์ ทรัพย์ไพบูลย์, 2555: น. 144) ต่อมาโรงงานแห่งนี้ได้ย้ายออกจากพื้นที่ไปในช่วงปี 2538

ภาพที่ 4.15 ภาพโรงงานสุราบางยี่ขันในช่วงปี 2512

ที่มา: ภาพในสำเนาเอกสารที่ได้รับความอนุเคราะห์จากนายอุทิศ อุถมทรัพย์

ภาพที่ 4.16 ภาพโรงงานสุราบางยี่ขันซึ่งถ่ายจากอีกฟากฝั่งหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยา (ในช่วงที่ยังไม่สร้างสะพานพระราม 8)
ที่มา: ภาพนี้ได้รับความอนุเคราะห์จากนายอุทิศ อุดมทรัพย์

การตั้งโรงงานในพื้นที่นี้อย่างถาวรได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีกลุ่มแรงงานเข้ามาตั้งบ้านเรือนในพื้นที่นี้ด้วย ส่วนใหญ่แล้วจะเป็นกลุ่มแรงงานชาวจีนที่เข้ามาเป็นจับกัง ความคึกคักของชุมชนย่านนี้ในอดีตส่วนหนึ่งเป็นผลเป็นผลมาจากการเป็นที่ตั้งของโรงงาน จากข้อมูลสัมภาษณ์คนแก่คนแก่ในชุมชนทำให้ทราบว่า จุดเริ่มต้นที่ครอบครัวย้ายมาอยู่ในชุมชนบ้านปูนแห่งนี้เป็นเพราะว่าพ่อแม่มาทำงานในโรงงานสุรา

ลุงชาญ (สัมภาษณ์, 2559) เล่าให้ฟังว่า ลุงได้เข้ามาอยู่ในชุมชนแห่งนี้ตั้งแต่ในช่วงปี 2500 ตอนนั้นมีอายุได้ 15 ปี หลังจากที่เกณฑ์ทหารกลับมาในช่วงราวปี 2504 ก็ได้เข้ามาทำงานที่โรงงานสุรา จากการที่ตนเองผ่านการเกณฑ์ทหารมาแล้ว ทั้งยังเป็นคนที่มีความกานดี ทำให้ได้เป็นหัวหน้าคนงาน (ทำงานในโรงเหล้ามานานถึง 17 ปี) ลุงชาญ (สัมภาษณ์, 2559) เล่าว่าในช่วงแรกนั้นคนงานในโรงงานมีประมาณ 80 คนเท่านั้น แต่ต่อมาก็เพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากการเข้ามาดำเนินงานของบริษัท รูปแบบของการบริหารงานของบริษัทนั้นทำให้กลุ่มคนงานได้มีการเรียกร้องเกี่ยวกับความเป็นธรรม โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสิทธิ และสวัสดิการต่าง ๆ ลุงชาญถือเป็นแกนนำสำคัญในการเรียกร้อง ทั้งยังมีบทบาทเป็นแกนนำในสหภาพแรงงานด้วย

ในช่วงที่โรงงานสุราแห่งนี้เปิดดำเนินการอยู่ ผู้ให้สัมภาษณ์ที่มีประสบการณ์ร่วมในช่วงเวลานั้นต่างกล่าวถึงบรรยากาศของชุมชนบ้านปูนในลักษณะเดียวกันว่าเป็นช่วงที่ชุมชนมีความคึกคักเป็นอย่างมาก มีผู้คนเข้ามาอยู่ในชุมชนเป็นจำนวนมาก แม้ว่าในช่วงเวลานั้นพื้นที่บางส่วนของชุมชนยังคงมีสภาพเป็นสวนผลไม้ อยู่ในตอนเช้าบริเวณท่าล่างจะมีตลาด มีพ่อค้าแม่ค้ามาขายของเป็นจำนวนมาก มีทั้งที่ตั้งเป็นร้านและที่วางขายกับพื้น มีบ้านที่ทำรองเท้าเกี๊ยะ และผักกาดดองขาย ลุงนำชัย (สัมภาษณ์, 2560) (เป็นลูกหลานชาวจีน เกิดปี 2481 เข้ามาอยู่ในชุมชนพร้อมครอบครัวเพราะพ่อมาเป็นคนงานในโรงงานสุรา มี

บ้านเดิมอยู่ที่ย่านสำเหร่) เล่าให้ฟังว่า มีพ่อค้าแม่ค้าในตลาดเขาของป้ามาขายด้วย มีทั้งงู ค้างคาว มีการเชือดงูกินเลือดกันสดๆ คนงานนิยมกันมากเพราะเชื่อว่าเป็นยาชูกำลัง นอกจากนี้แล้วบริเวณท่าบมยังเป็นที่ตั้งของร้านขายอาหารด้วย อาหารที่ขึ้นชื่อคือ เบ็ดพะโล้ (ได้ย้ายออกไปจากชุมชนในช่วงที่มีการเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสะพานพระราม 8) พี่นง (สัมภาษณ์, 2560) ซึ่งคนในครอบครัวเคยทำงานที่โรงเหล้าได้เล่าให้ฟังว่า ตอนเด็ก ๆ พี่นง (สัมภาษณ์, 2560) วิ่งเล่นอยู่ในโรงเหล้า ในโรงเหล้าจะมีบ้านพักคนงาน (บ้านพักคนงานโรงเหล้าอีกแห่งหนึ่งอยู่บริเวณโรงเรียนบางยี่ขันในปัจจุบัน ในระยะแรกเป็นบ้านไม้ห้องแถว แต่ต่อมาเมื่อรื้อบ้านพักคนงานในโรงงานแล้ว ได้มีการสร้างแฟลตสำหรับคนงานในบริเวณนั้น เพราะรองรับคนงานที่เดิมเคยอยู่ในโรงเหล้า ปัจจุบันพื้นที่บริเวณนี้อยู่ในเขตชุมชนสะพานไม้) นอกจากนี้แล้วมีโรงพยาบาลบางยี่ขัน (โรงพยาบาลของโรงงานสุรา) และมีท่าเรือ 2 ที่ คือ ท่าที่อยู่บริเวณโรงงาน และท่าที่อยู่บริเวณโรงพยาบาลบางยี่ขัน

สำหรับท่าเรือที่อยู่บริเวณโรงงานสุรานั้นจะเป็นท่าเรือที่ใช้ในการรับส่งคนงานไปฝั่งพระนคร โดยจะมีเรือของโรงงานไปส่งคนงานที่ท่าบางลำภู และท่าอื่น ๆ ที่อยู่ฝั่งตรงข้าม หลังจากที่โรงงานสุราย้ายออกไปจากพื้นที่ไปอยู่ที่จังหวัดปทุมธานีแล้ว แม้ว่าชุมชนจะไม่คึกคักเหมือนก่อน หากแต่แรงงานบางส่วนก็ไม่ได้ย้ายตามไปด้วย ยังคงปักหลักอยู่ในชุมชนแห่งนี้ และเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นแทน ลุงจื่อเล่าว่า กลุ่มคนที่ย้ายออกไปนั้นบางส่วนก็ยังคงแวะเวียนกลับมาชุมชนแห่งนี้อยู่เสมอๆ ตลาดบริเวณท่าล่างที่เคยมีมากก็เลิกไป ต่อมาได้มีนายทุนไปเปิดตลาดอีกแห่งหนึ่งทางทิศตะวันตกของชุมชนบ้านปูน ชาวบ้านเรียกตลาดนี้ว่าตลาดใหม่ แต่ทุกวันนี้ก็ได้ปิดไปแล้วเช่นกัน (คนบ้านปูนในปัจจุบันมักไปจับจ่ายสินค้ากันที่ตลาดศาลาน้ำร้อน ใกล้กับสถานีรถไฟบางกอกน้อย)

นอกจากแรงงานที่เข้าไปทำงานในโรงสุราแล้ว ยังมีงานจากโรงงานสุราที่ผู้คน โดยเฉพาะกลุ่มผู้หญิงรับมาทำที่บ้านด้วย งานดังกล่าวคือ งานเหลาจุกขวดเหล้า (จุกทำจากไม้) สำหรับงานในโรงงานนั้นในยุคที่ยังไม่มีการใช้เครื่องจักรก็ใช้แรงงานคนเป็นหลัก ลุงเล็ก (สัมภาษณ์, 2560) เล่าให้ฟังว่างานที่หนักที่สุด และตำแหน่งว่างบ่อยที่สุดคือ งานขนเหล้าลงเรือ เนื่องจากเป็นงานหนักมาก สำหรับลุงเล็กแล้ว การเข้าทำงานที่โรงงานสุรานั้นถือเป็นเรื่องยากมาก เพราะสมัครก็ครั้งก็ไม่เคยได้ ลุงเล็กมองว่าอาจเป็นเพราะว่าลุงมีญาติทำงานอยู่ในนั้นก็ไม่ได้ สำหรับการจ้างงานในโรงงานนั้น ลุงชัย (สัมภาษณ์, 2561) เล่าว่า สมัยที่ยังไม่มีการตอกบัตรเข้างานนั้น มีระบบของการจ้างงานต่อ แรงงานที่ทำงานในโรงงานสามารถจ้างคนไปทำงานแทนตนเองได้ เป็นการจ้างงานต่อกันเป็นทอดๆ แต่เมื่อระบบการทำงานมีความรัดกุมมากขึ้นก็ไม่สามารถกระทำได้

ภาพที่ 4.17 ภาพสถานที่ที่สันนิษฐานว่าเป็นที่ตั้งของโรงฝึก จากคำบอกเล่าของลุงจื่อ ปัจจุบันปรับพื้นที่เป็นสนามเด็กเล่นของศูนย์สร้างโอกาสเด็กพระราม 8
ที่มา: วริณัฐ พิทักษ์วงศ์วาน

ความคึกคักของชุมชนซึ่งเป็นผลมาจากการตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งงาน เป็นผลทำให้เกิดธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความสุขให้กับกลุ่มคนงานขึ้น ธุรกิจดังกล่าวคือ โรงฝึก ข้อมูลเกี่ยวกับโรงฝึกนั้นลุงจื่อ (สัมภาษณ์, 2560) ได้เล่าให้ฟังว่า โรงฝึกนี้เป็นธุรกิจของตระกูลธนะภูมิ ในวัยเด็กตนเองยังทันเห็นโรงฝึกในชุมชน สถานที่ตั้งของโรงฝึกนั้นเป็นห้องแถวอยู่บริเวณหน้าบ้านของลุงจื่อ ซึ่งทุกวันนี้พื้นที่บริเวณนี้เป็นที่ดินของทางกรุงเทพมหานครที่ได้มีการเวนคืนไปในช่วงที่มีการสร้างสะพานพระราม 8 ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของศูนย์สร้างโอกาสเด็กพระราม 8 ลุงจื่อ (สัมภาษณ์, 2560) เล่าว่า ผู้ที่เข้ามาใช้บริการในโรงฝึกนั้นมีหลายระดับด้วยกัน มีทั้งกลุ่มคนรวยที่มีความคอบั่นฝิ่น ล้างเช็ดกล่องฝิ่นให้ ไปจนถึงแรงงาน ทั้งยังเล่าเสริมด้วยว่าในอดีตนั้นคนในชุมชนที่เลี้ยงนก ก็จะมาเอาเศษฝิ่นมาแช่น้ำ แล้วเอาน้ำนั้นให้นกที่ตนเองเลี้ยงกิน เพราะจะทำให้นกเชื่อง ไม่บินหนีไปไหนไกล ลุงยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมอีกว่า แม้แต่ปัจจุคนที่อยู่ในโรงฝึกก็ยังตัวเหลืองเกาะผนังโรงฝึกที่ชุมชนบ้านปูนนี้ได้เลิกไปในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เนื่องจากช่วงเวลานั้นมีการปราบปรามอย่างรุนแรง

4.1.3.5 ทำปูน ทำเตา

ที่มาของชื่อชุมชน “บ้านปูน” มีที่มาจากการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการทำปูน นอกจากบ้านปูนในย่านบางยี่ขันแล้ว ก่อนหน้านั้นในย่านวังหลังก็มีการทำปูนเช่นเดียวกัน หากแต่ได้เลิกไป แต่ก็ยังคงเรียกชุมชนนั้นว่าบ้านปูนอยู่ นอกจากบ้านปูนแล้วในย่านวังหลังยังมีบ้านขมื่นด้วย ซึ่งขมื่นที่ได้นี้เป็นส่วนประกอบสำคัญในการทำปูนด้วย (สุรเสฏฐ รามสมภพ และครอบครัว, 2545: น.114; จิราภรณ์ เชื้อไทย และคณะ, 2556: น. 59-60) ข้อมูลสัมภาษณ์อดีตชีวิตประวัติของจอมพลประพาส จารุเสถียร ได้แสดงให้เห็นว่า ผู้คนที่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยาก่อนที่จะแตก และได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณนี้ คนกลุ่มนี้ได้เข้ามาทำปูน สำหรับกลุ่มตระกูลที่เริ่มทำปูนคือ ตระกูลธนะภูมิ (สุรเสฏฐ รามสมภพ และครอบครัว, 2545: น.116) การทำปูนนอกจากจะทำให้กลายเป็นที่มาของชื่อ อันแสดงถึงอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนแล้ว ในอีกด้านหนึ่งยังทำให้เกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งที่สามารถรับรู้ได้จากประสาทสัมผัสทั้งจากการมองเห็น และการได้ยิน ในด้านที่เกี่ยวข้องกับการมองเห็นนั้น หากในอดีตมีผู้เดินทางมาตามลำน้ำเจ้าพระยา แล้วเห็นควันไฟรมตลิ่ง ที่อยู่ไม่ไกลจากปล่องควันจากโรงเหล้า ก็สามารถเข้าใจได้ว่าขณะนั้นกำลังผ่านชุมชนบ้านปูน ในส่วนของการได้ยินนั้น การทำปูนนั้นจะต้องมีการเผาหิน และใช้ครกตำขี้มันทำให้เสียงที่เกิดจากการตำนั้นเป็นเสียงผู้คนในชุมชนต่างคุ้นเคยกันเป็นอย่างดีด้วย ส่วนอิฐที่ใช้ในการทำเตานั้นชื่อมาจากเกาะเกร็ด (ปราณี กล้าส้ม, 2549: น.191) ในส่วนของเชื้อเพลิงที่ใช้ในการเผา นั้นจะใช้ไม้แสมจากป่าชายเลน หรืออาจใช้ไม้สะแก สำหรับไม้แสมจะมีพ่อค้าจากปากน้ำสมุทรปราการนำมาขายให้กับคนบ้านปูน (ปราณี กล้าส้ม, 2549: น.193)

ในการทำปูนนั้นวัตถุดิบที่สำคัญคือหินที่ใช้สำหรับการทำ โดยต้องใช้เวลาทั้งวันทั้งคืนในการเผา หินดังกล่าว ข้อมูลจากสมุดราชบุรีที่จัดทำขึ้นในปี 2468 โดยจัดทำขึ้นเพื่อใช้เป็นส่วนหนึ่งในการแสดงสยามรัฐพิธีพิภพภัณฑ์ หากแต่ในช่วงปีนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) เสด็จสวรรคตเสียก่อน เป็นเหตุให้งานนี้ต้องหยุดชะงักไป ต่อมาจึงได้มีการจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นการรำลึกในพระมหากษัตริย์คุณฯ (พระยาศุภชลาศัย จางวางโท, 2468: หน้าคำชี้แจง) ในหนังสือเล่มนี้ได้ปรากฏข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการที่จังหวัดราชบุรีเป็นแหล่งวัตถุดิบสำคัญสำหรับการทำปูนของชาวบ้านปูน บางยี่ขัน เห็นได้จากข้อมูลที่กล่าวถึงการทำปูนในจังหวัดราชบุรี ตามความดังนี้ “การทำปูนในจังหวัดราชบุรี ทำมาเป็นเวลานานหลายสิบปี หินที่ทำปูนมาจากเขา อยู่ไม่ไกลจากที่ทำ แต่ก่อนมาทำปูนจะไปเก็บหินและงัดหินมาด้วยตนเอง แต่เวลานี้ได้มีผู้ตั้งทำการระเบิดหิน สำหรับจำหน่ายแก่ผู้ทำปูน ฉะนั้นผู้ทำปูนจึงเพียงแต่ไปซื้อ และบรรจุเรือมาเท่านั้น อนึ่งหินที่เขานี้ นอกจากพวกชาวราชบุรีจะนำมาทำปูนแล้วใช้การต่าง ๆ แล้วพวกทำปูนแดงที่บางยี่ขัน กรุงเทพฯ และพวกทำปูนขาวตามที่ต่าง ๆ ยังได้ซื้อเอาหินที่เขาทำนี้ไปทำด้วยเหมือนกัน เพราะเป็นหินที่เหมาะสมแก่การทำปูนแต่แห่งเดียว และแต่ละครั้งเจ้าพระยาเทเวศร์ วงศ์วิวัฒน์ เปนตำแหน่งอธิบดีสุขาภิบาลกรุงเทพฯ ก็ได้มาตั้งกองระเบิดหินที่เขานี้ นำไปสำหรับใช้ทำงานในกรุงเทพฯ อยู่เป็นเวลามากหลายปี” นอกจากนี้แล้วการที่ในย่านบางยี่ขันได้มีการทำปูน ยังทำให้ปูนจากราชบุรีไม่ได้ส่งมา

ขายที่นี้ด้วย เห็นได้จากข้อมูลดังต่อไปนี้ “ราคาซื้อขายกัน คือ ปูนขาวราวเกวียนละ 15 -16 บาท ปูนแดง 1 ปีน้ำมันปิโตรเลียม ระหว่าง 2-3 บาท ปูนขาวได้นำไปจำหน่ายยังกรุงเทพฯ เป็นส่วนมาก ส่วนปูนแดงได้จำหน่ายตามลำแม่น้ำแม่กลองและแม่น้ำนครไชยศรี ไม่ได้นำไปจำหน่ายยังกรุงเทพฯ มากเหมือนแต่ก่อน นับแต่เวลาที่มีเตापูนขึ้นที่บางยี่ขันแล้ว” (พระยาศุภรัต จางวางโพ, 2468: น.118-120) การทำปูนของชาวชุมชนบ้านปูนนั้น นอกจากจะใช้หินเป็นวัตถุดิบแล้ว ลุงนำชัย (สัมภาษณ์, 2561) ให้ข้อมูลว่าในอดีตยังเห็นเคยชาวบ้านนำเปลือกหอยจากชายทะเลมาเผาทำปูนด้วย ปูนที่ได้มีทั้งที่ส่งไปในวัง และขายตามที่ต่าง ๆ ในอดีตปูนของที่นี่เป็นที่นิยมมาก เนื่องจากเป็นปูนที่มีคุณภาพดี

เตापูนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญกับผู้ที่ทำปูนมาก เนื่องจากหากเตापูนแตก หรือพังเสียหายก็เท่ากับว่าขาดทุน ในอดีตชุมชนแห่งนี้มีเตापูนหลายเตาด้วยกัน แต่ละเตาจะมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไปตามประวัติ หรือสถานที่ตั้ง นอกจากเตาหลักแล้วยังมีเตารองสำหรับสำรองไว้ใช้เมื่อเตาหลักมีปัญหาด้วย การทำปูนนั้นจะมีการพักเตาในช่วงหน้าฝน ในช่วงนี้ชาวบ้านจะทำการดูแล และซ่อมแซมเตาเพื่อให้พร้อมใช้งานเมื่อผ่านฤดูฝนไป (ปราณี กล้าส้ม, 2549: น.191) ความเชื่อของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการทำปูนซึ่งเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญของผู้คนในชุมชนนั้น ยังถูกสะท้อนผ่านการทำบุญในช่วงปีด้วย ลุงนำชัย (สัมภาษณ์, 2561) เล่าว่า ในอดีตนั้นจะมีการจัดงานทำบุญที่บริเวณลานศาลเจ้าของชุมชนบ้านปูนทุกวันนี้ (ในช่วงที่มีการเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสะพานพระราม 8 ชาวบ้านได้อัญเชิญศาลปู่โพธิ์ ซึ่งในอดีตอยู่บริเวณกำแพงวังเก่ามาไว้ข้างศาลเจ้าด้วย) ในอดีตบริเวณนี้เคยเป็นที่ตั้งของเตापูนด้วย โดยจะจัดในวันสงกรานต์ เป็นงานที่ชาวชุมชนร่วมใจกันจัดขึ้นเพื่อเสริมสร้างความเป็นสิริมงคล มีการนิมนต์พระมาประกอบพิธี นอกจากนี้แล้วยังมีงิ้วมาแสดงด้วย ซึ่งลุงนำชัยก็มีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมจัดมาโดยตลอด แต่ปัจจุบันกิจกรรมในงานทำบุญไม่คึกคักเหมือนในอดีต ลุงนำชัย (สัมภาษณ์, 2561) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าอาจเป็นเพราะปัจจัยทางเศรษฐกิจและความไม่สนิทสนมของผู้คนเหมือนเช่นที่เป็นมาในอดีต

ในเวลาต่อมาก็ได้เลิกทำปูนไป ดังกล่าวนี้อาจมีคนที่บอกว่าเป็นผลมาจากนโยบายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ได้มีการประกาศเป็นรัฐนิยม ห้ามมิให้มีการกินหมาก บ้างก็บอกว่าเป็นผลมาจากการทิ้งระเบิดในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ทำให้การเผาปูนซึ่งก่อให้เกิดควันไฟอยู่ตลอดเวลา นั้น จะทำให้เครื่องปั้นของข้าศึกสามารถกำหนดจุดทิ้งระเบิดลงมา และจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ลุงชาญ (สัมภาษณ์, 2559) ซึ่งเข้ามาอยู่ในชุมชนบ้านปูนแห่งนี้มาตั้งแต่ปี 2500 ในช่วงเวลานั้นยังชาวบ้านในชุมชนยังคงทำปูนอยู่ แต่ต่อมาไม่นานก็ได้ทยอยเลิกกันไป

แม้ว่าการทำปูนของชาวบ้านที่นี่จะเป็นกิจกรรมที่มีความโดดเด่นจนกลายเป็นที่มาของชื่อของชุมชน หากแต่ชุมชนแห่งนี้ยังมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจอีกอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญ กิจกรรมดังกล่าวคือการทำเตาอั้งโล่เพื่อขาย ลุงนำชัย (สัมภาษณ์, 2561) เล่าให้ฟังว่า ในชุมชนแห่งนี้ในอดีตมีโรงทำเตาอั้งโล่อยู่ 4 - 5 โรงด้วยกัน ส่วนใหญ่แล้วคนทำเตาเป็นคนจีน แซ่เจี๋ย นอกจากโรงทำเตาที่บ้านปูนแล้วแถบของลำห้วยก็มีเช่นกัน หากถามถึงคนทำเตาแล้วลุงนำชัยบอกว่าตนเองรู้จักแทบจะทั้งหมด ดังกล่าวนี้อาจเป็นผลมา

จากการที่ลุงนำชัยเองเคยรับจ้างทำงานในโรงทำเตาก่อนที่จะผันตัวมาเป็นผู้ประกอบการเสียเอง ภายหลังจากที่เจ้าของเดิมย้ายออกไปจากชุมชน โดยขอเช่าสถานที่จากตระกูลบริพัตรต่อจากเจ้าของเดิม ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้คนที่ยึดอาชีพทำเตานี้ ลุงชัย (สัมภาษณ์, 2561)ยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมจากลุงนำชัย โดยระบุว่าในอดีตนั้นชุมชนบ้านปูนมีโรงเตา 4 โรงด้วยกัน พี่ชัยจำได้ว่ามีโรงเตาของตาฮุย ตาฮ่วง พี่ฮ้อย และพี่อ่ำ โรงเตาที่ลุงนำชัยเช่าที่ต่อคือ โรงเตาของตาฮุย สาเหตุที่ลุงชัยทราบข้อมูลเหล่านี้เป็นเพราะว่าในอดีตพ่อของลุงชัยเป็นคนงานรับจ้างในโรงเตา ซึ่งวิ่งทำงานทั้ง 4 โรง โดยไม่ได้ผูกขาด หากมีงานที่โรงเตาไหนก็จะไป

ลุงนำชัย (สัมภาษณ์, 2561)ยังเล่าให้ฟังว่า ในอดีตนั้นไม่มีเครื่องปั้นเตาเหมือนในปัจจุบัน ต้องใช้แรงงานคนทั้งหมด ซึ่งเป็นงานที่เหนื่อยมาก เพราะต้องออกแรงในการปั้นดิน ดินที่ใช้ในการทำเตานั้นเป็นดินเลน ดินที่วันนี้เป็นดินเลนที่มาจากท่าจอดเรือหลวงหน้าวัดราชาราชวรวิหาร ซึ่งอยู่ฝั่งพระนครเยื้องกับที่ตั้งของชุมชนบ้านปูนในปัจจุบัน โดยจะมีเรื่อนำดินเลนที่มขึ้นมาส่งถึงที่ท่าบ้านปูน แต่ต่อมามีเรือถ่านมาจอด ทำให้ดินไม่สะอาด ต้องใช้ดินจากทางปากเกร็ดแทน สำหรับข้อมูลเกี่ยวกับการนำดินเลนมานั้น ลุงชัย (สัมภาษณ์, 2561)ได้ให้ข้อมูลในเรื่องนี้เพิ่มเติมว่า เรือที่ใช้ขนดินเป็นเรือหุกระต่าย เป็นเรือพวงที่ไม่มีหลังคา ติดเครื่องคล้ายเรือหางยาวไว้ข้างหลังลำเรือ ลำเรื่อนั้นมีขนาดใหญ่พอสมควร ในอดีตเตาอั้งโล่จากบ้านปูนได้ส่งขายตามต่างจังหวัดด้วย แต่ในปัจจุบันกลับต้องซื้อจากต่างจังหวัด ลุงชัย (สัมภาษณ์, 2561)เล่าว่าสาเหตุที่เลิกทำเตานั้นเป็นผลมาจากข้อกฎหมายเกี่ยวกับมลพิษ เนื่องจากการทำเตานั้นจะต้องใช้เวลาเผาเป็นวันเป็นคืน เป็นผลทำให้เกิดควันไฟอยู่ตลอดเวลา ซึ่งหลังจากที่เลิกทำเตาไปแล้ว ลูกน้องของลุงได้ออกไปทำเตาอยู่ที่จังหวัดนครปฐมแทน ส่วนลุงยึดอาชีพค้าขาย

4.1.3.6 ทำสวนผลไม้

จากข้อมูลสภาพพื้นที่ของเมืองธนบุรีตามที่ได้เกริ่นมาแล้วในข้างต้นว่าเป็นพื้นที่ที่มีดินลึกลับจืดลึก เค็ม ทั้งเป็นพื้นที่ที่น้ำที่เกิดจากการสะสมของดินตะกอนทำให้เหมาะแก่การปลูกพืชผลต่าง ๆ ในย่านนี้มีผลไม้ขึ้นชื่อคือ “เงาะบางยี่ขัน” มีข้อมูลว่าเงาะในย่านนี้เป็นที่โปรดปรานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เป็นอย่างมาก เป็นผลทำให้มีการยกอาคารค่าสวนให้กับผู้คนในแถบนี้ (สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, 2545) ดังกล่าวนี้เป็นผลมาจากการที่กลุ่มของข้าราชการที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณนี้ได้นำเงาะจากที่นี่เข้าไปในวัง ในอุโบสถของวัดบางยี่ขันยังปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เป็นภาพสวนผลไม้ด้วย หนึ่งในพืชผลที่ปรากฏในภาพคือ เงาะ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้คนที่อยู่ในชุมชนซึ่งส่วนใหญ่แล้วมีอายุ 60 ปีขึ้นไป คนเหล่านี้เติบโตมาในช่วงที่ชุมชนบ้านปูนยังมีพื้นที่ที่เป็นสวนผลไม้อยู่ สำหรับความทรงจำเกี่ยวกับเงาะบางยี่ขัน ลุงชัย (สัมภาษณ์, 2561)ได้เล่าให้ฟังว่า “เงาะบางยี่ขันเป็นเงาะลูกไม่ใหญ่มาก เนื้อไม่ล่อนและเนื้อเงาะมีไม่มาก มีรสชาติเปรี้ยวๆ หวานๆ เงาะลูกกลมขนจะมีสีออกเหลือง สีจะแตกต่างจากเงาะที่ขายอยู่ตามท้องตลาดในทุกวันนี้ ต้นเงาะไม่สูงมาก ปีนง่าย” ส่วนลุงเล็ก (สัมภาษณ์

, 2560) ได้เล่าให้ฟังว่า “ส่วนตัวแล้วชอบเงาะกะเทย เนื่องจากว่าไม่มีเมล็ด ทำให้กินง่าย เงาะมีทั้งลูกแบน และลูกกลม ลูกแบนจะอร่อยกว่าเพราะเนื้อกรอบกว่าลูกกลม ส่วนลูกกลมเนื้อจะล่อนไม่มาก”

ภาพที่ 4.18 ภาพของลุงจือในวัยเด็ก ด้านหลังเป็นสวนผลไม้ในชุมชนบ้านปูน
ที่มา: ภาพนี้ได้รับความอนุเคราะห์จากนายอุทิศ อุดมทรัพย์

สำหรับสภาพของพื้นที่ในขณะที่ยังมีสวนนั้น ลุงจือ ได้เล่าเรื่องราวในช่วงที่ตนเองยังอยู่ในวัยเด็ก พร้อมทั้งนำภาพถ่ายของลุงที่ถ่ายกับสวนหลังบ้านมาเป็นภาพประกอบการเล่าด้วย ลุงจือ (สัมภาษณ์, 2559) ได้เล่าให้ฟังว่า “ตอนที่ยังเป็นสวนชาวบ้านจะพาดสะพานไม้เพื่อใช้เดินไปตามท้องร่อง” นอกจากนี้ลุงชัย (สัมภาษณ์, 2561) ยังได้เล่าให้ฟังว่า “เมื่อก่อนมีผลไม้เยอะมาก เก็บกินได้ตลอดทาง แต่ละสวนไม่ล่อมรั้ว เวลาเดินไปตามสวนก็จะเดินไปตามสะพานไม้ระนาด มีทั้งเงาะ ทุเรียน มังคุด มะม่วง มะปราง ฯลฯ... เจ้าของจะไม่หวงหากผ่านไปแล้วเขากำลังเก็บอยู่ก็จะให้มากินเลย แต่ถ้าไปขโมยเขาก็จะเป็นเรื่อง ถ้าจะไปเก็บกินเองก็เก็บแค่พอกิน แต่ก็ต้องระวังไม่ให้กิ่งของเขาหักลงมา”

ปัจจุบันนี้ชุมชนบ้านปูนไม่เหลือเค้าของพื้นที่ที่เคยเป็นสวนผลไม้มาก่อน ซึ่งมีข้อมูลว่าการที่พื้นที่สวนของชุมชนบ้านปูนลดลงในระยะเริ่มแรกนั้นเป็นผลมาจากเหตุการณ์น้ำท่วมครั้งใหญ่ในปี 2484 (ปราณี กล้าส้ม, 2549: น.197) หากแต่โดยหลักแล้วผลมาจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการใช้ที่ดินซึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวของพื้นที่พักอาศัย และการขยายตัวของพื้นที่เศรษฐกิจของกรุงเทพมหานคร ซึ่งเกิดจากการเชื่อมพื้นที่ทั้งสองฟากฝั่งเข้าไว้ด้วยกันผ่านการพัฒนาระบบสาธารณูปโภค

จากข้อมูลทีกล่าวมาทั้งหมดในข้างต้นนี้ในสองส่วนแรกทีกล่าวถึง ผังธนบุรีก่อนกรุงเทพฯ และผังธนบุรีสมัยกรุงเทพฯ เป็นการแบ่งช่วงระยะเวลาเพื่อให้ง่ายต่อการประติดประต่อเรื่องราว ซึ่งโดยรวมนั้นเป็นข้อมูลทีกล่าวถึงบริบทภาพรวมของพื้นที่ผังธนบุรีในแต่ละช่วงสมัย เพื่อเชื่อมข้อมูลดังกล่าวมาอย่างชุมชนบ้านปูนซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษา โดยมีนัยทีต้องการจะแสดงให้เห็นว่าการเกิดขึ้นของชุมชนแห่งนี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างไรทีมาทีไป หากแต่พื้นที่บริเวณนี้อาจเคยเป็นพื้นที่สำคัญ หรืออยู่ใกล้กับพื้นที่สำคัญในอดีต อย่างในกรณีของด่านขนอนบางกอก ปากคลองบางกอกน้อย ไปจนถึงคลองลัดแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งยังเป็นพื้นที่ทีมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการของบ้านเมืองในแต่ละยุคสมัย ทีเห็นได้ชัดจากข้อมูลในข้างต้นคือ ประเด็นทีเกี่ยวข้องกับการเมืองและเศรษฐกิจในสมัยกรุงเทพฯ เหล่านี้เป็นข้อมูลสำคัญทีช่วยในการประติดประต่อเรื่องราวของพื้นที่ศึกษาให้สามารถย้อนไปไกลกว่าข้อมูลทีได้จากการบอกเล่าของคนเก่าคนแก่ในชุมชนทีมีประสบการณ์ร่วมในระยะเวลาทีจำกัด

สำหรับในส่วนทีผู้วิจัยกล่าวถึงความเป็นมาชุมชนบ้านปูน โดยแยกเป็นประเด็นต่าง ๆ 6 ประเด็น ได้แก่ พื้นที่และผู้คน ศาสนสถาน ซากก้าแพงวัง โรงสุรา-โรงฝิ่น ทำปูน-ทำเตา และทำสวนผลไม้ ในส่วนทีเกี่ยวข้องกับพื้นที่และผู้คนจะเห็นได้ว่า ข้อมูลทีแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของทั้งสองส่วน โดยเริ่มจากข้อมูลเกี่ยวกับการเข้ามาของกลุ่มคนทีทำให้พื้นที่แห่งนี้ถูกเรียกขานว่าชุมชนบ้านปูน และถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเป็นชุมชนตามชื่อเสียงเรียงนามทีรู้จักกันทุกวันนี้ ในส่วนของข้อมูลทีเกี่ยวข้องกับศาสนสถาน ในส่วนนี้ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะทีช่วยเสริมข้อมูลในสองส่วนแรก ทีสามารถบ่งบอกถึงความเป็นไปได้ของการเกิดขึ้น พัฒนาการ และการดำรงของชุมชนทีเกิดจากการรวมกันของกลุ่มคนในพื้นที่บริเวณนี้ ซึ่งสามารถสืบย้อนกลับไปในสมัยกรุงศรีอยุธยา อีกทั้งข้อมูลทางด้านศิลปกรรมทีเปลี่ยนแปลงไปอันเกิดจากการบูรณะปฏิสังขรณ์ ยังชี้ให้เห็นว่ามีผู้คนกลุ่มต่าง ๆ เข้ามาทีมีความสัมพันธ์กับพื้นที่บริเวณนี้อยู่อย่างต่อเนื่อง เป็นทีแน่นอนว่าหากกล่าวถึงวัดวาอารามแล้วทียอมทีจะสันนิษฐานได้ว่าเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชน และนั่นก็ต้องเป็นพื้นที่ทีมีกลุ่มผู้คนอาศัยอยู่ร่วมกันมาอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ในอดีต ในส่วนของข้อมูลทีเกี่ยวกับซากก้าแพงวัง ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นวังของเจ้าอนุวงศ์ ราชบุตรจากเวียงจันทน์ ทีสันนิษฐานว่าอยู่ในบริบทร่วมสมัยกับในสมัยกรุงธนบุรีจนถึงช่วงต้นรัตนโกสินทร์ แม้ว่าข้อมูลจะไม่สามารถเชื่อมโยงกับความเป็มาของชุมชนในระยะแรกมากเท่าใดนัก เป็นเพียงข้อมูลทีบ่งบอกว่าในพื้นที่นี้เคยมีสิ่งนี้อยู่ และมีข้อมูลทางประวัติศาสตร์อันเป็นข้อสันนิษฐานเช่นทีว่านี้อยู่เท่านั้น ทั้งยังเป็นโบราณสถานทีไม่ได้รับความสนใจจากทั้งคนในชุมชน และภายนอก เห็นได้จากการกลายเป็นส่วนหนึ่งของฝาผนังบ้านของคนในชุมชนในช่วงก่อนทีจะมีการสร้างสะพานพระราม 8 จนกระทั่งโบราณสถานนีได้ถูกให้ความสนใจในช่วงทีมีการเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสะพานพระราม 8 เห็นได้จากข้อเรียกร้องของชาวบ้านต่อกรุงเทพมหานคร ทีจะให้โบราณสถานนีเป็นแนวเขตของการเวนคืนที่ดิน รวมถึงการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานด้วย ในส่วนนี้จะกล่าวถึงรายละเอียดอีกครั้งในหัวข้อถัดไป ซึ่งเป็นประเด็นทีกล่าวถึงสาเหตุ และการเปลี่ยนแปลงทีเกิดขึ้นกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ในส่วนที

นำเสนอเกี่ยวกับโรงสุรา-โรงฝิ่น ทำปูน-ทำเตา รวมถึงทำสวนผลไม้ ข้อมูลความเป็นมาของชุมชนที่สัมพันธ์กับประเด็นเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นข้อมูลที่แสดงถึงความโดดเด่นของพื้นที่ที่มีความแตกต่างไปจากชุมชนย่านเก่าอื่น ๆ ในกรุงเทพมหานคร รายละเอียดในแต่ละส่วนนั้นนอกจากจะสะท้อนให้เห็นถึงบริบทในเชิงพื้นที่แล้ว ยังสะท้อนให้เห็นว่าผู้คนในชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบกิจกรรมเหล่านี้ อย่างไรก็ตาม ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมาที่แบ่งออกเป็นแต่ละด้านนี้ได้ยังสะท้อนให้เห็นว่าในช่วงเวลาที่ผ่านมาชุมชนแห่งนี้ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง ขณะเดียวกันอะไรคือเหตุผลสำคัญที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับชุมชนทั้งในแง่ของพื้นที่ทางกายภาพ และในด้านที่เกี่ยวข้องกับผู้คน ในส่วนนี้จะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไปด้วยเช่นกัน

4.2 ชุมชนบ้านปูนกับผลของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวและการพัฒนาการของพื้นที่กรุงเทพมหานคร

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนบ้านปูนทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปข้อมูลเกี่ยวกับจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของชุมชน รวมถึงสาเหตุที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ขึ้นกับชุมชน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลต่อทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านกายภาพของชุมชน และในด้านที่ไม่ใช่กายภาพสำหรับผลมาจากการที่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาชุมชนบ้านปูนได้กลายเป็นพื้นที่ในการรองรับการขยายตัวและการพัฒนาของพื้นที่กรุงเทพฯ ประกอบด้วย 1) การเป็นพื้นที่พักอาศัยเพื่อรองรับการเข้ามาของคนกลุ่มใหม่ และ 2) โครงการสร้างสะพานพระราม 8 โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.2.1 บ้านปูนกับการรองรับการขยายตัวและการพัฒนาของกรุงเทพฯ : การเป็นพื้นที่พักอาศัยเพื่อรองรับการเข้ามาของคนกลุ่มใหม่

จากที่ได้กล่าวถึงกลุ่มผู้คนที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในชุมชนบ้านปูนตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการเข้ามาของผู้คนในยุคแรกนั้นส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยด้านพื้นที่ที่มีพัฒนาการมาจากเมืองที่มีบทบาทสำคัญมาตั้งแต่เมื่อครั้งที่กรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานี ซึ่งเห็นได้จากการเป็นด่านเก็บภาษี เป็นที่จอดพักเรือสินค้าก่อนที่จะเดินทางต่อไปราชธานีที่กรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งมีการย้ายพื้นที่ศูนย์กลางอำนาจมาในพื้นที่บริเวณนี้ตั้งแต่ในช่วงกรุงธนบุรีเป็นต้นมา ปัจจัยเหล่านี้มีหลักฐานที่เป็นบันทึกของชาวต่างชาติ และหลักทางด้านพุทธศิลป์เป็นประจักษ์พยานที่สำคัญตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ในบทที่ 3 ในบริบทของชุมชนบ้านปูนนั้นจากข้อมูลเอกสารรวมถึงข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จากคนในชุมชนนั้นพอจะทำให้สามารถสืบย้อนไปถึงเรื่องราวของการเข้ามาตั้งบ้านเรือนของกลุ่มตระกูลต่าง ๆ ในชุมชนย่านนี้ในช่วงที่กรุงศรีอยุธยากำลังจะสูญเสียอำนาจในฐานะศูนย์กลางการปกครองของบ้านเมืองที่อยู่ใต้อาณัติของเจ้าพระยาไป ภายหลังจากเสียกรุงให้แก่พม่าในปี 2310 กลุ่มตระกูลที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนกลุ่มแรกๆ ยังคงเป็นกลุ่มที่เป็นเจ้าของที่ดินส่วนใหญ่ในชุมชนแห่งนี้ เห็นได้จากในกรณีของ

ตระกูลธนระภูมิ (พระญาติบ้านปูน) ที่มีสายสัมพันธ์กับในรั้วในวัง ทั้งยังมีความเชื่อมโยงกับตระกูลบริพัตร ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินในชุมชนแห่งนี้ในปัจจุบันด้วย นอกจากนี้ตระกูลที่กล่าวมาแล้วก็ยังมีอีกตระกูลหนึ่งคือ ตระกูลรามสมภพ สาเหตุที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับ 3 ตระกูลนี้เป็นผลมาจากข้อมูลสัมภาษณ์จากคนในชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ในชุมชนในรอบหลังจากที่กลุ่มตระกูลเหล่านี้ได้ย้ายออกไป เมื่อผู้วิจัยถามถึงเจ้าของที่ดินที่คนเหล่านั้นซื้อต่อมา หรือเช่าต่อ ก็จะตอบไปในทางเดียวกันว่าที่ดินส่วนใหญ่ในชุมชนยังคงเป็นของตระกูลเหล่านี้

ภาพที่ 4.19 ภาพถ่ายทางอากาศชุมชนบ้านปูน ที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าชุมชนแห่งนี้
 ผู้คนเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อย่างแออัด
 ที่มา: ภาพจากเอกสารที่ได้รับความอนุเคราะห์จากนายอุทิศ อุดมทรัพย์

ในช่วงที่โรงงานสุราบางยี่ขันยังตั้งอยู่ในพื้นที่นี้ ความต้องการแรงงานของโรงงานสุราแห่งนี้ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนกลุ่มต่าง ๆ เข้ามาตั้งบ้านเรือนในชุมชนแห่งนี้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีทั้งที่เข้ามาเช่า หรือซื้อที่ดินจากคนกลุ่มเดิมเพื่อปลูกบ้านสำหรับพักอาศัย ประกอบกับในชุมชนเองก็มีแหล่งงานอื่น ๆ ไร่รองรับกลุ่มแรงงานที่เข้ามาด้วยทั้งการทำปูนกินหมาก และการทำเตาอั้งโล่ แม้ว่าทั้ง 3 แหล่งงานนี้จะไม่ มีบทบาทในชุมชนแห่งนี้อีกต่อไปแล้วก็ตาม หากแต่ผู้คนที่หลังไหลเข้ามาในชุมชน เนื่องด้วยแหล่งงานเหล่านี้ บางส่วนก็ยังคงอยู่ในชุมชนแห่งนี้มาจนถึงปัจจุบันด้วย ในช่วงหลังปี 2500 เป็นต้นมา การเชื่อมโยงระหว่าง พื้นที่ฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรีที่เกิดจากการสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา ประกอบกับการขยายถนนหนทาง ต่อมาก็ได้มีห้างสรรพสินค้าอย่างห้างพาด้ามาตั้งอยู่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก ซึ่งในอดีตเป็นห้างที่มีชื่อเสียง และได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ทั้งยังเป็นที่ตั้งของสวนสัตว์ซึ่งเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจให้กับ

ผู้คนด้วย เห็นได้จากประโยคฮิตที่ว่า “ไปดูคิงคองที่ห้างพาด้า” ดังกล่าวนี้นี้สะท้อนให้เห็นว่าเมืองได้ขยายตัวมาทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาอย่างเห็นได้ชัด และเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนบ้านปูนซึ่งมีบทบาทในฐานะที่เป็นพื้นที่พักอาศัยมาแต่เดิม ต้องเพิ่มบทบาทในการรองรับผู้คนทีหลังไหลเข้ามายังแหล่งงานต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานครด้วย จนทำให้ชุมชนแห่งนี้กลายเป็นชุมชนแออัด การกลายสภาพเป็นชุมชนแออัดของชุมชนบ้านปูน สามารถสังเกตเห็นได้จากสภาพทางกายภาพของชุมชน ที่บ้านเรือนแต่ละหลังจะสร้างอยู่ติด ๆ กัน ในลักษณะที่หลังคาชิดกัน ที่ว่างซึ่งเป็นทางเดินและลานสำหรับการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ มีอยู่น้อยมาก

เมื่อสอบถามข้อมูลจากคนในชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มคนที่เข้ามาอยู่ใหม่ คนกลุ่มนี้มักจะไม่สามารถให้ข้อมูลว่าตนเองเช่าที่อยู่อาศัยจากเจ้าของที่ดินกลุ่มตระกูลใด หากแต่ให้ข้อมูลว่าเช่าต่อกันมา ดังกล่าวนี้นี้เกิดจากความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นการเช่าช่วง โดยผู้เช่าจะแบ่งพื้นที่ในบ้านออกเป็นห้อง ๆ ให้คนเข้ามาเช่า หรืออาจจะให้เช่าต่อทั้งหลัง นอกจากนี้แล้วยังจะเห็นได้ว่ากลุ่มคนที่เข้ามาเช่าที่พักอาศัยในชุมชนแห่งนี้มีทั้งที่ตั้งใจจะอยู่อย่างถาวร และเข้ามาอยู่ชั่วคราว จากการสอบถามข้อมูลจากผู้ให้เช่าอย่างในกรณีของลุงนำชัยซึ่งเช่าที่ดินจากทั้งของตระกูลบริพัตร และตระกูลธนะภูมิ ได้ให้ข้อมูลว่า ผู้เช่าที่มาเช่าบ้านของตนเองนั้นบางส่วนเป็นชาวนามาจากต่างจังหวัด ถึงฤดูเก็บเกี่ยวคนเหล่านี้ก็จะกลับบ้าน โดยที่ลุงไม่ทราบว่าคนกลุ่มนี้จะกลับมาอีกหรือไม่ ซึ่งก็มีบางส่วนที่กลับมาเช่าต่อ และบางส่วนที่ไม่ได้กลับมา ดังกล่าวนี้นี้ส่งผลทำให้นอกจากจะทำให้พื้นที่ในชุมชนยังคงความหนาแน่นของบ้านเรือนและผู้คนแล้ว ยังเป็นผลทำให้ในปัจจุบันชุมชนแห่งนี้มีผู้คนหลากหลายกลุ่มทั้งที่อยู่ถาวร และชั่วคราว

ภาพที่ 4.20 – 4.21 ที่พักอาศัยทั้งที่อยู่ในรูปแบบของคอนโดมิเนียม และอพาร์ทเมนต์ที่ตั้งอยู่ใกล้กับชุมชนบ้านปูน

ในสภาวะการณ์ปัจจุบันราคาที่ดินในแถบนี้มีแนวโน้มปรับตัวสูงขึ้น เห็นได้จากการขยายตัวของพื้นที่พักอาศัยประเภทคอนโดมิเนียมซึ่งมีทั้งโครงการที่สร้างแล้วเสร็จและกำลังดำเนินการได้เข้ามาตั้งอยู่ใกล้ๆ กับพื้นที่ ประกอบกับในปัจจุบันพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาได้กลายเป็นจุดขายที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มในทางเศรษฐกิจอย่างมหาศาล ปัจจัยดังกล่าวทำให้ผู้เช่าที่มีความมุ่งหวังว่าตนเองจะอยู่ในชุมชนแห่งนี้อย่างถาวร กลับต้องเผชิญกับความไม่มั่นคง เห็นได้จากกรณีของครอบครัวของลุงชัย ซึ่งได้เข้ามาเช่าที่ดินในชุมชนแห่งนี้มาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ ลุงชัย (สัมภาษณ์, 2561) เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า ตนเองอยู่ในชุมชนแห่งนี้มาตั้งแต่เด็ก (ระยะเวลามากกว่า 50 ปี) ที่ดินที่เช่าเป็นที่ดินของเจ้านายของน้ำของลุงชัย ลุงชัยทราบแต่เพียงว่าเป็นที่ดินของหม่อม แต่ไม่ทราบว่าหม่อมดังกล่าวเป็นใคร ในช่วงแรกนั้นเจ้าของที่ดินให้อยู่ฟรี แต่ต่อมามีการเก็บค่าเช่าเป็นรายเดือน หลังจากเช่าที่ดินมาแล้วก็ได้สร้างบ้านในที่ดิน 4 หลัง ซึ่งอยู่ในกลุ่มเครือญาติของลุงชัยทั้งหมด แต่เมื่อไม่นานมานี้เจ้าของต้องการเอาที่ดินคืน ทำให้ครอบครัวของลุงชัยต้องย้ายออกไปในช่วงกลางปี 2561 ซึ่งลุงชัยและน้องสาวต่างพูดในทำนองเดียวกันว่ายังไม่รู้จะไปอยู่ที่ไหน สิ่งที่เกิดขึ้นกับครอบครัวลุงชัยนี้เป็นสิ่งที่คนในชุมชนคนอื่น ๆ ต่างก็ทราบดี บ้างก็บอกว่าการที่เจ้าของจะเอาที่ดินคืนนั้นเป็นสิ่งที่ห้ามไม่ได้ เราเช่าเขาอยู่ ถ้าเขาไม่ให้เราก็ต้องไป ในประเด็นดังกล่าวนี้ผู้วิจัยทราบข้อมูลจากคนในชุมชนเพิ่มเติมว่าที่ดินดังกล่าวนี้ปัจจุบันเจ้าของเดิมขายให้กับเจ้าของใหม่เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ในช่วงแรกนั้นเจ้าของใหม่มีแผนที่จะใช้ที่ดินดังกล่าวสร้างอพาร์ทเมนต์ ทำให้มีความต้องการที่จะเอาที่ดินคืนจากครอบครัวลุงชัยซึ่งเช่าที่ดินนั้นอยู่เดิม แต่ต่อมามีการเจรจากัน แต่ก็ไม่ทราบชัดว่าผลจะเป็นเช่นไร

จากการที่ที่ดินโดยส่วนใหญ่ของชุมชนบ้านปูนเป็นของเพียงไม่กี่ตระกูล ซึ่งเป็นตระกูลที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยา แม้ในเวลาต่อมาจะได้มีการแบ่งสันปันส่วนที่ดินในหมู่ลูกหลาน ญาติพี่น้อง บ้างก็แบ่งที่ดินให้กับบริวารและพรรคพวก แต่ก็พบว่าที่ดินที่เป็นของกลุ่มตระกูลเหล่านี้ (โดยเฉพาะพื้นที่ที่อยู่บริเวณใจกลางชุมชนในปัจจุบัน) ยังคงเป็นที่ดินผืนใหญ่ที่มีทั้งปล่อยขาย และให้เช่า ดังกล่าวนี้เป็นผลทำให้มีผู้คนจากภายนอกหลั่งไหลเข้ามาในพื้นที่นี้เป็นจำนวนมาก ทำให้ชุมชนแห่งนี้กลายเป็นชุมชนแออัด ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยตามที่ได้เกริ่นมาแล้วก่อนหน้านี้

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าผู้คนที่อาศัยในชุมชนแห่งนี้โดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นกลุ่มผู้ใช้แรงงานที่ทำงานหาเช้ากินค่ำ ปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นายเชาวลิต สาสมัย หรือที่คนในชุมชนเรียกกันว่า ครูเชาว์ (สัมภาษณ์, 2557) ครู กทม. ที่เข้ามาทำงานในศูนย์สร้างโอกาสเด็กพระราม 8³ มาตั้งแต่ปี 2549 ได้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัยไว้เมื่อ 4

³ ในพื้นที่กรุงเทพมหานครมีอยู่ 7 แห่งด้วยกัน ได้แก่ ศูนย์สร้างโอกาสเด็กสวนจตุจักร ศูนย์สร้างโอกาสเด็กสวนลุมพินี ศูนย์สร้างโอกาสเด็กพระราม 9 ศูนย์สร้างโอกาสเด็กทุ่งครุ ศูนย์สร้างโอกาสเด็กสวนพฤกษชาติคลองจั่น ศูนย์สร้าง

ปีก่อน (ปี 2557) ว่าปัญหาสำคัญที่ชุมชนแห่งนี้กำลังเผชิญคือ ปัญหาเด็กและเยาวชน และผู้สูงอายุ ในขณะที่นครูเซาว์ (สัมภาษณ์, 2557) ได้ให้ข้อมูลว่าส่วนใหญ่แล้วปัญหาเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนเป็นปัญหาที่เกิดจากโครงสร้างและความสัมพันธ์ภายในครอบครัว โดยส่วนใหญ่แล้วกลุ่มแรงงานที่อยู่ในชุมชนจะอยู่กันเฝ้าลักษณะของครอบครัวเดี่ยว พ่อแม่ต้องออกไปทำงานหาเลี้ยงครอบครัว ทำให้การแสดงออกตามบทบาทที่เป็นไปตามความคาดหวังของสังคมเป็นไปอย่างไม่มีประสิทธิภาพมากนัก ส่วนปัญหาเกี่ยวกับผู้สูงอายุนั้น โดยส่วนใหญ่เป็นปัญหากลุ่มผู้สูงอายุที่ป่วยติดเตียง แม้ว่าหน้าที่เกี่ยวกับการให้ความช่วยเหลือกลุ่มผู้สูงอายุจะไม่ใช่ว่าหน้าที่ความรับผิดชอบโดยตรงของศูนย์สร้างโอกาสเด็ก (ข้อมูล ณ ปี 2561 ศูนย์แห่งนี้มีครู กทม.ประจำอยู่ 2 คนด้วยกัน) หากแต่ในประเด็นนี้ครูเซาว์มองว่าการที่ศูนย์สร้างโอกาสมาตั้งอยู่ในชุมชนแห่งนี้ก็น่าที่จะสร้างประโยชน์ด้านอื่น ๆ ให้กับชุมชนแห่งนี้อีก ในช่วงปลายปี 2555 เรื่องราวของครูเซาว์ในฐานะครู กทม. ที่ออกเดินเก็บขยะขาย เพื่อนำเงินที่ได้มาใช้เป็นทุนสนับสนุนกิจกรรมของเด็กและเยาวชน รวมถึงสนับสนุนทุนในการซื้ออุปกรณ์จะเป็นเพื่อดูแลผู้สูงอายุด้วย ได้กลายเป็นที่รับทราบของสาธารณชนผ่านการรับชมรายการคนค้นคน ตอน “เซาวลิต สาดสมัย เรือจ้างข้างถนน” ออกอากาศทางช่องโมเดิร์นไนน์ ทีวี หลังจากนั้นเป็นต้นมาความช่วยเหลือจากภายนอกก็หลั่งไหลเข้ามาอย่างไม่ขาดสาย

ครูเซาว์ (สัมภาษณ์, 2561) เล่าว่าในปัจจุบันมีเด็กและเยาวชนที่ได้รับทุนการศึกษาจากภายนอกเป็นจำนวนถึง 10 คนด้วยกัน โดยมีทั้งกลุ่มที่ได้รับทุนจากบุคคล และบริษัท ส่วนจำนวนของผู้สูงอายุที่ป่วยติดเตียงนั้นมีจำนวนลดลง โครงการนำขยะมาแลกของเป็นโครงการหนึ่งที่ครูเซาว์เป็นผู้ริเริ่มทำขึ้น โดยให้เด็กและเยาวชนนำขยะที่เก็บได้มาแลกกับอุปกรณ์การเรียน ไปจนถึงข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่จำเป็นในครัวเรือน นอกจากนำเงินที่ได้จากการขายขยะมาใช้ในการซื้อของสำหรับแลกแล้ว ยังมีผู้สนับสนุนจากภายนอกนำเงินทุน และของมามอบให้กับทางศูนย์อีกด้วย ดังกล่าวนี้นี้เป็นผลทำให้โครงการนี้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งยังมีศักยภาพในการที่จะเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนด้วยวิธีการที่ทำให้คนในชุมชนพึ่งตนเอง โดยไม่ได้พึ่งแต่รอรับความช่วยเหลือจากภายนอกเพียงอย่างเดียว พร้อมกันนั้นเงื่อนไขที่ว่า ผู้ที่จะนำขยะมาแลกของได้จะต้องเป็นเด็ก หรือเยาวชนเท่านั้น ดังกล่าวนี้นี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการปลูกฝังให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ที่จะรับผิดชอบต่อตนเอง และครอบครัวด้วย เมื่อไม่นานมานี้ครูเซาว์ยังได้ริเริ่มทำโครงการให้ผู้ที่มาใช้บริการพื้นที่สาธารณะบริเวณใต้สะพานพระราม 8 ได้เช่ารองเท้าสเก็ต โดยให้เด็ก ๆ ในชุมชนบ้านปูน และชุมชนใกล้เคียงเข้ามาร่วมดำเนินการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เด็ก ๆ ได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

โอกาสเด็กพระปกเกล้า และศูนย์สร้างโอกาสเด็กพระราม 8 โดยแต่ละศูนย์จะมีเจ้าหน้าที่พัฒนาสังคม หรือที่เรียกว่า “ครู กทม.” เป็นผู้ดูแล ให้ความช่วยเหลือและสอนหนังสือ

4.2.2 บ้านปูนกับการรองรับการขยายตัวและการพัฒนาของกรุงเทพฯ: ชุมชนบ้านปูนกับโครงการสร้างสะพานพระราม 8

ภาพที่ 4.22 ภาพซ้าย สะพานพระราม 8 จากด้านชุมชนบ้านปูน
ภาพที่ 4.23 ภาพขวา สะพานพระราม 8 จากด้านโรงงานสุราบางยี่ขันเดิม
ที่มา: วรรณัฐ พิทักษ์วงศ์วาน

“ดินผืนนี้ ข้าฯ อยู่ ปู่ย่า ไฉนว่า ข้าฯ ผิด ผิดกฎหมาย
ใครรัก ใครแน่ ท่านไม่อาย จะขอสู้ จนตาย ให้เป็นธรรม
คนบ้านปูน ไกลจะสูญ สิ้นเรือนเหี่ยว คนบ้านปูน กำลังเศร้า ใครจะเห็น
คนบ้านปูน จำต้องสู้ เพราะจำเป็น คนบ้านปูน ไม่อยากเห็น ‘ไทยฆ่าไทย’”

บทกลอนที่ผู้วิจัยยกมาข้างต้นนี้ เป็นบทกลอนที่ลูจื่อ ท่องจำจนขึ้นใจ แล้วมักจะเอ่ยถึงอยู่เสมอ เมื่อลูจื่อถึงการเคลื่อนไหวของชาวชุมชนบ้านปูนในช่วงที่มีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการสร้างสะพานพระราม 8 ซึ่งเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายของหน่วยงานรัฐในการเวนคืนที่ดินเพื่อใช้ในการก่อสร้างในช่วงเวลานั้น เนื่องจากชาวบ้านได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการเวนคืนที่ดินว่า การเวนคืนที่เกิดขึ้นนั้นไม่เพียงแต่เป็นการเวนคืนเฉพาะในอาณาบริเวณของสะพานเท่านั้น หากแต่กินพื้นที่ทั้งหมดของชุมชนบ้านปูนด้วย ทั้งนี้เพื่อนำพื้นที่ส่วนหนึ่งไปสร้างเป็นสวนสาธารณะ บทกลอนบทนี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวของชาวชุมชนในเวลาต่อมา ลูจื่อ (สัมภาษณ์, 2560) เล่าว่า กลอนบทนี้ได้ก่อกำเนิดในชุมชนเป็นคนแต่งขึ้น การเคลื่อนไหวได้เริ่มต้นขึ้นอย่างเป็นทางการในช่วงราวปี 2538 หลังจากที่ชาวชุมชนได้ทราบข่าวดังกล่าว

แล้วลุงจือก็ได้เป็นแกนนำสำคัญในการร่างหนังสือขอเรียกร้องของชาวชุมชน โดยนำไปยื่นให้กับ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นคือ นายบรรหาร ศิลปอาชา ที่บ้านพักย่านถนนเจริญวิสุทธิวงศ์ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากชุมชน ในวันนั้นนายกรัฐมนตรีได้ให้เลขามารับเรื่องไว้ ดังกล่าวนี้อาจเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการร่วมมือกันของคนในชุมชนเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมจากหน่วยงานรัฐ ภายหลังจากเหตุการณ์นี้แล้วคนในชุมชนที่มีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวก็มาจะกล่าวกับคนภายนอกที่แวะเวียนเข้ามาพูดคุย สอบถามถึงเหตุการณ์ในครั้งนั้นว่า ชุมชนบ้านปูนเป็นชุมชนหนึ่งในประเทศไทยที่เรียกร้องความเป็นธรรมจากหน่วยงานรัฐได้สำเร็จ

หากกล่าวถึงสะพานพระราม 8 ในความรับรู้ของคนส่วนใหญ่คือ การเป็นสะพานแขวนที่ไม่มีการฝังตอม่อลงไปในแม่น้ำ ทั้งยังมีรูปลักษณะที่แปลกตาไปจากสะพานอื่น ๆ ในย่านนั้น เห็นได้จากสลิงที่ใช้สำหรับยึดสะพาน ที่ในตอนกลางวันจะเห็นเป็นสีเป็นเส้นสีเหลืองอย่างเห็นได้ชัด ส่วนในตอนกลางคืนต้องอาศัยการเปิดไฟสปอร์ตไลท์ขนาดใหญ่ หลังจากที่สะพานแห่งนี้สร้างแล้วเสร็จ (เปิดใช้งานในปี 2545) สะพานแห่งนี้ก็ได้กลายเป็นฉากหลังของภูมิทัศน์ของชุมชนย่านเก่าในเกาะรัตนโกสินทร์ หากมองจากฝั่งของพระบรมมหาราชวัง สำหรับที่มาของโครงการสร้างสะพานพระราม 8 นี้ เป็นผลสำคัญมาจากปัญหาสภาพการจราจรของกรุงเทพมหานครและฝั่งธนบุรี อันเป็นผลมาจากการขยายตัวของเมืองที่ทำให้พื้นที่ทั้งสองฟากฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยากลายเป็นที่อยู่อาศัย สถานที่ตั้งของสถานประกอบการ รวมถึงหน่วยงานราชการต่าง ๆ รวมกันอยู่อย่างหนาแน่น โดยอยู่ในลักษณะของการผสมปนเปกันไป ไม่มีการแยกพื้นที่เพื่อใช้งานในรูปแบบต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ปัญหาการจราจรติดขัดจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่เดิมนั้นพื้นที่บริเวณนี้มีสะพาน 2 สะพานที่เชื่อมแม่น้ำเจ้าพระยาสองฟากฝั่งเข้าไว้ด้วยกันคือ สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า และสะพานกรุงธน (ซังฮี้) โดยเฉพาะปัญหาการจราจรในบริเวณสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ดังกล่าวนี้นับเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้การเพิ่มพื้นที่เพื่อเชื่อมโยงทั้งสองฟากฝั่งของแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าไว้ด้วยกัน ได้กลายเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นกับปัญหาการจราจรติดขัดที่เผชิญอยู่ ทั้งยังเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบเป็นวงกว้าง เนื่องจากการเชื่อมต่อกันของเส้นทาง ซึ่งเมื่อเกิดจราจรติดขัดขึ้นที่ใดที่หนึ่งแล้วก็จะส่งผลกระทบต่อพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

จากปัญหาดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) ได้ทรงตระหนักถึงปัญหาสำคัญนี้ ทำให้มีพระราชดำริในการสร้างสะพานเชื่อมสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาเพิ่ม เพื่อเป็นการเพิ่มขีดความสามารถในการแก้ไขปัญหาจราจรให้กับทั้งสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าและเพื่อเชื่อมกับโครงการทางคู่ขนานลอยฟ้ายกระดับเหนือถนนบรมราชชนนี (เป็นจุดเริ่มต้นของโครงการจตุรทิศ จุดเริ่มต้นของโครงการอยู่ที่ถนนสมเด็จพระปิ่นเกล้า ทางแยกอรุณอมรินทร์ไปจนถึงบริเวณถนนตลิ่งชัน-นครชัยศรี สร้างแล้วเสร็จและเปิดใช้งานมาตั้งแต่ปี 2541) สะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาตามพระราชดำรินี้จะเป็นส่วนที่เชื่อมระหว่างทางคู่ขนานลอยฟ้ากับพื้นที่อื่น ๆ ในฝั่งตะวันออก โดยสามารถเชื่อมกับถนนสายสำคัญที่มีอยู่ก่อนแล้ว เช่น ถนนราชดำเนินนอก ถนนศรีอยุธยา ถนนพระราม 9 เป็นต้น ซึ่งจะกินอาณา

บริเวณของการเชื่อมโยงไปจนถึงถนนกรุงเทพฯ-ชลบุรีด้วย ในการนี้จึงพิจารณาพื้นที่สำหรับใช้ในการก่อสร้างสะพานแห่งใหม่ โดยได้เลือกพื้นที่ซึ่งแต่เดิมเคยเป็นโรงงานสุราบางยี่ขัน เพื่อเชื่อมกับพื้นที่อีกฟากฝั่งหนึ่งซึ่งเป็นถนนวิสุทธิกษัตริย์ (ใกล้กับวังบางขุนพรหม ในปัจจุบันเป็นที่ตั้งของธนาคารแห่งประเทศไทย) โดยใช้ชื่อโครงการนี้ว่า “โครงการสะพานพระราม 8” ตามมติคณะรัฐมนตรีได้เห็นชอบให้กรุงเทพมหานครเป็นผู้รับผิดชอบโครงการ โดยใช้งบประมาณทั้งจากที่ได้รับการอุดหนุนจากรัฐบาลและงบประมาณของกรุงเทพมหานครเอง ในช่วงปี 2538 นั้นเองก็เป็นช่วงที่คนในชุมชนรับทราบว่าการโครงการดังกล่าวจะมาสร้างในพื้นที่ที่เคยเป็นที่ที่เคยเป็นที่พักอาศัยของพวกเขา เป็นที่แน่นอนว่าการเวนคืนที่ดินเป็นสิ่งที่ต้องเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พร้อมกันนั้นพวกเขายังต้องย้ายออกไปจากพื้นที่ดังกล่าวด้วย

หากพิจารณาจากพื้นที่สะพานพระราม 8 ในปัจจุบันทำให้เห็นว่าพื้นที่ในเขตที่ติดต่อกับชุมชนบ้านปูนในปัจจุบันในส่วนที่ถูกเวนคืนไปนั้น เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า พื้นที่บริเวณนั้นเป็นทั้งพื้นที่ของประชาชน ที่ราชพัสดุเดิม (ส่วนที่เป็นสวนสาธารณะสะพานพระราม 8 ในปัจจุบัน และอีกส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่ของโรงงานสุราและให้เอกชนเช่าอยู่ในขณะนั้น) รวมถึงพื้นที่วัด หากย้อนกลับไปก่อนหน้าที่จะมีการประกาศออกมาอย่างชัดเจนว่าอาณาบริเวณที่หน่วยงานรัฐจะเวนคืนที่ดินเป็นดังเช่นในปัจจุบันก็ได้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการกำหนดพื้นที่คาบเกี่ยวที่นอกเหนือไปจากตัวสะพานและพื้นที่บริเวณคอสะพาน อันเนื่องมาจากกรุงเทพมหานครได้กำหนดพื้นที่ในการเวนคืนมากกว่าที่ควรจะเป็น ทั้งยังไม่สอดคล้องกับแบบแปลนในเบื้องต้นด้วย เมื่อชาวชุมชนทราบข่าวแล้วก็ได้ก่อให้เกิดความรือรี้ใจในประเด็นดังกล่าวจนกลายเป็นที่มาของการยื่นข้อเรียกร้องถึงนายกรัฐมนตรีตามที่ได้เกริ่นมาแล้วในข้างต้น

เห็นได้จากการประชุมร่วมกันระหว่างกรุงเทพมหานคร หน่วยงานที่เกี่ยวข้องหนึ่งในนั้นมีประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาด้านที่อยู่อาศัยและชุมชนแออัด ที่ปรึกษาด้านผังเมืองร่วมอยู่ด้วย ในส่วนของกลุ่มผู้แทนชุมชน ประกอบด้วย ผู้แทนชุมชนซึ่งอยู่ในพื้นที่ก่อสร้างสะพานพระราม 8 ประกอบด้วย ผู้แทนชุมชนบางยี่ขัน ชุมชนบ้านปูน ชุมชนวัดพระยาศิริ ชุมชนหลังวัดอมรคีรี รวมถึงผู้แทนกลุ่มผู้เช่าที่ดินทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ด้วย การประชุมในวันอาทิตย์ที่ 21 กรกฎาคม 2539 มีประเด็นพิจารณาที่สำคัญเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและข้อเสนอของชุมชน ซึ่งก่อนหน้านั้นทางชุมชนได้เสนอให้มีการพิจารณาเขตเวนคืนที่ดินเพื่อลดแนวเขตลงบางส่วน ตามมติที่ประชุมได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ที่ประชุมมีมติเห็นควรให้รื้อแนวเขตในการเวนคืนที่ดิน เพราะไม่กระทบต่อแบบแปลนในการก่อสร้าง นอกจากนี้แล้วยังมีการพิจารณาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการให้ความช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับผลกระทบด้วย ซึ่งเป็นกลุ่มประชาชนที่อยู่ในที่ดินเอกชนและที่เช่า บริเวณบ้านปูน โรงงานสุราบางยี่ขัน และบริเวณหลังวัดอมรคีรี รวมถึงอาคารพาณิชย์บางส่วน รวมถึงผู้เช่าที่ดินของทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งได้รับความเดือดร้อนจากการเวนคืนและต้องย้ายที่อยู่อาศัยต่อไปอย่างเร่งด่วน ในประเด็นนี้ที่ประชุมมีมติให้มีการสำรวจผู้มีรายได้น้อยและได้รับผลกระทบดังกล่าว ร่วมกับเจ้าหน้าที่ของที่ปรึกษาของนายสมพงษ์ พัดปุย คือ นายมณฑลศรีทองกุล และนายมนตรี จันทร์เจริญ ไปทำการสำรวจและทำความเข้าใจ โดยมีหลักการว่ากรุงเทพมหานคร

โดยทางผู้บริหาร จะประสานเจรจากับทางกรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง ขออนุญาตใช้วิธีเช่าที่ดิน บางส่วน หลังบริเวณโรงงานสุราบางยี่ขันเพื่อรองรับเป็นชุมชนอยู่อาศัยที่มีสภาพแวดล้อมที่สวยงาม หลังจากนั้นจะแจ้งผลให้ชาวชุมชนทราบภายในสิ้นเดือนกรกฎาคม 2539

ในช่วงเวลานั้นยังมีข้อเรียกร้องให้มีการทำประชาวิเคราะห้เกี่ยวกับผลที่จะเกิดจากการสร้างทาง ขึ้นลงทางลอยฟ้าในพื้นที่บางยี่ขันอีกด้วย จากทัศนคติที่ว่าการทำทางขึ้นลงนั้นจะส่งผลต่อประสิทธิภาพของ โครงการในพระราชดำริ เห็นได้จากกรณีของ นายสุวิทย์ เพียรกิจกรรม ซึ่งได้เสนอประเด็นพิจารณาเกี่ยวกับการเวนคืนที่ดินของภรรยาไว้ในการประชุมในวันที่ 21 กรกฎาคม 2539 ด้วย ในการนี้เขาได้ทำหนังสือลง วันที่ 29 กรกฎาคม 2539 ถึงบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ เพื่อขอความอนุเคราะห์สื่อให้มีประชาวิเคราะห้ ลักษณะสะพานพระราม 8 - ทางยกระดับที่จะก่อสร้างให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม โดยได้ให้ข้อมูล ในเบื้องต้นไว้ว่าโครงการตามพระราชดำรินี้จะสามารถแก้ไขปัญหาการจราจรติดขัดได้อย่างแน่นอน หากแต่การที่กรุงเทพมหานครรับเอาแนวพระราชดำรินี้มาดำเนินการ โดยจะทำทางขึ้นลงให้กับทางยกระดับ นี้บริเวณบางยี่ขัน รถที่จะลงมาจากทางยกระดับ จะมาพบกับจุดอับตรงแยกอรุณอมรินทร์ ซึ่งจะส่งผลทำ ให้รถบนทางยกระดับสะพานพระราม 8 ติดขัดไปด้วย ทางขึ้นลงนี้จะถึงการจราจรในเส้นทางทั้งใน ระยะใกล้และระยะไกล ซึ่งจะทำลายประสิทธิภาพของโครงการในพระราชดำริ ทางกรุงเทพมหานครได้ ชี้แจงเกี่ยวกับความจำเป็นที่จะต้องทำทางขึ้นลง โดยมีประเด็นสำคัญตรงที่ จะทำให้บริเวณเชิงสะพาน พระราม 8 ผังถนนบุรี ให้เป็นสวนหย่อม และศูนย์เพื่อตั้งดูการท่องเที่ยว อีกทั้งโครงการนี้ยังเป็นส่วนหนึ่ง ของโครงการใหญ่คือ โครงการจตุรทิศ แม้ว่าจะมีการพิจารณาว่าระบบโครงการใหญ่ ว่าทางด่วนบริเวณนี้ ต้องไม่มีทางขึ้นลง ส่วนสวนหย่อมและศูนย์ท่องเที่ยวก็ไม่ใช่โครงการในพระราชดำริแต่อย่างใด หากแต่เป็น การดำเนินงานในส่วนของกรุงเทพมหานคร ดังนั้นแล้วหากทางกรุงเทพมหานครจะดำเนินการตามที่ว่านี้ แล้วทำให้โครงการในพระราชดำริไม่สามารถแก้ไขปัญหการจราจรถนนปิ่นเกล้าไม่ได้ ก็ควรที่จะงดเรื่อง ดังกล่าวไป ทั้งนี้ได้มีการชี้แจงเกี่ยวกับปัญหา และข้อเรียกร้องของชาวชุมชนให้ทางกรุงเทพมหานคร รัง สร้างทางขึ้นลงแล้ว หากแต่ไม่รับรับการพิจารณา โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับปัญหาการจราจรติดขัด พร้อมทั้งพิจารณารูปแบบของสะพานพระราม 8 จนถึงทางยกระดับว่าควรมีลักษณะเช่นไร เพื่อให้การ แก้ไขปัญหาการจราจรติดขัดตามพระราชดำริเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งทางกรุงเทพมหานครเองก็ได้ ยืนยันว่าจะดำเนินการตามแผนที่ได้วางไว้ โดยนางสุวิทย์มองว่าหากปล่อยให้เป็นอย่างนี้ก็จะก่อให้เกิด ความเสียหาย ทั้งนี้ไม่เพียงแต่จะส่งผลกระทบต่อชาวบางยี่ขันเท่านั้น หากแต่ยังรวมไปถึงผู้คนส่วนใหญ่ทั้ง ในกรุงเทพ และที่อยู่ในฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาด้วย ในประเด็นดังกล่าวนี้คนจำนวนมากก็เห็นพ้อง ด้วยเช่นกัน ทั้งยังขอความอนุเคราะห์ให้สื่อเป็นอีกพลังหนึ่งในการขับเคลื่อนให้มีการทำประชาวิเคราะห้ใน ประเด็นดังกล่าวร่วมด้วย

ภาพที่ 4.24 – 4.25 ภาพในช่วงที่ชาวบ้านปูนกำลังเคลื่อนไหวกว่เกี่ยวกับความชัดเจนเรื่องการเวนคืน
ที่ดินเพื่อสร้างสะพานพระราม 8
ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายอุทิศ อุดมทรัพย์

การเคลื่อนไหวของชาวชุมชนในประเด็นดังกล่าวยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้โบราณสถานที่ตั้งอยู่ในชุมชนได้ถูกให้ความสำคัญในฐานะที่เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ทำให้เห็นถึงคุณค่าของพื้นที่แห่งนี้ ทั้งในส่วนของกำแพงวังที่สันนิษฐานว่าเป็นวังของเจ้าอนุวงศ์มาก่อน ศาลาโรงธรรม และบ้านเรือนไทย แม้ในทางปฏิบัติแล้วการขึ้นทะเบียนโบราณสถานอาจไม่ได้มีส่วนช่วยในแง่ของการดูแลทำนุบำรุงมากนัก หากแต่การคงอยู่และการกาวินดีจากกระบวนการนี้ได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งในการต่อรองเชิงอำนาจของชาวชุมชนด้วย

หนังสือจากชาวชุมชนลงวันที่ 8 สิงหาคม 2540 ถึงผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร เรื่องขอให้กรุงเทพมหานครเวนคืนเพียงแนวกำแพงวังโบราณ ความในหนังสือได้อ้างถึงการประชุมเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2540 ระหว่างกรมเทนมมหานครกับชาวบ้านบางยี่ขัน ในการประชุมนั้นมีรองเลขาธิการนายกรัฐมนตรีฝ่ายบริหาร คือ นายสุรศักดิ์พรหม ดุลยจินดา รองผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร นายญาณตชทองสิมา และรองปลัดกรุงเทพมหานคร นายบำเพ็ญจตุรพฤกษ์ ร่วมกับชาวบ้าน ในการประชุมนั้นทางกรุงเทพมหานครได้แสดงแผนที่แนวเวนคืน ซึ่งแนวเวนคืนที่ดินบริเวณบ้านปูนเป็นแนวที่ผิดไปจากสิ่งที่คนในชุมชนได้เคยเสนอ และมีมติร่วมกับทางกรุงเทพมหานคร (จากการประชุมในวันที่ 26 กรกฎาคม 2539) และเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2539 หลังจากที่ชาวชุมชนได้ยื่นถวายฎีกาแล้ว ที่ปรึกษาผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครในขณะนั้นคือ นายสมพงษ์ พัดปุย ได้ชี้แจงว่า คณะผู้บริหารกรุงเทพมหานครได้มีมติเวนคืนแค่เพียงแนวกำแพงวังโบราณ ส่วนทางเท้าลดเหลือ 5.00 เมตรไม่ได้ หลังจากที่ชาวชุมชนได้รับทราบความดังกล่าวก็มีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง โดยได้มีการฉีกป้ายประท้วงที่บ้านปูนออก พร้อมทั้งยังได้มีการทำบุญ ทั้งยังมีความรู้สึกขอบคุณผู้บริหารกรุงเทพมหานคร หากแต่เมื่อชาวชุมชนได้เห็นแบบแปลนการเวนคืนที่ดินอีกครั้งซึ่งไม่เป็นไปตามมติ และตามที่ทางชุมชนเคยขอลดไว้ ชาวชุมชนจึงต้องทำหนังสือเพื่อยืนยันมติที่เคยมีมา พร้อมทั้งแจ้งอย่างชัดเจนว่า ชาวชุมชนยินยอมที่จะถูกเวนคืนเพียงเท่าที่จำเป็นแก่การสร้างสะพานพระราม 8 เพื่อแก้ไขปัญหาจราจรตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้น ในที่นี้การเวนคืนที่ดินถึงแนวกำแพงโบราณ ก็ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับชุมชนบ้านปูนเป็นอย่างมากแล้ว ขณะเดียวกันยังคงยืนยันที่จะให้เวนคืนที่ดินเพียงแค่แนวกำแพงโบราณเท่านั้น

น้อมเกล้า อภิวัต เทบบาทให้ บารมี พระทรงชัย คุ่มเกศ

ชาวบ้านปูน ส่วนใหญ่ ได้อยู่ดี พลังความ สามัคคี ช่วยกันภัย

ค่อยยืมขึ้น กลิ่นข้าว ลมคอคล่อง มองบ้านพี่ บ้านน้อง ชักแจ่มใส

ขอบคุณ ท่านพิจิตต (นายพิจิตต รัตตกุล) ที่เข้าใจ ลดพื้นที่ บางส่วนให้ ไม่เวนคืน

(บทกลอนนี้อยู่ในหนังสือที่ชาวชุมชนทำถึงผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร คณะผู้บริหารข้าราชการประจำ ลุงจือบันทึกไว้ว่าวันที่ 23 กันยายน 2540)

บทกลอนข้างต้นนี้เป็นบทกลอนที่ปรากฏอยู่ในหนังสือที่ชาวชุมชนส่งถึงผู้ที่เกี่ยวข้องในแต่ละระดับ โดยในหนังสือที่ส่งถึงผู้ว่าราชการจังหวัด คณะผู้บริหาร เพื่อแสดงความขอบคุณที่สามารถหาข้อยุติเกี่ยวกับ แนวเขตการเวนคืนที่ดิน เนื่องจากในวันที่ 5 กันยายน 2540 ทางกรุงเทพมหานคร ได้มีหนังสือบันทึกความ เข้าใจเกี่ยวกับเขตการเวนคืนที่ดิน โดยยังคงยืนยันแนวเขตการก่อสร้างสะพานพระราม 8 ซึ่ง กรุงเทพมหานครได้มีการแก้ไขเพื่อปรับลดพื้นที่ โดยในหนังสือได้กล่าวมีนายจุมพล สำเภาพล ตัวแทนของ กรุงเทพมหานคร เป็นผู้ลงนาม อย่างไรก็ตามการเรียกร้องของชาวชุมชนก็ยังคงดำเนินต่อไป

ภาพที่ 4.26 – 4.27 ภาพและเนื้อหาข่าวจากหนังสือพิมพ์ในประเด็นปัญหาที่
 เกี่ยวข้องกับการเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสะพานพระราม 8
 ที่มา: ภาพจากเอกสารที่ได้รับความอนุเคราะห์จากนายอุทิศ อุดมทรัพย์

สะพานยาว ถนนใหญ่ ใครอกแบบ ฝรั่งเศส หรือไทยช่า น่าฉงน
 วางต่อม่อ ขอบตลิ่ง ริมสายชล สะพานลั่น ขึ้นฝั่ง หวังอะไร
 (บทกลอนนี้อยู่ในหนังสือที่ชาวชุมชนทำถึงประธานสมาชิกสภากรุงเทพฯ และสมาชิกสภา
 กรุงเทพฯ ในเดือนกุมภาพันธ์ 2542)

ในหนังสือที่ชาวชุมชนส่งถึงนายกรัฐมนตรีชวน หลีกภัย ในวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2542 ยังคงเป็นข้อ
 เรียกร้องเดิมเนื่องจากชาวชุมชนพบว่ากรุงเทพมหานครไม่ได้ดำเนินการตามมติที่ประชุมในวันอาทิตย์ที่ 21
 กรกฎาคม 2539 ดังกล่าวนี้อันเป็นผลมาจากการที่กรุงเทพมหานครได้ทำจดหมายถึงชาวชุมชนบ้านปูน ใน
 ส่วนที่อยู่นอกเหนือจากแนวเขตกำแพงโบราณ เพื่อขอเข้าสำรวจก่อสร้างหิรัญทรัพย์ โดยมีใจความในจดหมาย
 ที่ยังคงแจ้งว่า ที่ดินนอกเขตแนวกำแพงโบราณเป็นที่ดินที่อยู่ในแนวเขตการเวนคืน เพื่อสร้างทางหลวงสาย
 เชื่อมระหว่างถนนวิสุทธิกษัตริย์กับถนนอรุณอมรินทร์ พ.ศ.2541 ทั้งนี้ได้อ้างอิงข้อมูลจากราชกิจจานุเบกษา
 (ฉบับกฤษฎีกา) เล่มที่ 115 ตอนที่ 40 ก. ลงวันที่ 30 มิถุนายน 2541 โดยมีนายจุมล สำเภาพล
 (ผู้อำนวยการกองรังวัด และจัดกรรมสิทธิ์ที่ดิน สำนักการโยธา กรุงเทพมหานคร) เป็นผู้ลงนามในกฎหมาย
 ประกอบกับทางกรุงเทพมหานครให้บริษัทแห่งหนึ่งเป็นผู้สำรวจก่อสร้างหิรัญทรัพย์ ซึ่งแบบสำรวจที่ทางบริษัท
 ถืออยู่นั้นได้แสดงให้เห็นถึงความไม่จริงใจของกรุงเทพมหานคร และจากข้อมูลที่คนในชุมชนได้รับนี้ได้สร้าง
 ความไม่สบายใจเนื่องจากไม่เป็นไปตามที่เคยตกลงกันได้ ชาวบ้านเกรงว่าสิ่งที่เกิดขึ้นจะเป็นความจงใจที่
 กรุงเทพมหานครต้องการแอบอ้างกับทางคณะรัฐมนตรีว่าชาวชุมชนเห็นด้วยกับการกำหนดเขตเวนคืน
 ตามแบบสำรวจดังกล่าว นอกจากนี้แล้วยังได้ส่งหนังสือถึงนายพิจิตต รัตตกุล ผู้ว่าราชการ
 กรุงเทพมหานครในขณะนั้น โดยลงวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2542 โดยในเอกสารได้อ้างอิงพระราชดำริของ
 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่ามี 2 ประเด็นที่สำคัญ คือ
 การแก้ไขปัญหาการจราจร การเวนคืนที่ดินต้องไม่ทำให้ประชาชนเดือดร้อน หรือเดือดร้อนน้อยที่สุด

หนังสือที่ส่งถึงประธานสมาชิกสภากรุงเทพฯ และสมาชิกสภากรุงเทพฯ ในเดือนกุมภาพันธ์ 2542 มี
 ข้อมูลที่น่าสนใจที่แสดงให้เห็นถึงการดำเนินงานของกรุงเทพมหานคร (เพิ่มเติมจากที่ได้กล่าวไปแล้วใน
 ข้างต้น) โดยในฉบับนี้ มีข้อมูลที่กล่าวถึงการที่ชาวบ้านได้เข้าไปรื้อรื้อว่าแบบที่จะสร้างนั้นจะไม่ส่งผล
 กระทบต่อชุมชน โดยมีใจความว่า ในวันที่ 5 กันยายน 2540 นายจุมล สำเภาพล (ตำแหน่งในขณะนั้นคือ
 ผู้อำนวยการกองรังวัดและจัดกรรมสิทธิ์ที่ดิน) ได้เรียกให้ตัวแทนชาวชุมชนบ้านปูน และชุมชนอื่น ๆ ใน
 ละแวกดังกล่าวเข้าพบ เพื่อหาข้อสรุป เกี่ยวกับความพอใจของชาวบ้านต่อแบบในการเวนคืนที่ดิน โดยได้
 เสนอแบบ 1H ซึ่งแบบดังกล่าวนี้ชาวชุมชนซึ่งเป็นตัวแทนก็เห็นพ้องว่าจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อผู้คนใน
 ชุมชนน้อยที่สุด ทั้งหมดจึงได้ลงลายมือชื่อไว้ในแบบ 1H หลังจากนั้นผู้อำนวยการกองรังวัดและจัด

กรรมสิทธิ์ที่ดิน ก็ได้ให้เลขฯ จัดทำบันทึกขึ้นมา 1 ฉบับ เพื่อแสดงให้เห็นว่าทั้ง 2 ฝ่ายได้หาเรื่องเพื่อหาข้อยุติกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว โดยยึดเอาแนวกำแพงโบราณเป็นเขต ซึ่งเป็นแนวเขตที่ปรับลดลงจากเดิม แต่ในวันที่ 18 มกราคม 2542 เจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นตัวแทนของกรุงเทพมหานคร ได้นำเอกสารจากกองรังวัดและจัดกรรมสิทธิ์ที่ดิน เรื่องการเข้าสำรวจจอสงหาทรัพย์สินตามบ้านเลขที่ต่าง ๆ อีกทั้งในหนังสือฉบับนี้ยังมีเนื้อหาที่แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกของคนในชุมชนจากความไม่จริงใจของกรุงเทพมหานครในครั้งนี้ โดยผู้วิจัยขอคัดลอกข้อความมาจากหนังสือฉบับจริงดังต่อไปนี้ “ชาวบ้านปูลูเห็นว่า ทางผู้บริหาร กทม. กับข้าราชการประจำระดับสูง ที่ให้สัจจวาจากับชาวบ้านปูลูและชาวบ้านวัดพระยาศิริ ชาวบ้านทั้งสองชุมชน อยากรู้ให้ท่านประธานสภา กทม. และสมาชิกสภา กทม. ท่านผู้ว่า (นายพิจิตต รัตตกุล) กับข้าราชการประจำระดับสูงว่า สัจธรรม มโนธรรม ไม่มีในหัวของผู้คนเหล่านี้หรือ” และ “ผู้อำนวยการกองรังวัดและจัดกรรมสิทธิ์ที่ดิน (นายจุมพล สัมภาษณ์) ที่เป็นข้าราชการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำไมถึงกล้าแอบอ้างชื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ให้ชาวบ้านหลงเชื่อว่า ถูกเวนคืน ซึ่งในข้อนี้เท่ากับว่าหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ด้วย อย่มาอ้างไม่ไม่รู้เขตเวนคืน ที่แท้จริงแล้วรู้เพราะอยู่กองรังวัดและกรรมสิทธิ์ที่ดินหรือจะไม่รู้เรื่องนี้ แต่ทางผู้บริหารกับข้าราชการประจำระดับสูงจะทำการหมกเม็ดหวังอะไร” “พวกเราเป็นชาวบ้านตาต้าฯ หาเช้ากินค่ำ อยู่ในพื้นที่ของ กทม. เราหวังว่าท่านสมาชิกสภา กทม. ทุกท่านตอนหาเสียง และให้สัจจวาจากับชาวบ้าน ตอนนี้พวกเราชาวบ้าน กำลังรอดูท่าน ทำหน้าที่ ที่ชาวบ้านไม่ได้รับความเป็นธรรม ชาวบ้านสนับสนุนโครงการพระราชดำริสร้างสะพานพระราม 8 แต่ส่วนที่ กทม. จะเอาพื้นที่เอกชนมาทำสวนหย่อม ซึ่งส่วนเกินนี้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการจราจรเราชาวบ้านยอมไม่ได้ ขอให้ท่านสมาชิกสภา กทม. ช่วยเป็นปากเสียงให้ชาวบ้านด้วย”

ภาพที่ 4.28 – 4.29 ภาพข่าวจากหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของชาวชุมชนบ้านปูนที่เกี่ยวกับปัญหาการเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสะพานพระราม 8
 ที่มา: ภาพจากเอกสารที่ได้รับความอนุเคราะห์จาก นายอุทิศ อุดมทรัพย์

นอกจากการทำหนังสือเพื่อยื่นข้อเรียกร้องแล้วในช่วงดังกล่าว ชาวชุมชนยังมีการเดินขบวนเพื่อเรียกร้องด้วย ลุงชาญ เป็นหนึ่งชาวชุมชนที่เข้าร่วมการประท้วงเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมในครั้งนี้ด้วย ลุงชาญ (สัมภาษณ์, 2559) เล่าว่า ลุงกับคนในชุมชนรวมเงินกันไปซื้อโลงศพ เพื่อไปร่วมประท้วง โดยแบกกันไปจากชุมชนบ้านปูนเดินประท้วงไปถึงหน้าที่ทำการกรุงเทพมหานคร โดยติดป้ายหน้าโลงศพว่า “ประเสริฐ สมะลาก่อน ประพนธ์ วงศ์อ่ำลา” สาเหตุที่ติดป้ายเช่นนั้น ลุงชาญ (สัมภาษณ์, 2559) ให้เหตุผลว่าต้องการจะสื่อถึงบุคคล หากแต่เป็นการหลีกเลี่ยงเพื่อที่จะไม่ทำผิดกฎหมายเกี่ยวกับการหมิ่นประมาท ทั้งยังเล่าเพิ่มเติมว่าในหลวงได้ให้คนของท่านมานั่งฟังในช่วงที่คนในชุมชนพูดคุยกับทางกรุงเทพมหานครด้วย เพราะท่านต้องการจะทราบว่าคนในชุมชนเป็นอย่างไร สำหรับข่าวการประท้วงก็มีปรากฏตามหน้าหนังสือพิมพ์ด้วย

ในเดือนเมษายน นายประเสริฐ สมะลาภา ปลัดกรุงเทพมหานครในขณะนั้น ได้ทำหนังสือตอบกลับหนังสือเรื่องขอความเป็นธรรมของชาวชุมชน (หนังสือจากชาวชุมชนลงในวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2542) วันที่ 27 เมษายน 2542 ใจความในหนังสือที่ตอบกลับมาเป็นข้อชี้แจงดังนี้ “กรุงเทพมหานครได้เสนอร่างพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตที่ดินบริเวณที่จะเวนคืน เพื่อสร้างทางหลวงสายเทศบาลเชื่อมระหว่างถนนวิสุทธิกษัตริย์กับถนนอรุณอมรินทร์ พ.ศ.2541 ซึ่งต่อมาได้ประกาศใช้บังคับเมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม 2541 โดยมีพื้นที่อยู่ในแนวเขตเวนคืนตามพระราชกฤษฎีกาดังกล่าว ส่วนที่แคบที่สุดสามสิบเมตร และกว้างที่สุดสี่ร้อยสี่สิบเมตร ซึ่งชุมชนบ้านปูนอยู่ในแนวเขตเวนคืนที่ดินตามพระราชกฤษฎีกาดังกล่าวด้วย และในการออกแบบโครงการนั้น กรุงเทพมหานคร ได้ทำการศึกษาถึงผลกระทบต่อประชาชนที่ถูกเวนคืนที่ดินและปัญหาทางด้านเทคนิคและทางวิศวกรรม โดยมีเหตุผลดังนี้

1. หลบเลี่ยงสิ่งปลูกสร้างที่มีความสำคัญ เช่น สถานที่ราชการ โรงเรียน วัด เป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญของคนในชุมชนที่ต้องอาศัยติดต่อ หรือเป็นศูนย์รวมในกิจกรรมต่างๆ

2. ความปลอดภัยในการออกแบบทางด้านวิศวกรรม ถนนที่ได้ออกแบบไว้แล้วถ้าทำการออกแบบไม่ดี ผิดไปจากมาตรฐานที่ควรเป็นไปก็จะก่อให้เกิดความเสียหายต่อเนื่องตามมาในระยะยาวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และการที่จะเข้าไปแก้ไขก็จะเป็นปัญหาที่ปลายเหตุซึ่งยากมาก โอกาสที่จะให้กลับมาได้มาตรฐานเช่นเดิมมีน้อย และจะเป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณมากกว่าการดำเนินการในคราวแรกเพียงครั้งเดียว

3. เป็นแนวสายทางที่สร้างผลกระทบต่อประชาชนน้อยที่สุด แน่นนอนว่าการสร้างเส้นถนนใหม่ๆ ย่อมต้องมีการเวนคืนในแนวที่สายทางพาดผ่าน การเบี่ยงเบนแนวไปด้านหนึ่งก็ต้องมีผลกระทบต่อคนอีกกลุ่มหนึ่ง ถ้าเปลี่ยนแนวไปอีกทางหนึ่งก็จะเป็นการกระทบต่อคนในกลุ่มใหม่ขึ้นมา ซึ่งก็จะเกิดปัญหาตามมาอย่างต่อเนื่องไม่สิ้นสุด

4.กรณีชุมชนชาวบ้านปูน เดิมได้ออกแบบการก่อสร้างแนวสะพานไว้เพียงแนวกำแพงโบราณ ต่อมาได้มีการประชุมและทบทวนแล้ว ปรากฏว่ามีความจำเป็นที่จะต้องสำรวจพื้นที่ที่อยู่นอกแนวกำแพงโบราณด้วย เพื่อเป็นการเตรียมการพัฒนาชุมชนบ้านปูนให้เข้ากับสะพานพระราม 8 ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

5.กรุงเทพมหานครขอเรียนว่าแนวเขตเวนคืนยังคงเป็นไปตามมติของคณะผู้บริหาร กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม 2539 ซึ่งการออกแบบทางจะต้องเป็นไปตามหลักวิศวกรรมการออกแบบทางและจะต้องคำนึงถึงผลกระทบและความเดือดร้อนของประชาชนด้วย และในการสำรวจทรัพย์สินที่อยู่นอกแนวกำแพงโบราณนั้น เป็นการสำรวจเพื่อการทำเขื่อนขึ้นน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาในอนาคต รวมทั้งเป็นการเตรียมพัฒนาชุมชนบ้านปูนให้เข้ากับสภาพของสะพานพระราม 8 ซึ่งไม่เกี่ยวกับการเวนคืนเพื่อสร้างสะพานพระราม 8 แต่อย่างใด

ในช่วงเวลาที่ชาวชุมชนกับทางกรุงเทพมหานครมีปฏิสัมพันธ์กันในระยะนี้เกี่ยวกับการเวนคืนที่ดินนั้น ในวันที่ 21 เมษายน 2541 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเสด็จฯ ในพิธีวางศิลาฤกษ์ ทั้งนี้ยังได้ทรงกำชับให้ทางกรุงเทพมหานครให้ดูแลเกี่ยวกับความเดือดร้อนของประชาชนที่เกิดจากการเวนคืนที่ดินเป็นพิเศษ แม้ว่าในช่วงที่ดำเนินโครงการเป็นช่วงที่ประเทศไทยต้องเผชิญกับวิกฤตทางเศรษฐกิจในปี 2540 ทำให้บริษัทที่ทำสัญญาจ้างเหมาไว้ขอยกเลิกสัญญา หากแต่ต่อมาก็ได้มีการดำเนินการต่อ โดยในวันที่ 31 มีนาคม 2540 คณะรัฐมนตรีได้มีมติยืนยันให้ทางกรุงเทพมหานครดำเนินการก่อสร้าง

ในการนี้ทางกรุงเทพมหานครได้แบ่งโครงการออกเป็น 2 ส่วนด้วยกัน ประกอบด้วยส่วนที่ 1 จากคลองบางยี่ขันบรรจบโครงการพระราชดำริคูชานานลอยฟ้า ถนนบรมราชชนนี ทั้งนี้เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากทางคูชานานลอยฟ้าได้ก่อน สำหรับส่วนที่ 2 จากถนนวิสุทธิกษัตริย์ถึงคลองบางยี่ขัน เป็นสะพานข้ามแม่น้ำและทางยกระดับ สำหรับจุดขึ้นลงมี 2 จุดด้วยกันคือ จุดขึ้นลงถนนอรุณอมรินทร์ เป็นจุดขึ้นลงเพื่อเชื่อมต่อระหว่างทางคูชานานกับระบบการจราจรบนพื้นราบ โดยให้รถจากพุทธมณฑลลงสู่ถนนอรุณอมรินทร์ได้ ส่วนทางขึ้นลงบริเวณโรงงานสุราบางยี่ขัน มีจุดมุ่งหมายให้รถที่มาจากฝั่งพระนครสามารถข้ามมาแล้วลงสู่ระบบจราจรพื้นราบได้ อีกทั้งรถที่มาจากถนนจรัญสนิทวงศ์และถนนอรุณอมรินทร์ก็สามารถข้ามสะพานพระราม 8 ได้ บริเวณจุดทางลงนี้ได้ด้วยเช่นเดียวกัน ในวันที่ 31 ธันวาคม 2541 ได้เปิดใช้ทางยกระดับอรุณอมรินทร์ ต่อมาในวันที่ 6 พฤษภาคม 2543 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงหล่อฐานรากเสาสะพานพระราม 8 และเปิดใช้งานอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 20 กันยายน 2545

ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างผู้คนในชุมชนบ้านปูนในช่วงเวลาที่เรียกได้ว่าเป็นวิกฤตของชุมชนนั้น ได้ทำให้ชุมชนบ้านปูนในขณะนั้นเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง เนื่องจากสามารถหลอมรวมผู้คนที่มาจากต่างที่ต่างถิ่นให้ร่วมมือกันเคลื่อนไหวเพื่อความอยู่รอดของชุมชน ทั้งยังเป็นการความสัมพันธ์ระหว่างผู้

เคลื่อนไหวกับหน่วยงานของรัฐด้วย เห็นได้จากในกรณีของลุงจ้อยที่ทุกวันนี้ยังคงประสานงานกับทาง กรุงเทพมหานครอยู่โดยตลอด ความสัมพันธ์ดังกล่าวยังคงดำเนินมาจนถึงทุกวันนี้ เห็นได้จากเรื่องเล่าและของทีละเล็กต่าง ๆ ที่ลุงจ้อยมักจะนำออกมาพร้อม ๆ กับการบอกเล่าเรื่องราวการเคลื่อนไหวในช่วงเวลานั้น ด้วยความภาคภูมิใจ ดังกล่าวนี้ได้แสดงให้เห็นว่าวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในครั้งนั้นถือกัน นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงการประสานผลประโยชน์ระหว่างชาวชุมชนกับกรุงเทพมหานครโดยมีจุดเชื่อมโยงที่สำคัญคือ แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชแล้ว ขณะเดียวกันยังแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าชุมชนบ้านปูนเป็นชุมชนหนึ่งที่มีบทบาทในการรองรับการขยายตัวของกรุงเทพมหานครทั้งในแง่ของพื้นที่และประชากร

สำหรับผลที่เกิดจากโครงการสร้างสะพานพระราม 8 นอกจากจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงพื้นที่แล้ว ในอีกแง่หนึ่งยังส่งผลทำให้ผู้คนที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ถูกเวนคืนมาแต่เดิม ต้องย้ายครอบครัวออกไปอยู่ที่อื่น จากการสอบถามข้อมูลจากคนเก่าคนแก่ในชุมชนทำให้ทราบว่าบางส่วนย้ายไปซื้อบ้านจัดสรรอยู่แถบบางบัวทอง คนกลุ่มนี้บ้างก็แวะเวียนกลับมาเยี่ยมเยียนชุมชนแห่งนี้ตามโอกาส บ้างก็มีเสียงบ่นว่าการที่ต้องย้ายออกไปอยู่ในพื้นที่ที่ไกลออกไปจากศูนย์กลางเมืองทำให้รูปแบบการดำเนินวิถีชีวิตเปลี่ยนไปจากเดิม ผู้คนในชุมชนลดจำนวนลงจากการเวนคืนที่ดินที่ทำให้บ้านราว 200 หลังคาเรือนต้องถูกรื้อถอนออกไป ประกอบกับโรงงานสุราบางยี่ขันได้ย้ายที่ตั้ง เป็นผลทำให้ชุมชนย่านนี้ไม่คึกคักเหมือนเช่นที่เป็นมาในอดีต ดังกล่าวนี้เป็นผลทำให้ร้านขายอาหารขึ้นชื่อในชุมชนอย่างร้านเป็นพะไล รวมถึงร้านรวงอื่น ๆ ก็ได้ทยอยย้ายออกไปเช่นเดียวกัน ตั้งแต่ปี 2559 – 2561 ซึ่งเป็นช่วงที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ชุมชน ทำให้เห็นว่าบริเวณใต้สะพานพระราม 8 เป็นพื้นที่ที่ผู้คนจากภายนอกเข้ามาใช้สำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวกับนันทนาการ บรรยากาศจะคึกคักมากโดยเฉพาะในช่วงเย็น เนื่องจากในช่วงเวลานี้จะมีผู้คนมาวิ่งในสวนสาธารณะพระราม 8 ในส่วนของพื้นที่บริเวณลานใต้สะพานพระราม 8 จะเป็นพื้นที่ที่มีการเดินแอโรบิค เล่นสเก็ตบอร์ด กลุ่มนักเรียนนักศึกษามาใช้ทำกิจกรรมนันทนาการ เห็นได้จากการซ้อมเชียร์ นอกจากนี้แล้วยังมีผู้คนเข้ามานั่งรับประทานอาหาร โดยมีทั้งhaber รถเข็นขายอาหาร รวมถึงร้านค้าชั่วคราวแบบโต๊ะพับเก็บ บางร้านมีโต๊ะญี่ปุ่น และเสื่อให้กับลูกค้าด้วย ครูเสาร์ (สัมภาษณ์, 2559) เล่าว่าร้านค้าเหล่านี้โดยส่วนใหญ่แล้วร้านขายอาหารจะเป็นร้านของคนในชุมชน ตกเย็นก็จะออกมาขายของ ไม่ต้องเสียค่าเช่าที่แต่อย่างใด แต่มีข้อแม้ว่าห้ามขายเครื่องดื่มมีแอลกอฮอล์ต่าง ๆ นอกจากนี้แล้วในช่วงเย็นพื้นที่บริเวณนี้ยังคลาคล่ำไปด้วยกลุ่มนักท่องเที่ยวจากประเทศจีนที่จะมาขึ้นเรือเพื่อล่องแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณท่าเรือหน้าชุมชนบ้านปูน ลุงเล็ก (สัมภาษณ์, 2560) เล่าว่าในแต่ละวันจะมีนักท่องเที่ยวชาวจีนมาขึ้นเรือเป็นจำนวนมาก ปีสองปีมานี้มีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้มีร้านค้าเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะร้านขายผลไม้ที่นักท่องเที่ยวจีนนิยม อย่างมะม่วง และทุเรียน ทั้งหมดนี้ทำให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากการก่อสร้างสะพานพระราม 8 นี้ได้ส่งผลต่อชุมชนบ้านปูนในระยะยาว

จากที่กล่าวมาทั้งหมดในข้างต้นเกี่ยวกับสาเหตุและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับบริบททางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนบ้านปูน โดยมีประเด็นหลักอยู่ที่การเป็นพื้นที่รองรับการขยายตัวของ กรุงเทพมหานคร ในแง่นี้เป็นผลมาจากทั้งปัจจัยภายใน และปัจจัยภายนอกของชุมชนเอง การวิเคราะห์โดยภาพรวมในส่วนนี้จะเป็นส่วนที่จะกล่าวถึงในบทที่ 5 ต่อไป ในส่วนของประเด็นย่อยที่ถือว่าเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนบ้านปูนแห่งนี้ ทั้งในเรื่องของการเป็นที่พักอาศัยเพื่อรองรับการเข้ามาของคนกลุ่มใหม่ และโครงการสร้างสะพานพระราม 8 นอกจากนี้ทั้งสองส่วนนี้จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นกับชุมชนเฉพาะในบริบทในช่วงเวลานั้นแล้ว ยังส่งผลระยะยาวถึงสิ่งที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะการที่ชุมชนแห่งนี้อยู่ในพื้นที่ของโครงการพัฒนาพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาของกรุงเทพมหานคร ซึ่งผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวไว้ในบทที่ 4 ด้วย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.3 โครงการพัฒนาพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยากับอนาคตที่ยังไม่แน่นอนของชุมชนบ้านปูน

ภาพที่ 4.30 – 4.31 ภาพสติกเกอร์ต่อต้านการสร้างทางเลียบแม่น้ำเจ้าพระยาที่ติดอยู่ภายในชุมชนบ้านปูน
ที่มา: วริณารัฐ พิทักษ์วงศ์วาน

ชุมชนบ้านปูนเป็นชุมชนย่านเก่าแห่งหนึ่งในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ซึ่งอยู่ในพื้นที่ของโครงการพัฒนาโครงการใหญ่ของภาครัฐ เห็นได้จากโครงการสร้างสะพานพระราม 8 ตามที่ได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อก่อนหน้านี้ ต่อมาเมื่อรัฐบาลของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) ได้มีมติเกี่ยวกับแผนแม่บทสำหรับโครงการพัฒนาริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา โดยมีโครงการสร้างเส้นทางเลียบริมฝั่งแม่น้ำที่ครอบคลุมทั้งในเขตกรุงเทพมหานคร นนทบุรี ปทุมธานี และสมุทรปราการ ชุมชนบ้านปูนก็เป็นพื้นที่ที่อยู่ในโครงการพัฒนาอันเกี่ยวเนื่องกับแผนแม่บทที่ว่านี้เช่นเดียวกัน ในขณะที่ผลดีผลเสียที่จะเกิดขึ้นตามมาจากการสร้างทางเลียบแม่น้ำก็เป็นประเด็นที่หลายฝ่ายให้ความสนใจ

ในการดำเนินโครงการพัฒนาริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยานั้น ได้มีการกำหนดพื้นที่ตั้งแต่ช่วงสะพานพระราม 7 จนถึงสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้าเป็นพื้นที่นาร่องสำหรับพื้นที่อื่น ๆ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อพัฒนาพื้นที่แม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่งให้เป็นสะพานยกสูงเหนือระดับน้ำท่วมสูงสุด เพื่อใช้เส้นทางดังกล่าวรองรับการสัญจรด้วยจักรยาน (bike lane) ชมทัศนียภาพริมแม่น้ำ ที่ให้ประโยชน์ทั้งในด้านสุขภาพและนันทนาการ รวมไปถึงการปรับปรุงภูมิทัศน์ตลอดแนวของโครงการ ยกตัวอย่างเช่น บริเวณเขื่อนกั้นน้ำศาลาท่าน้ำ ท่าเรือ เป็นต้น ทั้งยังมีเป้าหมายสำคัญในการเพิ่มพื้นที่สีเขียวในพื้นที่ที่ดำเนินโครงการก่อสร้างทางเลียบแม่น้ำเจ้าพระยา ด้วยการเพิ่มพื้นที่สวนสาธารณะ ทั้งยังมีเป้าหมายที่จะพัฒนาพื้นที่ศูนย์กลางของชุมชนที่อยู่ในเส้นทาง ไปจนถึงการอนุรักษ์ และรักษาวิถีชุมชนดั้งเดิมของชุมชนย่านเก่าที่เส้นทางเลียบแม่น้ำเจ้าพระยาจะพาดผ่าน พร้อมทั้งยังให้ความสำคัญกับการจัดการเกี่ยวกับระบบการบำบัดน้ำเสียทั้งในส่วนของแม่น้ำเจ้าพระยาและลำคลองต่าง ๆ เพื่อให้ภาพความงดงามในอดีตกลับมา ขณะเดียวกัน

ยังให้ความสำคัญกับระบบป้องกันน้ำท่วม เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์ดังที่เคยเป็นมา ข้อมูลในเอกสารเกี่ยวกับโครงการพัฒนาริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาที่ส่งถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ลงวันที่ 8 พฤษภาคม 2558 ลงนามโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเป้าหมายของโครงการนำร่องในพื้นที่ตั้งแต่สะพานพระราม 7 ไปจนถึงสะพานพระปิ่นเกล้า ว่าโดยรวมแล้วมีระยะทางประมาณ 14 กิโลเมตร โดยสะพานในแต่ละฝั่งจะมีความกว้างประมาณ 19.5 เมตร โดยสูงกว่าระดับน้ำประมาณ 2.8 เมตร จากผลการสำรวจในเบื้องต้นของภาครัฐพบว่ามีสถานที่ ชุมชน รวมถึงสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ตามแนวพื้นที่ที่อยู่ในโครงการ โดยจะเห็นได้ว่ามีทั้งศาสนสถาน สถานที่สำคัญขนาดใหญ่ ท่าเรือ ชุมชนที่รุกคืบเข้ามาในเขตแม่น้ำ โรงแรมรวมถึงร้านอาหาร (เอกสารระหว่างสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรีกับกระทรวงมหาดไทยเกี่ยวกับโครงการพัฒนาริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา, ออนไลน์) ในโครงการนี้ทางกรุงเทพมหานคร ได้ว่าจ้างสถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง และมหาวิทยาลัยขอนแก่นเข้ามาเป็นที่มาในการสำรวจ ออกแบบ ไปจนถึงทำแผนแม่บทเพื่อพัฒนาพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาในพื้นที่นำร่อง ขณะที่โครงการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าหน่วยงานภาครัฐได้ให้ความสนใจในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความสวยงามของภูมิทัศน์เป็นสำคัญ โดยในเบื้องต้นได้ตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะเริ่มดำเนินการก่อสร้างในช่วงปี 2560 เพื่อให้แล้วเสร็จในช่วงปี 2561 หรือ 2562

เมื่อผู้วิจัยสอบถามคนในชุมชนเกี่ยวกับโครงการพัฒนา ที่ว่านี้ เมื่อสอบถามในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความเดือดร้อนอันเนื่องมาจากแนวโน้มเกี่ยวกับการเวนคืนที่ดิน รวมถึงผลกระทบจากการดำเนินโครงการที่ผู้วิจัยรับทราบมาจากสื่อต่าง ๆ ทำให้เห็นว่าคุณค่าความคิดเห็นของคนในชุมชนในประเด็นนี้สามารถออกเป็น 2 กลุ่มด้วยกัน คือกลุ่มคนที่ออกมาคัดค้าน กับ กลุ่มคนที่มองว่าหากจะเกิดขึ้นก็ต้องปล่อยให้มันเกิดขึ้น สำหรับกลุ่มที่เป็นหลักที่ออกมาคัดค้าน ผู้ที่เป็นหลักในการเคลื่อนไหว (ไม่เปิดเผยชื่อให้สัมภาษณ์, สัมภาษณ์, 2561) นั้นมีพื้นเพเดิมเป็นคนในชุมชน อยู่ในฐานะของเจ้าของที่ดิน หากแต่เป็นที่ดินแปลงเล็ก การเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นอยู่ในลักษณะของการทำงานร่วมกับเครือข่าย มีการติดต่อประสานงานกับชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่เป้าหมายของโครงการนี้ ทั้งยังได้ทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มเพื่อนแม่น้ำ (Friends of the Rivers) ขณะที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ได้ออกมาเคลื่อนไหวในประเด็นนี้ แต่ก็มีบางส่วนที่ออกมาเคลื่อนไหวในช่วงแรก หลังจากนั้นก็ได้ถอนตัวออกไป คนกลุ่มนี้ยังได้ร่วมกับองค์กรจากภายนอกนำข้อมูลเกี่ยวกับความน่าสนใจต่าง ๆ ของชุมชนมานำเสนอ เห็นได้จากป้ายที่ปิดบริเวณศาลเจ้าใจกลางชุมชน และบริเวณทางเข้าชุมชน ทั้งยังมีการเชิญศิลปินจากภายนอกเข้ามาวาดกราฟิตี้ (graffiti) ภายในชุมชนเพื่อเป็นการสร้างสีสัน ทั้งยังมีความคาดหวังว่าจะสามารถสร้างจุดขายด้านการท่องเที่ยว มีผู้คนจากภายนอกแวะเวียนเข้ามาเยี่ยมชม เย็บเช่นเดียวกับชุมชนอื่น ๆ ริมน้ำเจ้าพระยา เห็นได้จากในกรณีของชุมชนในย่านคลองสาน และเห็นจากต้นแบบของชุมชนอื่น ๆ นอกพื้นที่กรุงเทพมหานคร ที่ผู้ให้สัมภาษณ์ได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานก่อนหน้านี้ แต่ก็ต้องประสบกับปัญหาจากการที่มีคนบางกลุ่มในชุมชนกระทำการที่ไม่เชื่อต่อรูปแบบกิจกรรมที่คนกลุ่มนี้คาดหวังว่าอยากจะทำให้เกิดขึ้น

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในอีกด้านหนึ่งจากกลุ่มที่ไม่ได้ออกมาคัดค้าน (ไม่เปิดเผยชื่อผู้ให้สัมภาษณ์, สัมภาษณ์, 2561) มีบางคนได้แสดงถึงความมั่นใจว่าที่ดินของตนนั้นไม่ถูกเวนคืนแน่นอนเนื่องจากพอจะทราบข้อมูลเกี่ยวกับโครงการมาบ้างว่าเป็นเช่นไร ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วอยู่ในฐานะของผู้เช่าห้องพัก เช่าบ้าน หรือเช่าที่ดิน มีที่ท่าที่แสดงให้เห็นว่าพวกตนไม่ได้เดือดร้อนอะไรหากจะมีการเวนคืนที่ดิน เนื่องจากเป็นเรื่องของเจ้าของที่ดิน ส่วนพวกตนนั้นเข้ามาเช่าอยู่เท่านั้น ทั้งยังไม่ได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมอะไรเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวนี้ด้วย นอกจากนี้แล้วยังมีบางคนที่ให้ข้อมูลในเชิงต่อต้านกลุ่มที่ออกมาเคลื่อนไหวเกี่ยวกับโครงการฯ โดยให้ข้อมูลในเชิงที่สะท้อนข้อมูลในทำนองที่ว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ส่วนตัวมากกว่าผลประโยชน์ส่วนรวม

